

n a š e p l a n i n e 9 - 10 1972

naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

the mountains

unsere berge

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE
I PLANINARSKOG SAVEZA BOSNE I HERCEGOVINE

Glavni i odgovorni urednik revije: Dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 30 dinara (za inozemstvo 4 USA dolara). Cijena pojedinog dvobroja 7 dinara (za inozemstvo 1 USA dolar). Uplate se šalju čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 301-8-2231). Na poleđini čeka treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Pretplate iz SR BiH šalju se na tekući račun Planinarskog saveza BiH (broj 101-8-106). Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22 i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, 71000 Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb.

GODIŠTE XXIV

SEPTEMBAR—OKTOBAR 1972

BROJ 9—10

S A D R Č A J

Ivica Mesić: Osvojili smo Kilimandžaro	205
Dr Željko Poljak: Božo Škerl	211
Božo Škerl: Planinarska organizacija Jugoslavije u sistemu općenarodne obrane	212
Stipe Vrdoljak: U kanjonu Cetine i na Gracu iznad njega	214
Uzeir Beširović: Čudan spomenik na Zelengori	215
Jež: Mi gradimo dom!	216
Milan Radović: Sudbina Tare neizvjesna	217
Jugoslavenski simpozij o zaštiti Tare	218
Ing. Svetozar Knežević: Kanjon Tare — spomenik prirode	219
Akademik Branimir Gušić: Zaštita prirode Medvednice	223
Mehmed Šehić: Tri nove transverzale u BiH	235
Ivo Ott: Setnja Maglićem i Zelengorom	239
Miroljub Arandelović: Dr Rastko Stojanović	243
Miroljub Arandelović: Jedan uspon s Rastkom	244
Ante Grimani: Tužna desetogodišnjica	245
Josip Plaček: Stanko Štambuk	247
Orijentacijski sport	247
Iz literature	248
Vijesti	249

SLIKA NA NASLOVNOJ STRANICI:

Naši na putu za Kilimandžaro (u pozadini vrh Mawensi)

Foto: I. Mesić

naše planine

GODINA XXIV RUJAN-LISTOPAD 1972 BROJ 9-10

Osvojili smo Kilimandžaro

IVICA MESIĆ

ZAGREB

Nakon malog banketa na aerodromu Brnik, uzletjeli smo negdje poslije ponoći 27. travnja prema nepoznatim krajevima Afrike. Četiri snažna motora našeg DC-8 brzo su podigli avion pun Jugoslavena na visinu od 10.000 metara. Već nakon nekoliko minuta leta bili smo nad Sarajevom, ali unatoč velikoj brzini, čekalo nas je još sedam sati putovanja do 6500 km daleke Kenije. Napokon sam oduhnuo, jer je osvajanje Kilimandžara ipak začelo.

Za mogućnost da se uključim u ekspediciju »Mt. Kybo '72« saznao sam već dva mjeseca ranije. Kako su dani odmicali, sve više sam želio da sudjelujem u toj ekspediciji. Bojao sam se visinske bolesti s kojom se do sada nisam imao prilike susresti. Najviši vrh na koji sam se do sada popeo bio je naš Triglav. Kako će moj organizam reagirati na visini od blizu 6000 m nad morem? Pročitao sam sve opise o usponu na vrh Kilimandžara koji su mi bili dostupni. Valjda ću i ja moći nekako za šest dana savladati taj vrh, kao i svi ostali prije mene. Jedino me zabrinjavalo godišnje doba koje je upravo sada najgore: razdoblje velikih kiša kad se u pravilu ne odlazi na Kilimandžaro. Možda ćemo imati malo sreće!? Međutim dva tjedna prije polaska saznali smo da za osvajanje, uspon i silaz imamo samo četiri dana na raspolaganju, a ne šest. Što sad?! Kondicije sam nešto imao zahvaljujući orientacionim natjecanjima, ali što ću sa visinskom bolesti? Da li ću se moći aklimatizirati tako brzo? Posavjetovao sam se s našim iskusnim planinarima i alpinistima. Aleksić odustaje od puta upravo zbog prekratkog vremena predviđenog za uspon i silaz. Trebalо bi iskoristiti priliku. Ne mogu odoljeti, ipak ću ići. Zajedno sa Fredom treniram i stalno poštavam trening. Treniramo po svakom vremenu: jedan dan nas pere prolom oblaka, drugi dan umiremo od vrućine i sparine. Nas dvojica smo odlučili da ne odustanemo od osvajanja ali, još uvjek se ne zna sigurno da li ćemo uopće ići, jer se do sada javilo premalo ljudi za charter-let. Hoće li ići manji avion ili se uopće neće ići? Još samo tijedan

dana do polaska. Netko nam je rekao da trebamo nabaviti kenijsku i tanzanijsku vizu. Opet problem! Mjerodavni nam kažu da do viza možemo doći u glavnim gradovima tih afričkih zemalja. Nazivamo odmah Herleca u Jesenice i pitamo ga što je s tim vizama. On nas je uspio nekako smiriti, rekvavši da ćemo svakako krenuti u Afriku. Sva sreća što smo se unaprijed otišli cijepiti protiv boginja, tifusa, paratifusa, kolere i žute groznicе. Uzmali smo preventivno i lijek protiv malarije, a sa sobom smo pomijeli Halamid za dezinfekciju vode. Sada kad smo definitivno saznali da idemo, mogli bismo otići na brzinu u neke zagrebačke radne organizacije po pomoć. Stalno smo u vremenskom škripcu i posljednjih pet dana trčimo iz jednog poduzeća u drugo. To nam je sada umjesto treninga. Od »Fotoekime« dobivamo potrebnu količinu filmova, »Croatia« nas je opskribila baterijama, Pčelarska zadružna s nekoliko boca izvrsnog »Vitamela«, Pliva raznim vitaminima i koncentratima, a od Žitokombinata, pogona trgovine, dobili smo konzervirane hrane, keksa, čokolade i druge sitnice. Žalosno je ali istinito da mnoge imućne zagrebačke organizacije nisu bile u stanju dati za ovu atraktivnu akciju ni pripomoći od svega nekoliko tisuća starih dinara u obliku svojih proizvoda.

Dva dana prije odlaska došli smo u kontakt s inž. Strinekom. Njegov sin bio je prije tri godine na vrhu Kilimandžara pa nam je dao korisne informacije i pokazao nekoliko dijapo pozitiva s uspona, koji su nam mnogo pomogli. Sad smo imali bolju predodžbu o toj planini. Pomažu nam u pripremama i naši prijatelji Ale, Biba i popularni Krampus (svima im se najljepše zahvaljujemo). Konačno, vrijeme je da spremimo i potrebnu planinarsku opremu i kupimo još nešto hrane kao i druge potrebne sitnice. Kupovali smo sve do aerodroma, tamo više nismo imali što kupiti! Stigli su na aerodrom i ostali članovi ekspedicije: naš voda puta Roman Herlec, himalačci Marko Butinar i Janez Doužan, snimatelj RTV Ljubljana Radovan Riedl, Franc Porenta, Lojz Bogataj, Ksavo Sermov, te nas dvojica, Fred Židan i ja koji smo ih dočekali.

Moje razmišljanje prekida stuardesa koja donosi doručak. Rano je ujutro. Citava unutrašnjost aviona okupana je žarko žutim sjajem izlazećeg sunca. Fantastično! Izlazak sunca na visini od deset kilometara, iznad samog ekvatora. To treba doživjeti. Prelijećemo ekvator. U tu čast organizirano je malo krštenje šampanjcem, a svaki putnik dobio je potvrdu da je preletio na drugu hemisferu. Ispod nas predivni oblaci raznih oblika. Počinjemo se lagano spuštati. Nepregledna ravna stepa sve više nam se približuje. Prizemljili smo. Avionom se prolomio pljesak oduševljenja i priznanja izvrsnom kapetanu Forkapiću, kao i cijeloj posadi. Sletjeli smo mekano kao u gomilu perja a, ustvari, bila je to tvrda, dobro napravljena pista. Zapljusnulo nas je divno afričko jutro sa svojim žarkim suncem. Brzo nas prebacuju do hotela Ambasador u centru Nairobija. Vozeci se do grada vidjeli smo nekoliko divljih afričkih životinja kako slobodno jure parkom koji je namijenjen samo njima, a pruža se tih do grada. Zbog toga su kuće u blizini parka specijalno zaštićene žičanom ogradom od eventualnih nepoželjnih gostiju. Nas devetoro ostajemo pred hotelom tražeći pogodan prijevoz do podnožja Kilimandžara, a ostalih stotinjak naših suputnika smjestilo se u lijepom hotelu gdje je započelo njihovo safari-putovanje.

Cetvrtak, 27. travnja. — Prevalili smo put od Nairobija do Kybo-hotela podno Kilimandžara, 410 km po izvanrednoj asfaltnoj cesti. Ceste se tamo asfaltiraju na poseban način zbog specifičnih klimatskih uvjeta, ali su daleko bolje od naših. Uzrečica da loših cesta ima samo u Africi, ne može se više primijeniti. Danas se loše ceste bolje mogu usporedivati s našim cestama. Put nas je uglavnom vodio na jug, preko ogromnih visoravnih i steppa, na kojima se nalazi velik broj rezervata. Prošli smo kroz gradić Namanga na kenijsko-tanzanijskoj granici, zatim sa zapadne strane Mt. Meru do Arushe, a odatle smo imali preko gradića Moschi do Marange oko 140 km. Sa nama je i jedan profesionalni vozač, crnac, koji nam je ujedno bio vodič i prevodilac sa svahili jezika kad smo razgovarali sa domorocima, jer engleski znadu jako malo. Već tog prvog dana provedenog u Africi bili smo upravo zasićeni prekrasnim doživljajima. Uživali smo vozeći se tim posebno interesantnim predjelima »crnog kontinenta«. U Marangu smo stigli u sam sumrak i odmah potražili Kybo-hotel. Danas ovdje u Marangi, selu od nekoliko tisuća stanovnika, ima nekoliko hotela. Potrebni su zbog velikog broja turista koji se penju na obronke Kilimandžara kao i za brojne planinare koji žele osvojiti najviši vrh Afrike. Nas četvorica odlučili smo da spavamo vani pod vedrim nebom, dok su ostala petorica prenoćila u hotelu. Bila je to posebno uzbudljiva noć. Iako smo bili pričinno umorni, dugo u noć osluškivali smo razne krikove i šumove jer se tu odmah iza nas protezala opasna džungla. Svaki čas smoочекivali skok neke zverke. Oružja nismo imali nikakvog, zmijskog protuotrova također ne, a

o otrovnim paucima nismo smjeli ni misliti. Možda ima i razbojnika?

Petak, 28. travnja — Ostali smo svi živi i zdravi. Digli smo se rano ujutro. Brzo smo spremili stvari, našli nosače i već oko 8 sati krenuli Landroverom prema prvoj kući, Mandra hut. Nas petoricu, s jednim dijelom prtljage, odvezao je Landrover dobar komad puta, na visinu od blizu 2000 m. Ostala četvorica sa nosačima krenuli su pješice za nama. Nalost, nismo mogli daleko autom jer su put izrovale vodene bujice. Pokupili smo prtljagu i nastavili pješice. Široki put vodio je kroz gustu džunglu, lagano se penjući. Vrijeme je bilo izvrsno. Afričko sunce tuklo nas je svojim žarkim zrakama, tako da nam je bilo ubrzo jako vruće. Interesantno je koliko su u Africi zanimljivi oblaci. Izgleda kao da je svakog posebno naslikao neki slikar i objesio na nebo. Nebo je tako plavo, da se snežno bijeli oblaci jako ističu. Ukrzo smo stigli do velikog proplanaka. Na drugoj strani vidjela se prva kuća, Mandara hut. Tu smo sačekali ostalu četvoricu i nosače. Odmah uz kuću teće hladan gorski potocić koji nam je omogućio da se dobro osježimo.

Nalazimo se na visini od 2700 m. Svuda oko nas gusta džungla. Ovo je jedina kuća koja ima jogi madrace, sve ostale imaju tvrde drvene ležajeve. Gotovo sve ekspedicije ovdje prenoće. Mi to sebi nismo mogli priuštiti zbog vremenske oskudice. Ukrzo su stigli i ostali, pa smo svi zajedno krenuli dalje.

Uском stazom nastavljamo kroz gustu i mračnu džunglu. Mrak je toliki da se uopće ne može slikati. Na sreću ta džungla nije predugo trajala. Izašli smo iz nje na velike proplanke i dosegli visinu od blizu 3000 m. Na čitavom dalnjem putu bit ćemo izloženi nemilosrdnom suncu. Sreća je što je na ovoj visini ugodan svjež zrak i što gotovo uvijek puše lagani vjetar. Da toga nema, uspon bi bio jako otežan. Uspinjemo se nepreglednim livanadama na kojima nitko ne živi. Ispod nas niski bijeli oblaci. Često vjetar nanese oblake pa prolazimo kroz maglu. Nemamo nikakvih poteškoća sa orijentacijom. Uzан put je dobro utrт nogama brojnih osvajača Kilimandžara. Na začelju kolone je vodič iza kojega ne smije nitko zaostati. S nama je i pet nosača koje smo unajmili u Kybo-hotelu. Svakih od njih nosi oko 18 kg tereta, obično na glavi. Popodne oko 17 sati stižemo do druge kuće, Horombo hut, na visinu od 3749 m. Vrijeme se brzo i često mijenja, čas kišica, čas izmaglica. Odmah pored kuće teće hladan gorski potok u kojem smo se opskrbili vodom. Ovdje smo naišli na nekoliko stranih turista koji su se vraćali sa najviše kuće, Kybo hut. Rano smo legli i nastojali što prije zaspati na tvrdim drvenim ležajevima.

Subota, 29. travnja — Digli smo se već prije 6 sati kako bismo uživali u izlazećem suncu. Osim toga trebalo je što ranije krenuti prema skloništu Kybo hut, dok još nije prevrueće. Put se lagano penje prema sjeveru. Vegetacija nije više tako bujna. Ukrzo dola-

zimo do zadnje vode. Odmaramo se i punimo čuture. Sve više dobivamo na visini. Već oko podneva dolazimo u podnožje Mawensija, koji je u oblacima. Tu iza sedla započinje ogromna visoravan, duga gotovo 10 km, a široka svojih 6—7 km. Vegetacija je potpuno nestala. Kad smo se popeli na samo sedlo, ugledali smo Kybo, najviši vrh Afrike, u čitavoj njegovoj veličini. Ispod vrha stajala je tanka linija bijelih oblaka, a na samom vrhu kapa od vječnog snijega i leda. To je cilj našeg putovanja. Predivan je! Nadamo se da će nas vrijeme poslužiti. Međutim ubrzo su se navukli oblaci sa sjevera i našem divljenju je bio kraj. Ogoromi stožac ugaslog vulkana rasplinuo se u bijelim oblacima.

Nismo se dali pokolebati pogoršanjem vremena. Panorama nas je sve više podsjećala na onu, što smo je nedavno gledali na TV ekranima prilikom prijenosa sa Mjeseca. Zemljiste nastalo vulkanskom erupcijom nije ni malo djelovalo prijateljski. Sunce opet prži. Stigli smo do sredine sedla. Još treba prevaliti oko 4—5 km. Tamo daleko u podnožju vulkana ugledali smo odblijesak aluminijskog skloništa — Kybo hut. Disanje postaje otežano. Krećemo se sve polaganije. Neke je već počela boljeti glava. Visina počinje sve više negativno djelovati, a žarko sunce u tome još više pomaže. Svi su polijegali na zemlju da prikupe još malo snage. Fred i ja priredili smo malu ekshibiciju trčeći po visoravni i penjući se po okomitim stijenama koje je Kybo izbacio prilikom erupcije. Mala demonstracija kondicije stećene na orientacionim natjecanjima.

Visina je oko 4600 m. Još trebamo savladati visinsku razliku od stotinu metara. Naponkon, nešto poslije 13 sati, stigli smo na Kybo hut (4718 m). Svi bez razlike potražili smo hladovinu u skloništu. Pripremamo hrani, sve sama koncentrirana ali i lagana hrana. Dogovorili smo se da ćemo prema vrhu krenuti oko 1 sat u noći. Pokušavamo tvrde drvene ležajeve učiniti što mekšima da bismo ugodnije proveli preostalih sedam sati. Kako sunce polako zalazi, postaje sve hladnije. Franc se još uvijek nije probudio od kako smo stigli. Spava kao zaklan. Pala je noć. Nebom se rasulo mnoštvo zvijezda. Možda nešto od naših u Jugoslaviji gleda u to isto nebo i želi nam sve najbolje, da ustrajemo sve do vrha. Samo ako će nas vrijeme poslužiti. Čujem kako se Fred svaki čas prevrće po tvrdom krevetu. Ni ja ne mogu zaspasti. Imam groznice, glava me boli, pred očima su mi stalno neke žute pjege. Pokušavam na sve moguće načine da zaspim. Sav sam mokar od groznice. Tresem se kao šiba na vodi, a glava mi je kao dobro napuhnuti balon. Kad će već jednom ponos? Još tri sata! Uzimam tablette, ali ne pomaže ništa. Zar je tako velika cijena uspona na vrh Kyba? Sto već ne krećemo? Bolje bi bilo da prije krenemo, prije će ta muka završiti. Sam ne mogu ići, moram čekati. Minute postaju duge kao vječnost.

Nedjelja, 30. travnja. Prošlo je već pola sata od ponoći. Hoće li već jednom netko reći da krenemo? Zar su svi zaspali? Konačno ipak! Sav sretan da se ta muka na krevetu prekida brzo se oblačim. Uzimam nešto hrane u ruksak. Fred se trese od groznice kao i ja. Strpao sam na brzinu nešto hrane u usta, ali sam odmah sve povratio. Divno, samo mi je još to trebalo. Kako ću se ovakav popeti na vrh? Tješi me Fred, ali i on izgleda isto tako jadno kao ja. Vani je mrkla noć. Ne vidi se ni prst pred nosom. Tu i tamo nazire se silueta Janeza ispred mene ili po koja svjetiljka. Vodič, prvi u koloni, polako korača. Zastajkujemo svaki čas da bismo napunili pluća zrakom. Neko ispred mene povraća. Imam istu potrebu, ali nemam više što povratiti. Grozno se osjećam, s vremena na vrijeme stres me groznicom. Možda je bolje da odustanem? Nema se smisla ovako dalje mučiti. Osjećam strašnu prazninu u želucu, a i spava mi se sve više. U jednom trenutku sam čak i zaspao. Čini mi se da se u cik-cak liniji polako penjemo prema vrhu. Kad pogledam Freda čini mi se kao da ga je netko spojio sa žicom visokog napona, trese se da je milina. Ipak, ja nemam poteškoća sa disanjem, dok ostali oko mene dosta teško dišu. Ni Fred nema problema sa disanjem. Ne ma odustajanja, moram stići na vrh.

Hodamo već dosta dugo. Počinje se daniti. Izgleda da smo blizu vrha. Počinju me boljeti oči. Uzimam glečerske naočale. Sad je malo bolje, čak me i glava prestala tako strašno boljeti. Trebao sam već jučer upotrijebiti naočale, a ne tek danas. Sunce se brzo penje i počinje sve jače pržiti. Prema istoku se gotovo uopće ne može gledati. Ispod nas u dubini je sedlo između Kyba i Mawensija. Upravo smo dosegli visinu Mawensija. Treba još malo zapeti, ne smijemo sada posustati. Ispred nas je vječni led i snijeg. Kako se samo uspiju tako velike količine snijega zadržati na tom žarkom suncu. Odblijesak sunca sa ledene plohe nevjerljivo je jak. Ne bi škodilo da imam još jedne glečerske naočale. Vrh! Eno vrha sa zastavama! Zar je moguće? Prestaju sve muke. Hodamo brzo kao da idemo po ravnom, a ne uz strmu padinu. Odakle nam sada toliko snage? Kao da se svaki od nas čuva za taj završni dio uspona. Na vrhu sam! Držim se za motku na kojoj je nekoliko zastava. Čitava Afrika je pod mojim nogama! Prijateljski stisak ruku. Zar je potrebno nešto više? Kamere zuje, aparati okidači. Nepregledno more fantastičnih oblaka duboko ispod nas. Tamo daleko naziremo jezero na Tanzanijskoj visoravni. Fred i ja ne umorno slikamo. Njega toliko trese groznicom da je morao prilegnuti na trenutak. Puše lagani vjetar, ali ne uspijeva ublažiti jarko sunce. Mi još uvijek slikamo. Odjednom smo još samo Fred i ja na vrhu. Vadimo zastave i pričvršćujemo ih do ostalih. Tako se i zastava PD »Vihora« zavijorila, na najvećoj visini do sada. Uz nju hrvatska i jugoslavenska zastava. Gledamo još jednom naokolo, pa krećemo i mi natrag.

Brzo odmičemo s vrha. Ispod nas je ogromni sipar, dug preko 1200 metara, s visinskom razlikom od 900 m. Svaki čas moramo stati jer noge ne mogu izdržati stalno trčanje niz ovaku, gotovo okomitu padinu. Sasvim smo mokri od silne vrućine. Fred nosi najlon vrećicu punu snijega s vrha, bit će od njega galačaj. Konačno smo negdje oko 11 sati stigli na Kybo hut. Naši prijatelji već su spavali u krevetima. Mi smo im se brzo pridružili. Kakav je to bio divan osjećaj opružiti noge. U trenu sam zaspao.

Već rano popodne, skupili smo naše stvari i krenuli prema Horombo hut. Pred nama su fantastični zupci Mawensija. Kilimandžaro je zajednički naziv za Kybo i Mawensi, udaljeni su jedan od drugoga oko 12 km. Dok je Kybo ugasli vulkan, Mawensi je stjenovit vrh, pravi raj za alpiniste. Usponi na te šiljaste vrhove predstavljaju veliku opasnost i teškoću koja je potencirana velikom visinom. Najviša točka Mawensija je nešto iznad 5100 m. Vulkan Kybo veći je za nekih 700 m od Mawensija. Nažalost, izgleda da točno izmjerene visine nema ni za jedan ni za drugi vrh ali, po svemu sudeći, najviši vrh Afrike visok je 5890 m.

Nigdje ni trunke oblačka da nas bar malo zaštiti od nemilosrdnih zraka sunca. Približavamo se sve više podnožju Mawensija. Pogled nam stalno počiva na dostojanstvenim stijenama i tornjevima kojima Mawensi probada plavo nebo. Divljenju nema kraja. Na kraju sedla skrenuli smo desno na jug, prema Horombo hut. Rano popodne stigli smo do skloništa. Ostatak vremena proveli smo uživajući u pejažu, kako ispod nas tako i iznad nas. Vrijeme nam je više no naklonjeno, svi afrički bogovi su uz nas. Fantastični bijeli oblaci su pod našim nogama. Gledajući taj osebujni prizor, čovjek se osjeća tako slobodnim i lakin kao orao što plovi zračnim strujama. Zar ima ljepih doživljaja za pravog planinara koji voli prije svega slobodu, nove dogodovštine i dostojanstveni mir planine. Noć se lagano spušta, a u daljini se naziru slaba svjetla gradova što poput krijesnika žmirkaju u tamni.

Ponedjeljak, 1. svibnja. Dižemo se u osvit zore. Pogled nam opet zapinje za »snjegove Kilimandžara«, tu snežnu kapu koja uspijeva odoljeti paklenoj vrućini afričkog sunca. Johan Rebmann, njemački misionar, prvi je ugledao taj najveći i najviši biser Afrike, još 1848. godine. Dugo je vremena proteklo prije no što je prvi čovjek osvojio taj vrh. Njemačkog učenjaka, dru Hansu Mayeru uspijele je to istom 1889. godine.

Naši nosači pokupili su opremu i svi smo se zajedno uputili prema ogromnoj Tanzanijskoj visoravni. Danas su ti nosači, kao i vodiči ekspedicija na vrh Kyba, okupljeni u posebnom sindikatu. Na taj način oni su ozakonili mnoge dotad nepisane propise, među kojima su slijedeći: točno određen broj nosača ovisan o veličini ekspedicije; točno određena težina koju smije nositi jedan nosač (18 kg);

cijena takve usluge i sl. Zahvaljujući tome oni se više ne mogu kupiti u bescjenje. Osim toga svi su oni veoma ponosni ljudi, u čemu prednjači pleme Masai. Zbog toga i ne dozvoljavaju da ih se slika. Bolje ih je zamoliti za slikanje, nego da ih pokušate iz prikrajka slikati, jer mogu da vas napadnu prvim predmetom koji im je na dohvat ruke.

Brzo se spuštamo i približavamo džungli u kojoj će nas ponovo dočekati mrak pun neizvjesnosti i opasnosti. Neprilika zasada ipak nema i mi smo ubrzo stigli do najnižeg skloništa, Mandara hut. Tu je priredeno pravo slavlje, skromno ali lijepo i dirljivo. Naši nosači načinili su vjenčiće od poljskog i šumskog cvijeća i stavili ih svakom od nas na glavu. Na taj su nam način čestitali uspješno izvedeno osvajanje. To je ustvari stari običaj kojim narod ovog kraja pozdravlja novog osvajača najvišeg vrha Afrike. Interesantno je to cvijeće, ni dan danas nije ni malo uvenulo, a prošlo je otada više od četiri mjeseca.

Kad je svečanost bila završena, započeo je povratak. Podijelili smo se u dvije grupe. Jedna je grupa otišla u susret Landroveru, dok je druga ostala da još malo uživa u divnim pogledima koji su se pružali na sve strane. Nakon pola sata krenuli smo Fred i ja u drugoj grupi prema Kybo-hotelu. Sa proplanka na kojem je Mandara hut, ušli smo ponovo u džunglu. Kretali smo se dosta širokim putem koji se usjekao u gustu džunglu te je izgledalo kao da se krećemo nekim zelenim kanjonom. Kretanje je bilo dosta opasno zbog velikih jaruga od gorskih bujica. Premda nam je bilo pomalo neprijatno, krećući se potpuno nenaoružani kroz tu divljinu, sretno smo stigli do Landrovera koji nam je došao u susret. Kad smo stigli u Kybo-hotel, nastalo je veliko raspremanje prtljage, sređivanje obračuna za usluge crnaca itd., tako da nam je dragocjeno vrijeme brzo odmicalo. Morali smo se žuriti, treba svaku minutu korisno upotrijebiti, a pred nama je još samo pola dana. Povratak je slijedio istim putem, prema Arushu, gdje smo namjeravali noćiti. Još jednom smo bacili pogled prema nezaboravnim vrhuncima Kilimandžara i krenuli dalje. Izvrsna asfaltirana cesta vodi nas kroz bogate predjele Tanzanije. Ovdje na obroncima Kilimandžara postoje izvrsni uvjeti za razvoj poljoprivrede. Oni su omogućili da se ovaj dio Tanzanije izvrsno razvije.

U sumrak smo stigli u gradić Arushu, drugi po veličini u Tanzaniji. On se nalazi točno na pola puta od Kaira do Capetowna, o čemu svjedoči tabla na glavnom trgu. Nas smo petorica u kampu postavili šatore, dok su ostali otišli u obližnji hotel. Iskoristili smo slobodno vrijeme za razgledavanje grada. Tu ima bezbroj dućana s raznim suvenirima. Interesantno je da gotovo sve odgovornije poslove u ovom dijelu Afrike obavljaju Indijci kojih ima jako puno. Gotovo svim trgovinama upravljaju Indijci. Bijelci i crnci drže srazmjerne malo poslova u svojim rukama. U Arushi se nalazi veličanstveni mauzolej u

Naš nosač poklonio nam je tradicionalni vjenčić planinskog cvijeća

Foto: I. Mesić

kojem je sahranjen jedan poznati vođa. Grad je pun restorana i hotela-prenoćišta u kojima ne bih želio noćiti, ali ima i nekoliko prvorazrednih hotela. Mnogo ljudi spava na pločnicama mračnih ulica, u koje nije preporučljivo zalažiti. Policija, naoružana automatskim puškama, pokušava održati red i mir, u čemu ima dosta uspjeha. Interesantno je da je kanalizacija često otvorena na ulici. Srećom toga ima samo izvan užeg centra grada. Tog dana legli smo kasno iza ponoci u naše šatore, mrtvi umorni.

Utorak, 2. svibnja. Ponovo smo se digli jako rano. Pogled nam je zapeo na 4300 m visokom ugaslom vulkanu Mt. Meru. Podno te visoke i na prvi pogled negostoljubive planine smjestio se gradić Arusha. Obronci vulkana, obrasli šumom, pretvoreni su u rezervat. Na brzinu smo počkupovali razne sitnice u gradu i krenuli dalje prema Nairobiju. Usput smo namjeravali kupiti još neke suvenire u selima kojih ima dosta uz cestu. Cesta nas je vodila prema gradiću Namangi na kenijsko-tanzanijskoj granici i dalje preko velike stepi do glavnog grada Kenije. Iskoristi

stili smo priliku da usput razgledamo neke rezervate divljih životinja. Ovdje ih ima mnogo, budući je sve to ogromna nenaseljena stepa. U tim rezervatima su snimani mnogi poznatiigrani filmovi o Africi. Najveći je rezervat Tsavo. Ima tu svih mogućih životinja. Fotoaparati su neprestano okidali. Svatko od nas želio je na taj način ponijeti sa sobom neku uspomenu iz ove egzotične zemlje. Motiva je bilo napretek. Ako vozite automobil brzinom od 30 km, možete vidjeti mnogo toga. Životinje su se potpuno naviknule na auto i ne boje ga se. Ukoliko izadete iz kola, većina njih će pobjeći. Propisi ne dozvoljavaju da se prilikom slikanja izlazi iz automobila, jer dok vi lovite fotoaparatom jednu životinju dotle druga može i vas da ulovi.

Najlepše i najinteresantnije životinje su svakako žirafe. Njihov dominantni lik, čudno kretanje, na nogama poput štaka, privlače pogled čovjeka. Naročito su interesantne kad trče. U tim rezervatima životinje žive prema zakonu jačega. Zato nije rijetkost ako nađete na ogromno jato lešinara kako pažljivo čiste meso sa tek ubijene životinje. U tome im

obično pomažu i šakali. To su ustvari dobrovoljni čistači takvih rezervata, koji sprečavaju raspadanje ubijene životinje. U rezervatima su životinje djelimično zaštićene od lovaca. Ponekad je potrebno planirano uništiti poneke životinje. Tako je u Keniji ubijeno oko 5000 najvećih živućih sisavaca, slonova. Oni su kao vegetarijanci zaprijetili uništenju tamošnjeg biljnog svijeta. Ukoliko želite poći u lov na neke od afričkih životinja, morate platiti tako visoke takse da vas ubrzo prođe volja za ubijanjem. Jarko sunce se polako približava najvišoj točci svog putovanja. Koliko god ta ogromna stepa kojom se vozimo izgleda jednolična, uvijek se nađe na neki novi motiv koji dotada nismo vidjeli. Prema horizontu se pružaju visoke planine obrasle bogatom šumom.

Prije gotovo 20 godina iz ovih su šuma prijetili pripadnici pokreta Mau-Mau. Najviše pristaša našao je kod plemena Kikuju koji su, organizirani u šumama, željeli pomoći crnom čovjeku da se oslobođi bijelog ugnjetnika. Interesantno je da je za vrijeme čitavog pokreta ubijeno svega nekoliko bijelaca, iako su ih crnci mogli ubijati na svakom koraku. To je samo dokaz da su crnci željeli isključivo pravdu, a ne osvetu i ubijanje. Prestrašeni bijelci bili su dobro naoružani čak i kad su spavalii. Nisu vjerovali ni vlastitim slugama za koje su pretpostavljali da su svi u vezi sa pokretom Mau-Mau.

Veliku nadu crnci su polagali u Afričku Uniju Kenije, koja je osnovana 1946. godine i koja im je mnogo obećavala. Nažalost, kad je započeo pokret Mau-Mau, Englezzi su pohvalili rukovodstvo AUK, optužujući ga kao glavnog organizatora tog pokreta. Tom prilikom bio je pritvoren i Domo Kenijata, voda AUK. Tada su u narodu ispjevane množe hime na melodije kršćanskih crkvenih pjesama, u kojima su oni jasno izrazili svoje raspoloženje. Jedna od njih glasi: »Neka je hvala Bogu. Da li ćemo ikada znati koliko dugujemo Domu? Dajmo mu naše živote i sve što imamo. On je borac za nas i on vodi na rod. Nikakve sumnje bijelog čovjeka i nikakve druge sumnje neće nas odbiti od Afričke Unije Kenije. Imajmo povjerenje u AUK jer ona govorii u ime pravde tražeći samoupravu. Nikakva sila tlačitelja i njihovo bjesnilo neće biti u stanju da odoje Doma od onih koje on voli.« Kad je Kenija postala nezavisna država, Domo Kenijata postao je njen šef i na tom položaju se nalazi i danas.

Kako se sunce polako spuštao ka zapadu, mi smo se sve više približavali Nairobiju.

Usput smo u jednom afričkom selu nakupovali raznih originalnih suvenira, svako prema svom ukusu i mogućnostima. Pred sam zalazak sunca stigli smo u glavni grad Kenije. Danas je to pravi velegrad, sa mnoštvom hotela visoke kategorije, bogato opskrbljениm dućanima sa svakojakom robom, mnogim turističkim agencijama i raznim kompanijama. Ovdje postoji Jugoslavenski klub i naša ambasada. Mnoštvo zelenila, cvijeća, prekrasnih avenija i egzotičnih ulica daju posebni pečat ovom gradu. Ovdje ima mnogo Indijaca, kao i svagdje u Keniji. Bijelci su u velikoj manjini. Interesantno je kako su ljudi, muškarci i žene lijepo građeni i stasiti, te privlače poglедe svojom pojmom. Nažalost, mnoge žene u gradovima iskvarene su civilizacijom i novcem, što baca sjenu na te divne afričke zemlje.

Ostatak vremena do polijetanja aviona utrošili smo na pisanje razglednica. Na njih smo otisnuli prigodni žig PD »Vihora«. Tom prilikom poslali smo iz Nairobija čestitku za 80. rođendan predsjedniku Republike Josipu Brozu Titu, koji se posebno zahvalio PD »Vihoru« na upućenim željama. Te večeri doživjeli smo i prvu pravu Kenijsku kišu. Voda je s neba tekla u potocima, pa smo se svi sklonili u predvorje hotela Ambasador.

Negdje oko 21 sat, kada je bio predviđen odlazak na aerodrom, iznenada je došao naš vozač Chege, s kojim smo putovati do Kilimandžara i natrag. Iako smo mi imali osiguran prijevoz, silom nas je ugurao u svoj Landrover i odvezao na aerodrom. Bio je na putu dirnut našim otvorenim i prijateljskim ponašanjem prema njemu, jer se rijetko sa crnim čovjekom druže Indijci, a kamoli bijelci. Još jednom smo se slikali s njim u predvorju aerodromske zgrade. Njegove ovlažene oči najbolje su govorile što osjeća, a i mnoge od nas steglo je nešto u grlu, jer smo se sve više približavali rastanku. Poslije ponoći vnuo se naš DC-8, kreat suvenirima, prema dalekoj Jugoslaviji.

Sjedeći u udobnom naslonjaču aviona, još jednom sam u mislima proživio tih tjedan dana provedenih u nezaboravnim predjelima egzotične Afrike. Zar je moguće da smo toliko mnogo toga vidjeli za tako malo vremena? Kako da se svi ti dojmovi sačuvaju u trajnom sjećanju? Vjerujem da će mi se opet jednom pružiti prilika da odem u taj prekrasnji dio Afrike. Što da se još kaže? Bilo je naporno, ali divno i nezaboravno.

Božo Škerl

U povodu 50. obljetnice života i 35 godina organiziranog planinarskog rada

Dugogodišnji predsjednik Planinarskog saveza Hrvatske, drug Božo Škerl, navršio je pedeset godina života i 35 godina staža u planinarskoj organizaciji. Našem popularnom jubilarcu čestitamo njegov životni i planinarski jubilej. Premda ga kao ličnost poznaju svi naši aktivni planinari, zbog njegove skromnosti mnoge zasluge koje je stekao nisu do sada dobro priznana — jedinu pravu nagradu u amaterskom društvenom djelovanju. Koristimo zato priliku da ovim povodom kažemo neku riječ o njegovom dugogodišnjem djelovanju i, evo, ukratko njegove životne i planinarske biografije.

Božo Škerl rodio se 18. prosinca 1922. u Rijeci. Porijeklom je iz stare sušačko-trsatske hrvatske obitelji. Osnovnu i srednju školu počeo je u Sušaku. Godine 1941. pristupio je NOP-u i u toku rata bio je na dužnosti političkog komesara bataljona u XIII primorsko-goranskoj udarnoj diviziji. Njegova jedinica vodila je borbe na području Gorskog kotara, Like, Korduna, Hrvatskog primorja i Istre. U nizu akcija u kojima je sudjelovao za vrijeme narodnooslobodilačkog rata osobito se istaknuo kad su Nijemci 1943. uništili najveću partizansku bolnicu u Javornici kod Drežnice (bolnica broj 7). Tom prilikom aktivno je sudjelovao u borbi za obranu ranjenika i za njihovo prebacivanje u improviziranu partizansku bolnicu u Crnoj dragi pod Samarskim stijenama. Od ostataka te bolnice su desetak godina kasnije članovi zagrebačkog studentskog planinarskog društva »Velebit« sagradili Ratkovo sklonište u Samarskim stijenama.

Poslije rata ostao je u aktivnoj vojnoj službi i bio na odgovornim funkcijama redom u

Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu, Varaždinu, Beogradu i konačno opet u Zagrebu. U toku tih godina završio je Pješadijsku oficirsku školu u Sarajevu i Višu vojnu tehničku akademiju u Zagrebu, a zatim je započeo studij na Visokoj privrednoj školi. Od 1956. stalno živi u Zagrebu i obavlja niz odgovornih funkcija u okviru Tehničkog školskog centra kopnene vojske JNA. Sada se nalazi na dužnosti načelnika Srednje tehničke škole kopnene vojske JNA u Zagrebu u činu aktivnog pukovnika. Odlikovan je većim brojem ratnih i mirnodopskih odlikovanja.

Planinariti je počeo još kao dječak pod utjecajem svog oca koji je bio istaknuti sportski radnik, nogometni igrač, planinar i ljubitelj prirode. Božini predratni izleti vodili su najčešće u zalede Rijeke, Gorski kotar i Sloveniju. Godine 1937. postao je član »Velebita« sušačke podružnice Hrvatskog planinarskog društva. Poslije rata uključivao se u rad planinarskih društava u svakom mjestu gdje je bio premješten kao vojna osoba. Tako se već 1945. uključio u ljubljansko planinarsko društvo (buduće PD »Ljubljana — Matica«). Godine 1947. završio je visokoplaninski vojni tečaj na Kredarici. Kasnije je bio u Beogradu član »Avale«, u Varaždinu član uprave PD »Ravna gora«, a po dolasku u Zagreb uključio se u »Sutjesku«, planinarsko društvo koje obuhvaća pripadnike zagrebačkog garnizona. U vrijeme dok je stajao na čelu »Sutjeske« kao njezin dugogodišnji predsjednik, društvo je pokazalo naročite uspjehe u radu i povećalo broj svog članstva, naročito broj omiljene i podmlatka.

Uspjesi Bože Škerla u planinarskom društvenom radu ubrzo su zapaženi pa su mu povjerenе razne odgovorne funkcije. U Izvršnom odboru Planinarskog saveza Hrvatske najprije je bio pročelnik Komisije za vodiče, od 1965. potpredsjednik, a od 1967. do danas je predsjednik Saveza. Vodio je nekoliko tečaja za vodiče Planinarskog saveza Jugoslavije, bio član njegovog Glavnog odbora, a od 1971. je potpredsjednik PSJ. Više godina je bio član Komisije za fizičku kulturu Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske i potpredsjednik sportskog odbora zagrebačkog garnizona JNA. Uz brojna druga sportska priznanja odlikovan je zlatnom značkom PS Jugoslavije, PS Hrvatske i PS Bosne i Hercegovine.

Kao vojni rukovodilac uporno je i sistematski propagirao planinarstvo u redovima armije. Vodio je niz vojnih skijaških tečajeva za mlade starještine i pri tome se obilno koristio penjačkim iskustvom koje je stekao u stijenama Julijskih i Kamniških Alpa. Obišao je velik broj naših planina, od Triglava do

Prokletija, bio je u Dolomitima i Tatrama, ali najviše voli planine Gorske kotare, Obruč, Risnjak i Snježnik, uz koje je emocionalno vezan uspomenama iz djetinjstva i iz ratnih dana. Ratne nedaće nisu u njemu ugasele ljubav za prirodu Gorske kotare.

Kao ličnost Božo je izrazito dinamičan i energičan. Prema ga rese vrline profesionalnog vojnika, odrešiti i autoritativni nastup, kroz tu fasadu snažno probija ljudska toplina i drugarska prisnost. Otvorenost njegova karaktera, istančani osjećaj za istinu i pravdu, pa i temperamentno reagiranje na svaku dvojiličnost ili zakulisno manevriranje nekome se ponekad ne sviđa, međutim njegova vedra narav i pristupačnost pribavile su mu opće simpatije, a savjesno obavljanje odgovornih planinarskih funkcija priznanje čitave planinarske javnosti.

Mi možemo samo poželjeti da i nadalje imamo takovu ličnost na čelu Planinarskog saveza Hrvatske.

Dr Željko POLJAK

Planinarska organizacija Jugoslavije u sistemu općenarodne obrane

BOŽO ŠKERL

ZAGREB

Nesumnjivo je da društveno masovne organizacije u sistemu općenarodne obrane zauzimaju važno mjesto, jer djelujući kroz stotine hiljada svojih članova, ostvaruju one sadržaje koji su neophodni da bismo mogli sprovesti konцепцијu općenarodne obrane.

Mislim da možemo slobodno reći da planinarska organizacija Jugoslavije u cjelini, u sistemu općenarodne obrane zauzima vidno mjesto i da joj u okviru vrednovanja društveno masovnih organizacija na tom planu treba dati i adekvatno priznanje. Postavlja se pitanje u čemu je ta vrijednost sa jedne i doprinos planinarske organizacije Jugoslavije s druge strane na planu općenarodne obrane.

Odgovor je slijedeći: Vrijednost se sastoji u mnogobrojnem članstvu planinarske organizacije. Na omladinsku kategoriju otpada preko 80.000 članova. Među njima je veliki broj specijalno obučen, a to su: gorski spasavaoci, vodiči, alpinisti, orijentaciisti, speleolozi i planinarski skijaši sposobljeni za terensko skijanje. Dalje, tu je prisutan i veliki broj planinarskih objekata širom svih naših republika i pokrajina, lociranih prvenstveno u planinskim krajevima. Prema tome jasno je, da u dатој situaciji, a u sklopu sistema općenarodne obrane članstvo kao cjelina, a posebno specijalizirani kadrovi obučeni i opskrbljeni sa adekvatnom individualnom i kolektivnom opremom, te mnogobrojni objekti predstavljaju velike fak-

tore vrijednosti i na taj način veliki doprinos planinarske organizacije obrani naše domovine. Planinarska organizacija sa svojim članstvom, specijaliziranim kadrovima i objektima izvanredno se uklapa u sistem općenarodne obrane.

Sada da se nešto kaže posebno o faktoru članstva i specijaliziranih kadrova. Među mnogobrojnim članstvom planinarske organizacije svih kategorija sprovodi se sistematsko obučavanje, odnosno usvajanje općeplaninarskih znanja, npr. iz orientacije, meteorologije, kretanja u planinama, prve pomoći itd. Usvajanje tih znanja vrši se preko osnovnih organizacionih jedinica, tj. društava, pa preko regionalnih, republičkih i saveznih foruma, odnosno preko tečajeva, seminara ili planinarskih škola, gdje se teoretski i praktički usvaja predviđeno gradivo.

To je rad na općem planu osposobljavanja cjelokupnog članstva, no specijaliziranim službama poklanja se posebna pažnja, kako sa strane sticanja određenog kvantuma teoretskih planinarskih znanja, praktičkih vježbi, materijalne osposobljenosti i kondicione spremnosti.

U sastavu planinarske organizacije za gorske spasavaoce možemo reći, da je to naš najbolje obučen kadar, posebno izabran od članova koji imaju afiniteta za tu aktivnost i koji posjeduju moralno-političke a i psihofizi-

zičke kvalitete za rad u službi. Ta kategorija specijaliziranih kadrova sposobljena je za akcije po svim terenima, u svim meteorološkim i vremenskim prilikama i svim godišnjim dobima. Njihovo teoretsko-praktično znanje i kondicija spremnost omogućuje im da djeluju individualno i kolektivno. Oprema sa kojom su opremljeni, kako lična tako i skupna, međunarodnog je standarda, pa tako izvježbani i opremljeni kadrovi upotrebljivi su u raznim situacijama, npr. u mirnodopskim uvjetima, za vrijeme nekih nesreća u planinama ili pak prilikom elementarnih nepogoda, potresa, poplava itd.

Struktura organizacije gorske službe spašavanja je takova da joj je omogućena vrlo velika mobilnost i momentana spremnost za akcije. Manje više u svim našim republikama postojeća mreža stanica gorske službe pokriva uglavnom republičku teritoriju, no napomijemo da su osnovni kadrovi i tehnička sredstva koncentrirani uglavnom u republičkim centrima, spremni da po ukazanoj potrebi stupe u akciju.

Ovdje moram napomenuti da planinarska organizacija Jugoslavije posebnu pažnju pridaje dalnjem omasovljenju službe sa jedne strane, a sa druge strane njezinoj što boljoj opremljenosti i kondicijonoj sposobnosti.

Koliko nam je korisna takva specijalizirana služba u mirnodopskim uvjetima, to je evidentno, pošto je njena korisnost i svršishodnost dokazana nebrojeno puta u nizu uspješno sprovedenih akcija na terenu. Možemo vrlo lako pretpostaviti njenu vrijednost u ratnim uvjetima, te njezino djelovanje u sistemu općenarodne obrane.

I naši speleolozi imadu isto tako važnu funkciju. Prije svega i to su specijalizirani kadrovi planinarske organizacije, posebno obučeni i opremljeni za otkrivanje, istraživanje i obradu speleoloških objekata. Mi danas raspolazemo u okviru speleološke službe sa dragocjenom dokumentacijom stručno obrađenih speleoloških objekata. Pretežni dio tih objekata je široj javnosti nepoznat, ali ti se sistematski i stručno obraduju. Mislim da nije potrebno napominjati od kolike važnosti mogu biti ti podaci u uvjetima rata, gdje se ti objekti mogu svestrano upotrijebiti, zavisno od njihove lokacije, veličine i konfiguracije.

Kroz ovo moje kratko izlaganje akcentirao sam spasavaoce i speleologe, po našoj ocjeni, sa gledišta općenarodne obrane dvije najinteresantnije kategorije, premda i ostali naši specijalizirani kadrovi, a to su alpinisti i vodiči, nisu ništa manje važni, nego su isto tako posebno obučeni i mogućnost njihovog iskorištenja u raznim situacijama je svestrana. Napominjem, ilustracije radi, da se neki od na-

ših alpinista i spasavalaca koriste kao instruktori u planinskim jedinicama JNA.

Toliko ukratko o specijaliziranim kadrovima. Sada bih rekao nešto i o našim planinarskim objektima, pošto smatram da su oni, pored kadrova, isto tako vrlo važan momenat, koji planinarsku organizaciju stavlja u poseban položaj, naročito u pitanju izgradnje novih, a još više po poteškoćama koje se javljaju oko održavanja postojećih objekata.

Planinarska organizacija Jugoslavije danas raspolaže sa 550 planinarskih objekata, raznih veličina i kapaciteta, od najobičnijih planinarskih skloništa, te planinarskih kuća, pa do planinarskih domova, tj. velikih i komforntnih objekata. Ti su objekti locirani uglavnom u planinarskim krajevima na određenim, u planinarskom smislu, interesantnim punktovima. Pored velike materijalne vrijednosti tih objekata, koje ne koriste samo članovi planinarske organizacije, nego svi radni ljudi naše zajednice, upravljanje a posebno njihovo održavanje u stanju korištenja, poseban je problem. Smatram da i nije potrebno posebno govoriti koliko su nam ti naši planinarski objekti upravo dragocjeni u slučaju rata, kako se mogu korisno upotrijebiti za razne svrhe, počev od komandnih mjesta, bolnica, skloništa, centara veze pa do raznih meteoroloških i osmatračkih stanica.

Postavlja se pitanje da li je samo planinarska organizacija dužna da o tome vodi brigu ili i još netko drugi. Sigurno je da bi trebalo biti više zainteresiranih faktora koji bi poveli o tome računa i dali adekvatnu materijalnu pomoć planinarskoj organizaciji, kako bi se ti objekti održavali neprekidno u stanju upotrebljivosti.

Rezimirajući samo ova dva činjenična faktora, a to su članstvo naše organizacije, a naročito specijalizirani kadrovi i objekti, mislim da se može vrlo lako sagledati uloga i značaj planinarske organizacije u sistemu općenarodne obrane, gdje je njezino mjesto i daljnji zadaci na tom planu. Zadaci su prvenstveno usmjereni na daljnje omasovljenje članstva, izobrazbu kadrova i materijalno opremanje kolektivnom opremom specijalističkih službi, kao i unošenjem novih sadržaja u program rada planinarske organizacije Jugoslavije, važnih na planu općenarodne obrane.

Na realizaciji tih zadataka traži se daleko čvršće povezivanje planinarske organizacije u cjelini i na svim nivoima s adekvatnim organima sekretarijata za poslove narodne obrane i štabova narodne obrane, od općina preko republika pa do federacije, ali i veće razumijevanje nadležnih faktora za društveno korištan rad planinarske organizacije Jugoslavije.

U kanjonu Cetine i na Gracu iznad njega

STIPE VRDOLJAK

SPLIT

U ljetnim danima, nakon dobra sata pješačenja (oko 6 km), evo me u najprivlačnijem dijelu kanjona rijeke Cetine, kod Radmanovih mlinica. Ležim tu u mekoj travi, u sjeni krošnjatog stabla što je raširilo grane 10—15 metara od obale. Rijeka Cetina kao od šale preškače vodopade kod Zadvarja (Velika Gubavica 48 m, Mala Gubavica 7 m) i zatim, bez žurbe i štropota teče da smireno ulije svoje umorne vode u more kod Omiša.

Omiš je danas jak i marljiv poslovni građić, a u prošlosti je bio gusarska baza. U vrijeme kad je bio u vlasti plemena Kačića, njihovi gusarski brodovi su se zalijetali uzduž dalmatinskih otoka i gradova pljačkajući sve do Istre i južne Italije. S plijenom bi se vraćali kući, a kad bi ih progonili neprijatelji, nalazili bi sigurni zaklon u vodama kanjona Cetine. Ona ih je materinski dočekivala i otvarala im svoje »Verige«. Topovi iz tvrdave Peovice (Mirabela) zaustavljavali bi neprijatelja i osiguravali utočište.

Leškarenje na obali Cetine svaki put je u meni budilo takve misli o prošlosti, a kod toga sam se osjećao slično kao rimski pjesnik Horacije:

Ugodno je sad ležati pod starim hrastom

Ili u gustoj travi.

Teku međutim vode mimo visoke obale,

U gajevima cvrkuću ptice,

Izvori žubore bistrim vodama

Što mami na sladak san...

(Quintus Horatius Flaccus, Liber epodon, Carmen II, Vitae rusticae laudes, 23—28. redak — Pohvale u slavu seoskog života).

Slično se dešavalo i ovdje. Uz ugodno leškarenje pod širokom krošnjom stabla i u mekoj travi sve što se okolo dešavalo podizalo je ugodno raspoloženje: bistre vode rijeke mirno su tekle, prelazeći povremeno od tišeg na nešto glasnije žuborenje, što je poticalo slavuje u bližim žbunovima da se oglase ugodnom pjesmom i sve skupa uljuljkivalo me u sladak san.

Svaki put bio je to miran i okrepljiv, sladak san, ulijevajući u tijelo snagu, a vedišnu u duh, što će olakšati časove, koji me sutra čekaju u dnevnom životu i radu u gradu. Takve užitke u kanjonu doživljavao sam kada bih iz Splita autobusom prispio u Omiš i uputio se cestom u kanjon do Radmanovih mlinica.

U tim prošlim, blaženim decenijama, kad nije bilo današnje navale automobila, moj

hod kroz kanjon bio je miran i polagan. Rijetko, vrlo rijetko susretao bih koje seljačko vozilo i po kojega pješaka, preticala bi me češće puta grupa »mljikarica« koja se vraćala iz Omiša u seoceta i komšiluke povrh kanjona, ali i one kao da su izbjegavale da glasnim govorom remete mir kanjona.

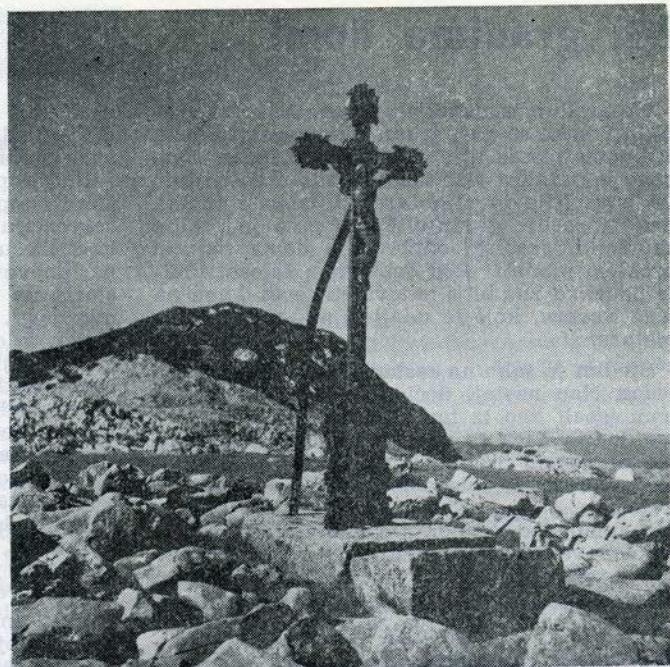
Još je bio jedan smjer puta koji me iz Splita vodio u kanjon. Vozeći se autobusom do sela Tugara pješačio bih mimo Gata do Zakućca (danasa moderna hidrocentrala), a odatle u nedaleki kanjon. Taj smjer izabrao bih da se usput popnem i na brdaše Gradac, u povijesti Poljičke knežije poznato kao zbirno mjesto Poljica. Ispod njega svake se godine, na dan Sv. Jure, zaštitnika Poljica, birao Poljički stol. Sastojao se od velikog kneza, vojvode i 4 prokuratora ili suca i pomoćnog osoblja. Na Gracu je Društvo Poljičana namjeravalo podići spomenik junakinji Mili Gojsalić. Takova uzvisina bila bi vidljiva s mora i ostalih dijelova Poljica i zahtijevala spomenik većih dimenzija, a time i veće novčane izdatke. Do njih bi se teško došlo, pa se moralo odustati i spomenik je postavljen na hridini nad ponorom Ilincem. Otkriven je 20. kolovoza 1967. Djelo je Ivana Meštrovića.

Upravo porad odlične vidljivosti na dijelove Poljica i kanjon Cetine, svaki put kada bih tuda prolazio, neodoljivo me privlačio Gradac. Na njemu bih, naslonjen na nešto oveči živac kamen, promatrao kanjon i njegovu okolinu. Tu se redovito zaustavljao i glasoviti, sada pokojni, arheolog don Frane Bulić, kada bi sam ili u društvu kolega, stranih učenjaka, tuda prolazio. Pomisao na divne vidike vabila ga i unaprijed ulijevala snagu njegovim staračkim nogama, i on bi tih 200 metara od ceste do vrha prešao mladenačkim koracima.

Uz našu obalu ima napretek tačaka koje odskaku zanimljivostima i ljepotama i koje oglašujemo strancima i našim ljudima u turističkim prospektima i agencijama. Među njih svakako treba uključiti i kanjon Cetine sa divnom okolicom Omiša.

Drugovi planinari i planinarke, ne zaboravite u svoje programe uvrstiti posjet divnom kanjonu Cetine i njegovoj okolini. Prvi vaš posjet tražit će i ponovni. U današnjoj najezdi automobilu vaš hod kroz kanjon neće biti tako miran kao što je bio moj nekada, ali to ne će umanjiti ljepote koje sam ja proživljavao.

Čudan spomenik na Zelengori

Bosansko-hercegovačke planine nesumnjivo obiluju prirodnim ljepotama, historijskim, kulturnim i drugim znamenjima. Za planine i za stanovnike koji stalno borave na ovim planinama ili u njihovim podnožjima nastala je narodna poslovica:

Koliko ljudi — toliko čudi.

Koliko sela — toliko adeta.

Zaista, svaka planina ima svoju čud, baš kao i čovjek, a svako selo svoj adet. Kontrasti su toliko uočljivi, pa su zbog toga zanimljivi i privlačni, da im čovjek pode u posjetu, da ih obide, vidi i doživi.

Boravak čovjeka u planini ostavlja vidnog traga u njoj i u čovjeku. Na žalost, najčešće je trag negativan. Naročito na planinama u blizini gradova-naselja. Pozitivnih primjera ima manje i oni se uglavnom odnose na visoke i daleke planine. Primjera ima mnogo, kako jednih, tako i drugih.

Ovdje je riječ o jednom raritetu bosansko-hercegovačkih planina. Naime, na Zelengori, na prijevoju (1800 m) koji odvaja Vitlo Baru od Štirinske kotline, u neposrednoj blizini Stiřinskog jezera, nalazi se neobičan spomenik — Isusovo raspeće.

Na kamenoj ploči, u veličini i obliku groba, postavljen je željezni križ visine 2 metra. Na križu je pričvršćen korpus veličine 50 cm, također od kovanog željeza. U podnožju je lik Bogorodice od željeza.

Niko do danas sa sigurnošću ne zna reći, barem mi nismo mogli točno saznati, ko i kada je postavio ovaj čudan spomenik u tom dalekom i zabačenom kraju.

Po riječima tamošnjih gorštaka, postoje dvije verzije o nastanku ovog spomenika. Prva je, da je na tome mjestu poginuo neki mladi vojnik austrougarske vojske, pa mu taj spomenik podigao roditelji. Druga je, da su raspeće postavile austrougarske vojne vlasti kako bi vjernici-vojnici obavljali svoju vjersku molitvu.

Taj predio bio je austrougarski i crnogorski granični pojas. Kako su graničari trebali imati uvjete za zadovoljenje najosnovnijih potreba, to je bilo logično, za ono vrijeme, da pored ostalog imaju i uvjete za obavljanje vjerskih molitvi i obreda.

Najčudnije je da se objekat nalazi u dobrom i očuvanom stanju, da decenijama uspješno odolijeva oštrom zubu vremena. Jedina promjena njegovog bitisanja od postavljanja do danas je u tome da je hrda ovladala željezom i svojom bojom išarala kameno postolje.

Zanimljivo je, da za vrijeme prošlih ratova, kada su sigurno ispred i oko raspeća prolazile sve tada postojeće vojske i vršljale razbojničke bande, niko nije oskrnavio ovaj spomenik. Pa čak je pošteden i sačuvan od nestrašnih i neukih čobana. Do ovog spomenika nisu još stigli ljudi tipa onih koji u gradskim naseljima nemilice krne i uništavaju sve do čega dođu.

Tekst i snimak:
U. Beširović

Mi gradimo dom!

Ne gradim ja ništa, ali pratim kako se gradi, a i kako se gasi jedan planinarski objekt. U ovome pismu nije opisan samo jedan dom, nego je nažalost više takovih bilo u posljednje vrijeme. Nije dovoljno graditi, treba i misliti, prije i poslije gradnje. Često puta je poslije završetka gradnje održavanje doma najveći problem planinarskog društva, a žalosni finale ponekad zna biti: natovariti teret doma na leđa Savezu, koji je udaljen na stotine kilometara.

Sjedim ja tako na sastanku i žmirkam kako jedan član nastoji doći do riječi, tek odjednom ispalj kao iz topa: »Drugovi, gradit ćemo dom!«. Lica se ugodno rastegoste pa i oni što su zaspali probudiše se, a kako i ne bi. A on razvezao, nanizao i govori i govori, pa uvjerava: »Svi će dati, glavno je početi« (da-kle, unaprijed »nepokrivene investicije«). Ali za članove, pionire, omladinu, građane, stranke, za cijeli svijet, ta tko ne bi otrgnuo od plaće, od prekovremene zarade, od usta i grla za takvo nešto? Uprava se također zagrijala, temperatura povisila, tlak skočio, jer je lansiran prvi povijesni datum društva o kojem već i novine pišu. Na članskom sastanku sve vrije od oduševljenja, a u improviziranu sabirnu kutiju sitni doprinosi siromašno zvekeću, nekako kao kapi u spiljama od kojih se za tisuću godina stvori okapina. Poduzeće koje je društvo patron i zaštitnik obećava nekako mrzovljivo, da će »učiniti sve što se bude moglo«. Savez, naravno, niti ne odgovara, davno on nema novaca, jedva za najnužnije. Time su finansijska sredstva bila »osigurana«. Situacija je jasna, ali glavno je početi, tko će odbiti kasnije sve molbe, prošne, viku? Dakle počelo se u mutnome, ali, kažu, svaki je početak težak.

Sad je trebalo naći zgodan položaj koji zadovoljava potrebne uvjete, članove uprave, te razne »tačke gledišta«. Tu su se počela lomiti kopija, jer tu treba zadovoljiti sve, pa i one koji ne znaju mnogo o položaju, pristupu, visini, pogledu, vodi, šumi, vjetru itd. Da li zadovoljiti razne želje i željice ili pak ne pitati nikoga ništa, jer stariji su ostarili, mlađi su zeleni, a konačno mi smo uprava i stop! I tako jednog lijepog ljetnog dana upao je kamien temeljac u malo maltera. Taj svečani čin dostojno je proslavljen, zaliven, začinjen, uz pjesmu i svirku do kasno u noć. Jež je sve to pratilo i patio, proricoao budućnost i bez podmetnutog dlana. Šta je, tu je! Treba pomoci i spasiti koliko se može, ta nije to ni prva ni posljednja pogreška.

Jež i njegovi dobrovoljci pokušavaju dati vanjski i nutarnji izgled, da bude planinarski, ali bez uspjeha, tjeraju ga. Tek kad je bio dom pod krovom uspijeva mi provući se u tu šuplju kocku već pod krovom, poduprto u sredini sa dva pilona, nekako kao motke u cirkusu. Navodno nacrt je dao jedan struč-

njak koji nikad nije bio u planini, a koji nije ni bio kod građenja objekta, nego ga je gradio svak po malo.

Rad je počeo prvom ratom poduzeća: »suvišnim i otpisanim materijalom kao objekat za rekreaciju poduzeća, a za planinare čemo lako«. Ta šuplja kocka i njezina glavna dvorana, dnevni boravak, stisnuta je drugim prostorijama i predulazima i uzlazima, ama na minimum. Kad je kiša jedni se guše u duvanskom dimu, a drugi kisnu jer nema mješta. Gornji kat su male sobe, samo za spavanje, a potkrov je neiskorišteno za masovni posjet i glave tuku u grede. Izgled ni vani ni iznutra ne privlači i ne daje potrebnu toplinu, onaj potrebni planinarski ugodaj, kojim privlačimo posjetioca.

Ali nekako, vuci, potegni, godinama, i tako se napredovalo. Istina, bilo je i graditelja i gledatelja, radnih akcija članskih i omladinskih, a to je za pohvalu, ali tih radnih akcija bilo je sve manje što je otvorene bilo bliže.

Tako smo dočekali svečano otvorenje uz govore pojedinaca, sa isticanjem ili zatajivanjem zasluga, te opet ambrozija i nektar, i dom je pušten u pogon.

Za neko vrijeme svi su bili umorni i nitko se više nije pojavljivao blizu doma. Opskrbnik ili domar je preuzeo sve u svoje ruke, a okoliš je ubrzo bio zapušten. Opskrbnik je imao svoju računicu, upravi je bilo »već sve povrh glave«, članstvo tražilo »A kategoriju«, graditelji svoje »pravo« i posebni popust, namjernici separeje i druge usluge. Uvođenjem struje, radija, televizije, duboksa i ostalih građanskih obilježja dom je izgubio svoj mir i tisunu. Okolo je bilo puno otpadaka, vatra se ložila, a ponekad i požar gasio. Objekt je dobivao neko sasvim neplaninarsko drugo obilježje. Sta mi planinarstvu doprinosimo ako posjetiocima pružimo sav komfor gradski gore na planini. Zar posjetiocima ne mogu jedan ili više dana skromno, ali planinarski uživati u prirodi, liječiti građanske rane i mane?

I tako se dom počeo ljuštiti i propadati, izvana i iznutra. Sredstava nije bilo, inkasa za održavanje nije bilo također, uprave su se smjenjivale jedna za drugom, a umjesto rada gomilala se kritika. I jednog lijepog dana, bolje rečeno tužnog dana, cijenjena uprava je donijela zaključak da je ona dala sve od sebe i da ne može više ništa drugo nego od Saveza tražiti pare ili zatvoriti dom i poslati Savezu ključe, što je i učinila.

I sada ču ja, pošteni Jež, u očima nekih ispasti kao nemogući i nepopravljivi kritičar. Ali ja vam kažem, ovo su samo neke od brojnih naših slabosti, ima ih još mnogo. Imam ja spremnu još čitavu salvu kačuša, ako hoćete. Sada oštrom bodlje za idući puta i koga dohvati teško će se spasiti.

Voli Vas i želi svima planinarski uspjeh Vaš

JEŽ s. r.

Sudbina Tare neizvjesna

MILAN RADOVIĆ

PLJEVLJA

Ovim riječima zakleo se svom gospodaru knjazu Nikoli njegov vojvoda Tripko Džaković, da će čuvati Taru; ovako su se slično zaklinjali kraljici Teuti njeni podanici i svi oni koji su do današnjeg dana čuvali Taru. Postavlja se pitanje da li će je današnja generacija sačuvati, da ostane jedina čista rijeka u Evropi i tako se odužiti svojim precima koji su krv proljevali da bi sačuvali Taru.

Kanjon Tare je jedinstven spomenik prirode i ljepote. Predstavlja poseban dio narocito svojim đevičanskim izgledom u dijelu od Durđevića Tare do Šćepan Polja. U vajenju čudne ljepote regije Tare, priroda nije štedjela sebe u raskoši i raznovrsnosti.

Tara je vječna tajna, vječna tema i trajna inspiracija. Tara sa kanjonom i okolinom predstavlja neoštećeni izvor čovjekovog ambijenta sadašnjice, a pogotovo u budućnosti. Sačuvana regija Tare sa Durmitorom i njihovim prirodnim izvorima predstavlja simfoniju prirode i najveću atrakciju čovjekove sredine u Evropi.

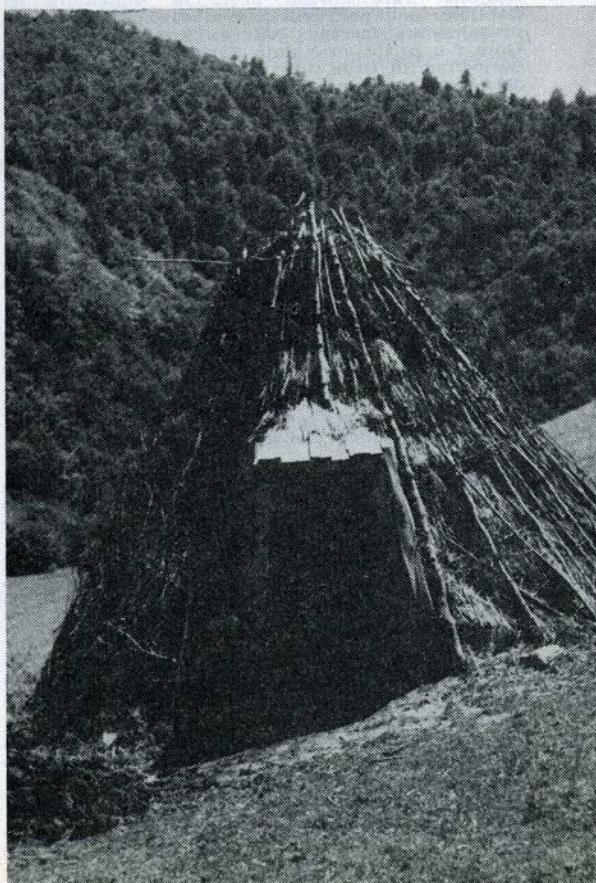
Kanjon Tare nazivaju »Evropski Kolorado« ili »Jugoslavenski Kolorado«. Ima dubinu 1300 metara, slivno područje oko 2000 km². Najdublji je između Durmitora (2528 m) i Ljubišnje (2228 m), s najnižom tačkom od 522 metara. Visinska razlika između nivoa vode i Velikog Štuoca iznosi oko 1650 metara, a prosječna dubina kanjona 900 metara. Tara povezuje nacionalne parkove Biogradsku Goru s Durmitorom, kao i niz planina, pravih gigantata prirodnih ljepota, među kojima se nalaze šaroliki Komovi, lepršava Sinjajevina, impresivni Durmitor, dopadljiva Bjelasica, zeleni Ljubišnja, valovita Piva i niz drugih prirodnih ljepota i čarolija, kao što su jezera, slapovi, prašuma i netaknuta priroda.

Rudnik »Brskovo« iz Mojkovca priprema inkviziciju nad Tarom puštanjem krajem go-

»Čuvam ti Taru gospodaru,
Turčin je neće proći
preko mene živa.«

dine u pogon flotacije olova i cinka. Tako će otpadne vode iz rudnika nesmetano odlati u Taru i pretvoriti je u kantu za smeće. Sav živi svijet u njoj će izumrijeti i krajem godine treba da sahranimo jedinu čistu rijeku Evrope.

Preduzeće ŠIK »Velimir Jakić« iz Pljevalja ulaže sve napore da spasi rijeku Taru i vidi možda jedini izlaz za spas Tare u Jugoslavenskom simpozijumu koji se održava 16. i 17. septembra u Žabljaku, u organizaciji Republičkog zavoda za zaštitu prirode iz Titograda, a pod pokroviteljstvom predsjednika Izvršnog vijeća SR Crne Gore dra Žarka Bulaića.

Pastirski stan tipa »savardak« u dolini rijeke Tare

Foto: Dr Z. Poljak

Očekuje se velik broj učesnika iz oblasti zaštite prirode, geografa, planinara, hidrologa, geologa, sociologa, turističkih radnika, političara, državnika, jednom riječi iz svih oblasti ljudske djelatnosti koje zadiru u sferu prirodnih izvora čovjekove sredine. Pored toga očekuje se učeće svih jugoslavenskih akademija nauka znanosti i umjetnosti.

Povodom simpozijuma biće organizovana panel diskusija na temu »Tara, čovjek i njegova okolina«; također će biti organizirana izložba likovnih ostvarenja onih umjetnika, koji su našli svoju inspiraciju u regiji Tare i Durmitora, zatim izložba dokumenata o zaštiti Tare kroz osmogodišnje napore, umjetničkih proznih radova inspiriranih Tarom i Durmitorom, i najbriljanntne poezije posvećene ovoj regiji. Pored ostalog bit će prikazani filmovi i dijapositivi o Tari koje posjeduje ŠIK »Velimir Jakić« iz Pljevalja, a koji je istovremeno i jedan od pokrovitelja ovog simpozijuma. U okviru priprema za ovaj simpozijum organizirano je prikupljanje potpisa za zaštitu rijeke Tare u organizaciji ŠIK »Velimir Jakić« i motela »Vodice« koji će biti foto-kopirani i dostavljeni svim Saveznim

JUGOSLAVENSKI SIMPOZIJUM O ZAŠТИTI RIJEKE I KANJONA TARE

Zabljak, 15. i 16. septembra 1972. godine

Jugoslavenski simpozijum o zaštiti rijeke i kanjona, Tara održan 15. i 16. septembra na Zabljaku pod pokroviteljstvom dr Zarka Bulajića, predsjednika Izvršnog vijeća Skupštine SR Crne Gore i u prisustvu Vidoja Zarkovića, predsjednika Skupštine SR Crne Gore, na kojemu je učestvovalo 285 eminentnih naučnika, kulturnih, političkih i javnih radnika Jugoslavije; predstavnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Srpske akademije nauka i umetnosti, Akademije nauka i umjetnosti SR Bosne i Hercegovine, Društva za nauku i umjetnost SR Crne Gore; predstavnika univerzitetskih centara Jugoslavije; predstavnika Savezne skupštine, Savezne sekretarijata za narodnu odbranu i drugih saveznih organa; predstavnika izvršnih vijeća Skupština SR Srbije, SR Bosne i Hercegovine, SR Slovenije i SR Crne Gore; predstavnika svih jugoslavenskih institucija za zaštitu prirode i čovjekove sredine; predstavnika bioloških, zdravstvenih, urbanističkih, geoloških, šumarskih, rudarskih, poljoprivrednih i drugih institucija i ustanova; predstavnika vodoprivrednih preduzeća, projektantskih, energetskih i drugih organizacija; predstavnika turističkih, planinarskih, lovničkih, ribolovnih, goranskih, speleoloških i drugih organizacija, kao i predstavnika društveno-političkih i privrednih organizacija u sливу Tare,

i m a j u Ć i v i d u :

da Tara, u čitavom svom toku predstavlja jedan od najvrednijih prirodnih fenomena u Jugoslaviji i Evropi, što su na ovom Simpozijumu nedvosmisleno mnoga naučna gledišta potvrdila;

da ova rijeka čini ključnu razvoja turističke privrede sjeverne Crne Gore na prostoru Komova, Bjelasiće, Sinjavine, Durmitora, Ljubišnje i dalje, nerazdvojno povezanu za program razvoja primorskog turizma;

ali da rjeci Tari i njenom kanjonu prijeti neposredna opasnost zagadivanja od otpadnih voda flotacije rudnika cinka i olova »Brskovo« u Mojkovcu;

da se na istoj rijeci predviđa izgradnja sistema hidrocentrala i akumulacija, kao i drugih industrijskih objekata i saobraćajnica;

i Republičkim organima zainteresiranim za ovo područje.

U motelu »Vodice« (vlasništvo ŠIK »Velimir Jakić«) organizirana je izložba dvojice poznatih sarajevskih slikara na temu »Splavom niz Taru« Zvonka Požara i Ante Marinovića; izložba je izazvala veliko interesiranje.

Kao i mnogo puta ranijih godina poznati profesor univerziteta iz Virzburga Burhard Smit, pošao je splavom niz Taru. On je autor poznatog pisma jugoslavenskoj javnosti, apela sa 100 potpisnika za zaštitu rijeke Tare. Tokom ove godine proći će više od 25 splavova niz Taru, među kojima i splav Veljka Bulajića s ekipom snimatelja, za snimanje ljepote ove regije, kao i mnoge druge poznate ličnosti jugoslavenskog javnog i društvenog života.

Zar smo zaista toliko daleko otisli, da pred jednom problematičnom stihijom, koja hoće da uništi najveću prirodnu ljepotu Europe, kanjon Tare, ne možemo ništa da učinimo i pored svih apela, zakona, zahtjeva javnosti, preporuka saveznih, republičkih i drugih organa. Zar moramo da sazivamo simpozijume da riješimo jedan goruci problem svjetskog značaja? Poslije svega što smo započeli, osta-la nam je samo nada, nemoć, otudjenje i zagrlijaj praznine.

da se vrši neracionalna sječa šume na izvorištima i duž čitavog toka rijeke Tare i

da prijeti opasnost prodiranja otpadnih voda Impregnacije iz Kolašina u njen korito:

utvrđio je

da je rijeka Tara i njen kanjon jedinstveno, općedruštveno prirodno dobro od prvorazrednog značaja za cjelokupnu jugoslavensku zajednicu i da je obaveza i odgovornost čitavog društva da preduzme sve mjeru radi njene trajne zaštite, adekvatne valorizacije i trajnog korištenja.

Polazeći od svega toga, Simpozijum je poslije velikog broja naučnih i stručnih referata i svestrane diskusije, nedvosmisleno

zaključio:

1. da rijeka Tara u cijelom svom toku, sa svojim kanjonom, predstavlja izuzetnu prirodnu vrijednost, koju treba posebno zaštititi;

2. da su problemi zaštite rijeke i kanjona Tare prerasci iz problema užeg područja u jugoslavenski problem;

3. da je neophodno dograditi i poštovati zakonske propise, kojima se regulira korištenje prirodnih bogastava;

4. da sve sadašnje i buduće aktivnosti na ovom području moraju biti međusobno uskladene, kako bi se ono, kao zajedničko dobro, optimalno iskoristilo za najduži vremenski period;

5. da se, na osnovu ovoga, obave dalja kompleksna naučna istraživanja, na temelju kojih bi se objektivno fundirala privredna, prostorna, naučna, kulturna i društvena aktivnost;

6. u tom cilju neophodno je formirati jugoslavenski fond za zaštitu rijeke i kanjona Tare;

7. Simpozijum predlaže da se formira jugoslavenski komitet koji će, na osnovu ovih zaključaka, poduzeti odgovarajuće mjeru za njihovo provođenje;

8. Simpozijum zadužuje Organizacioni odbor da, uz saradnju sa društveno-političkim zajednicama, predloži sastav ovoga komiteta;

9. Simpozijum zaključuje da se referati i diskusije, sa zaključcima, objavi u poseboj ediciji, u tom smislu je imenovao i posebnu redakciju;

10. Do formiranja komiteta, Organizacioni odbor Jugoslavenskog simpozijuma za zaštitu rijeke i kanjona Tare nastaviti će s radom u cilju sprovodenja ovih zaključaka.

Kanjon Tare - spomenik prirode

Ing. SVETOZAR KNEŽEVIĆ

PLJEVLJA

Kanjon Tare od Mojkovca do Šćepan polja, do sastava Tare i Pive, u dužini od oko 100 km, predstavlja svojevrsnu turističku atrakciju.

Od Mojkovca do Đurđevića Tare, kanjon je u dužini od 44 km pristupačan zahvaljujući automobilskom putu pokraj rijeke koji je izgradila Jugoslovenska armija 1954. godine. On najprije prolazi kroz šljivike Polja, onda u selu Gojaković pravi veliku serpentinu oko Bistrice, prolazi ispod velikih krševa iznad Dobrilovine, a zatim tunelima kroz Corbusdžak i dalje pokraj Tare do mosta u Đurđevića Tari.

Modrikasto-zelena Tara huči, promiče kao pomamna u vrtlozima i brzacima, a samo rijetko razlje se i ostavlja utisak mirne rijeke, pa se ponegdje može čak i gaziti. Ova mjesto zovu se »gazović«. Korito Tare stijenjeno je liticama, pa je njena vodena snaga kao okovana u kamenitim okvirima.

Nedaleko od Bistrice, Tara je na jednom mjestu toliko uskog korita, da se prema kazivanju mještana ondje nekada u nevolji prelazila jednim hitrim skokom. To neobično mjesto se zove Čavolje Lazi.

Na mjestima gdje je Tara suženog korita, mještani su za prelaz sa jedne na drugu stranu u škiprovima učvršćivali jednu ili dvije bukove žiovke, pa se polagano i sa oprezom prelazilo na drugu stranu.

Pokraj Tare ima mnogo bistrih i bučnih vrela, koja se silovito, u jednom naletu, strogoštačaju u Taru. Takvo je i snažno vrelo »Bjelovac« na desnoj strani Tare ispod sela Vaškova, na kome su bratstvenici Rondovići i Vukovići iz Prenčana sagradili redovničku vodenicu, koja jednako radi i ljeti i zimi.

Preko ljeta Tara je zelenkasto providna, tako da se oko odmara i uživa posmatrajući je kako protiče i kako se okolni kameniti višovi ogledaju u bistroj vodi. A kad se s proleća i s jeseni snijeg otapa, Tara nadode s brda, zamuti se kao oranje i poprими zaista stravičan izgled. To je u jednoj narodnoj pjesmi ovako lijepo izraženo:

Mutna teče Tara valovita,
ona valja drvlje i kamenje,
na njoj nema broda ni čuprije,
a oko nje borje i mramorje.

Kanjon Tare po dubini se smatra drugim u svijetu, odmah iza rijeke Kolorado u Americi. Najdublji je ispod Obzira gdje Tara pro-

tiće na 500 metara nadmorske visine, a vrhovi Obzira su oko 1800 metara. Dakle, tu je dubina kanjona 1300 metara.

Na nekoliko mjesta, pokraj automobilskog puta Mojkovac — Đurđevića Tara, ima točila kojima se ranije spuštala drvena grada iz Saranskih šuma, a i sada se osipa kamenje i zemlja tako da ponekad zagrne put.

Veličanstven je kanjon Tare po kamenitim predjelima najraznolikijih oblika i veličine koji se uzdižu lijevo i desno od rijeke. Kakve se sve kamenite gromade izvijaju visoko prema nebu, vidi se kad se pogleda od rijeke uz litice koje se nadnose poviše automobilskog puta.

A opet, kad se promatra sa kojeg od brojnih kukova ispod Vaškova od zaseoka Nabojine, ili sa proplanka Metalice, kanjon Tara i sama rijeka izgledaju kao ogromna provalija, a kuk odakle se posmatra kao jedna strana mosta koji je prekinut i ostali su mu temelji na jednoj i drugoj strani.

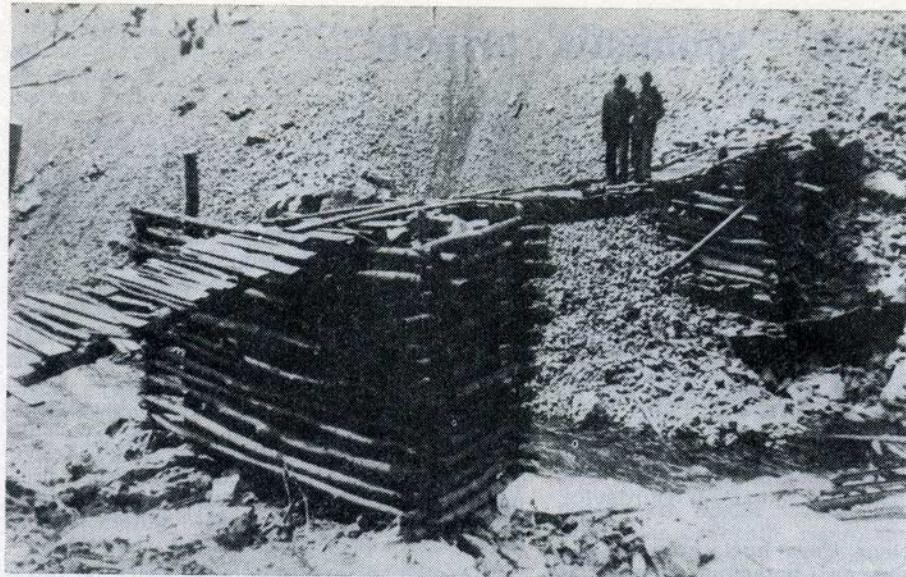
Kanjon Tare od Mojkovca do Đurđevića Tare obiluje historijskim, biološkim i speleološkim objektima koji predstavljaju izvanredne atrakcije ovog kraja. S lijeve strane rijeke, u Gornjoj Dobrilovini nalazi se dosta očuvan manastir Sv. Đorda, podignut još za vrijeme Nemanjića. Dobrilovina se spominje još u Hristovulji Uroša prvoga 1271. kao Dobrihni.

U selu Dovolji, na desnoj strani Tare, i danas strše zidine manastira Sv. Arsenija. Ovaj manastir znamenit je i po tome što je knjaz Danilo polovinom prošlog vijeka naredio da se spali, jer su ga Turci oskrnavili, obeščativši jednu srpsku djevojku.

Nedaleko od poznatog mosta na Đurđevića Tari nalaze se ruševine manastira Sv. Mihajla Arandela, koji je živopisan 1557. godine, i prema ruskom putopiscu A. Gilferdingu, opustio je krajem 18. vijeka. Na planini Zlataru u selu Radujevići u crkvi brvnari, nalazi se nekoliko vrijednih umjetničkih ikona i diskos za koje je utvrđeno da su donešeni iz manastira Sv. Arandela u Đurđevića Tari.

Po vrletnim stranama na lijevoj strani Tare, u selima Rudancima, Brajkovači i Podima, vođena je 19. augusta 1862. godine čuve na šaranska bitka o kojoj su pjevali Mirko Petrović, Knjaz Nikola, Vule Knežević i drugi.

Na desnoj strani Tare, ispod Mojkovca, nalazi se stara tvrđava tzv. »Mekića kula«, a i dalje, sve preko sela Proščenja i Vaškova

Most na Tari nekad ...

do Ograđenice, vide se brojne turske karaule, jer je rijeka Tara sve do oktobra 1912. godine, bila državna granica Turske carevine i Crne Gore. Iznad sela Vaškova i Prenčana i sada se mogu vidjeti ostaci karaula (po visovima Izalovici, Karauli, Orašcu, Strbini, Katabunu i drugim mjestima) koje su spaljene oktobra 1912. godine. Samo kamenje ruševnih karaula podsjeća na prošlost, kada su se u ovim krajevima vodili teški bojevi i kada su trajali stalni nemiri.

Na desnoj strani Tare, nedaleko od mosta, kod Mojkovca, nalazi se spomenik Crnogorskoj vojsci, koja je početkom januara 1916. godine u čuvenoj Mojkovačkoj bitci do noge potukla Austro-Ugarsku vojsku.

U litici iznad automobilskog puta Mojkovac — Đurđevića Tara, više bučnog pjenušavog vrela Ljutica, blizu mosta kod Đurđevića Tare, nalazi se spomenik — relief vojvodi Tripku Džakoviću, koga su Turci posjekli septembra 1875. godine kod mosta pod Prenčanima. Sam relief predstavlja sjenu pogibije znamenitog junaka vojvode Tripka koju je u ono vrijeme napravio engleski novinar i dopisnik londonskog Tajmsa.

U reliefu urezane su pored ostalog i riječi vojvode Tripka: »Čuvam ti Taru, gospodaru, i Turci Taru neće proći, dok je meni živa glava«. Vojvoda Tripko ispunio je zavjet, pa je na mostu na Tari zajedno sa svojim ocem Simom i nekolicinom svojih drugova, ali je ispunio dato obećanje.

Na lijevoj strani Tare, pored veličanstvenog mosta na Đurđevića Tari, nalazi se spo-

menik ing. Lazaru Jaukoviću, koji je po nalogu Vrhovnog štaba Narodno oslobodilačke vojske maja 1942. godine srušio jedan luk mosta. Njega su kasnije četnici, početkom augusta 1942. godine, strijeljali pored mosta.

Drugi spomenik je bista koju je majka Marija podigla sinu Božidaru Rudiću, poručniku koji je u kratkom aprilskom ratu 1941. godine u Vojvodini učinio junački podvig: nije dozvolio predaju jedinice i ubijen je od Madara. Na spomeniku urezani su i stihovi:

Spomen dižem tebi sine,
da ti majku želja mine,
A valovi brze Tare,
glas preuzmu majke stare.

Kanjon Tare u biološkom pogledu je gotovo sasvim neistražen, iako je vrlo interesantan.

Od Tare do ogranka i vrhova Sinjajevine i Pjerlitora stepenasto se pružaju vrlo raznolike biljne zajednice. Oko same rijeke dolaze termofilne vrste i vegetacija stijena: crni bor, crni grab, crni jasen, brijest, ponegdje lipa i dr, a zatim u višim predjelima, iznad stijena, nalazi se hrast kitnjak, obični grab, klen, bukva. U najvišim predjelima kanjona, preko 1000 m, nalaze se prostrane šume jеле i smreće (na lijevoj strani Šaranske i Tepačke šume, a na desnoj Vaškovske šume, Bojišta, Kožlinovača, Tarski bregovi, Obzir, Batuševača i dr.).

Izuzetna vrijednost su šume crnog bora. U selu Dobrilovini je šuma crnog bora »Crna

... i danas

Foto: Dr Ž. Poljak

poda», rijetko visokih stabala i punodrvnosti, zbog čega neki smatraju da je to najvrednija šuma crnog bora uopće. Nalazi se nedaleko od automobilskog puta Mojkovac — Durdevića Tara i na putnika ostavlja izvanredno snažan utisak. Zbog prirodne ljepote i privlačnosti pejzaža skupština općine Mojkovac, proglasila je »Crna poda« za općinsko izletište.

U kanjonu Tare, kod Krcija više Dobrilovine, na mjestu Sumarica, nalazi se nekoliko grupa stabala munike, a na lijevoj strani Tare, u stijenama ispod sela Vaškova u Gradiškom kuku, nalazi se oko 200 stabala. Munika na ovim lokalitetima dolazi zajedno sa crnim borom, i to baš na najstrmijim površinama, na liticama. Također je poznato da i na Stupu blizu sela Crvene Lokve ima stabala munike. Ove skupine munikovih stabala nalaze se na nadmorskoj visini od 600 do 900 m visine i to na južnoj ekspoziciji, što je vjerojatno uslovljeno krečnjačkom podlogom.

Ispod sela Vaškova ima i tise, na mjestu zvanom Tisova Lastva (lastva je omanji prostor, obrastao drvećem i grmljem, omeđen stijenama). *Ova stabla tise su zakržljala i niska.*

Prema profesoru P. Fukareku tise ima i u Lever Tari. Zbog svoje teške pristupačnosti kanjon Tare je nedovoljno proučen. Sada, kada je izgrađen automobilski put, postoji mogućnost da se ovaj veličanstveni objekat bojje ispitati i proučiti.

Šume crnog bora u kanjonu Tare: Crni vrh, Borova Glava, Kozlinovača, Bojišta i Ujač smatraju se za najvrednije šume crnog bora u Crnoj Gori, pa i u cijeloj Zemlji. Najčešće

to su starija izrazito visoka, punodrvna stabla crnog bora, zrela za sjeću, nagorjela, šuplja, oštećena od truleži ili ozlijedena zasićanjem prilikom vadenja »paljika luča« itd, zbog čega prirast crnog bora u ovim predjelima stagnira ili je čak negativan. Ranije, kada su s jeseni i u proljeće trajali još hladni dani, pastiri su ložili vatre u šupljinama ovih stabala, ponekad radi toga da se ogriju, a često i od besposlice, ne shvaćajući da time pričinjavaju velike štete. U svim ovim šumama crnog bora od 1952. godine vrši se smolarenje.

Prirodna obnova crno-borovih šuma, koje gravitiraju Tari je vrlo slaba, jer zbog guste obrastlosti krošanja svjetlo ne prodire do tla i zato nema prirodnog podmlatka. Šumsko gospodinstvo izvodilo je sjeće u Crnom vrhu i Kozlinovači, a zatim je pošumljavalо sjemenom i sadnicama crnog bora sjećine i uspjeh je veoma dobar.

Osim velikog privrednog značaja ove šume imaju posebnu vrijednost u pogledu zaštite tla od erozije na strmim kamenitim visovima, na kojima se crni bor snažno ukorijenio.

Impozantan utisak ostavljaju izrazito visoka elita stabla crnog bora na predjelima Bojišta i Kozlinovače, na ulazu u kanjon Tare ili kameniti vis Ujač, sav obrastao borovinom.

Crnog bora ima tu i tamo i po liticama uzduž cijelog tarskog kanjona i kanjona Drage u Bobovu. Ova stabla, uzrasla na samom kršu, uspjela su se održati uprkos ljetnim vrućinama koje toliko zagriju kamen i snažnim

vjetrovima koji duvaju među tarskim stijenama.

Kanjon Tare je i rijedak kraški fenomen. U kamenitim obroncima oko rijeke ima veoma mnogo pećina koje su još za vrijeme Turaka služile za sklonište nejači i borcima za slobodu.

U Šarancima kod sela Poda poznata je Šaranska pećina, u kojoj su Turci zatvorili Smaja Krivačevića, a zatim popalili slamu ispred pećine i prisili ga da se radi porodice predra Turcima. Turci su posjekli njega i njegovih devet drugova blizu ove pećine godine 1852.

Ispod Čuručače nalazi se prostrana Rida pećina, sa čijih se svodova i ljeti cijedi znatna količina vode.

Niže Prenčana je Šalintrača — prostrana velika pećina u kojoj se nekad od ugljevlja, čilske salitre i konjskog dubreta pravio barut.

Ispod Vaškova poznate su pećine: Slomova, Mirkova, Odžina, Vujačića pećina, Čelarija, Pećina u Grablju i druge.

U Bistrici je poznata pećina Romanovina u kojoj su se 1942. godine, za vrijeme četnika, sklonili gerilci Jagoš i Jevra Rabren, i četiri brata Vidakovića. Sve njih četnici su prisili na predaju 4. decembra 1942. godine. Dotjerali su njihovu djecu ispred Pećine i kao nekada Turci naložili vatru ispred ulaza, tako da je vršak djece dopirao unutra. Neustrašivi bорci predali su se četnicima radi svoje djece, a ovi su ih, u prisutnosti Pavla Đurišića, likvidirali nakon zvijerskog mučenja.

Najpoznatija i najveća pećina u selu Vaškovu, ispod zaseoka Nabojine, je »Partizanska pećina«. Ovu pećinu otkrio je Nikola — Nidžo Todorović, student prava iz Beograda. Pećina je kraški fenomen. Sastoji se od tri sprata. Na prvom spratu su ljestve, kao spona za gornje spratore, a ulaz na prvi sprat je moguć kroz otvor probijen u stjeni iznad zapećka. U ovoj pećini nalazio se operativni štab za Sandžak 1942. godine. Međutim, 20. decembra četnici su pronašli po svježem snijegu trag partizana i njih nekoliko stotina došlo je pred onaj zapećak, ali on je bio zatvoren kamenom pločom, tako da se četnici nikako nijesu mogli orijentirati gdje su gerilci. Partizana je unutra bilo devet i svaki razgovor četnika oni su mogli čuti. Samo zahvaljujući ovoj pećini borci su, kao u bajki, svi ostali neprimjećeni i sretno su se spasili.

Čelarija je prostrana pećina, uvučena duboko u litici, kod zaseoka Nabojine. Dobila je ime po tome, što su pčele u zidu pećine pronašle otvor i unutra našle dovoljno prostora koji im je zamjenio košnicu. Prema kazivanju mještana oko onog otvora pčele su se rojile i povremeno je med curio iz pećine.

Ovih nekoliko nabrojanih pećina samo je mali dio pećina u kanjonu Tare koje predstavljaju svojevrsnu privlačnost kanjona.

Rijeka Tara u privrednom pogledu predstavlja vrlo veliki potencijal neiskorištene energije.

Vodena snaga Tare do sada je korištena isključivo za transport drveta triftom. Triftanje se na Tari obavljala od 1929. godine. Međutim, mnogo vrijedne grade je uništeno bacanjem niz litice, uslijed čega su mnogi trupci upropašteni, jer su se cijepali u komade, kao što je to bilo i za vrijeme korištenja požarene drvne mase iz Vaškovskih šuma 1948 — 1951. godine, niz Metaličke stiene, kod Vaškova.

Sada se građa transportira Tarom jedino od Brštenovice iz šuma Meštrovca, na Fočanskoj strani. U cilju očuvanja grade, u vremenu visokog vodostaja Tare, kod Uzlupa je napravljena betonska brana na kojoj se zastavlja grada i po potrebi propušta i transportira Tarom i Drinom do Broda na Drini.

Posljednjih godina radilo se i na ispitivanju mogućnosti izgradnje hidroelektrane na Tari kod Čorbudžaka niže sela Vaškova i na Bijelom Brijegu ispod Meštrovca.

Prema objavljenim podacima optimalni su uvjeti za izgradnju hidroelektrane Bijeli Brijeg. U tu svrhu je predviđena i izgradnja automobilskog puta Šćepan polje — Bijeli Brijeg dugog oko 20 km, uzvodno pokraj rijeke Tare. Ukoliko bi se izgradio ovaj put, do Đurđevića Tare bi ostalo još oko 40 km, što bi također bilo veoma korisno izgraditi, jer bi tek tada izvanredno rijetke prirodne ljepote najveličanstvenijeg i najljepšeg kanjona u Evropi postale pristupačne posjetiocima. Kanjon Tare, koji obiluje sa toliko kraških fenomena, bogatom a slabo proučenom florom, postao bi pristupačan ljubiteljima prirode, a osim toga sve to imalo bi i veliki privredni značaj za cij ovaj kraj. Ovaj kraj bi se povezao s kanjonom Pive i Drine i dalje s nacionalnim parkom »Sutjeska« i tako bi krajevi jedinstvenih prirodnih ljepota i mnogih rijekosti postali pristupačni kao cjelina.

Zaštita prirode Medvednice

Akademik BRANIMIR GUŠIĆ

ZAGREB

»Naše planine«
1972, 9—10

Izgleda apsurdno da i danas još kad se Zagreb približuje milijunskom gradu treba pisati o potrebi zaštite Medvednice, toga jedinstvenoga rekreativnog područja za jedno urbano središte, koje je nesretnom politikom svojih odgovornih činilaca, a napose urbanista, u posljednjih trideset godina stalno smanjivalo svoje zelene površine u gradu, umjesto da ih je povećavalo.

Taj čisti grad, nekad utonuo u zelenilu svojih vrtova i brojnih drvoreda uz nove ulice, što su se harmonično razvijale uzduž modernoga Donjega grada, sa svojim kućama rasijanim po razvedenim obroncima na sjeveru, opkoljen vinogradima i voćnjacima, nije uza lud nekoč nosio naslov »cvjetnoga grada na jugu Monarhije«. A Medvednica, koja sa sjeverne strane poput nekog zelenog vijenca zakružuje zagrebačku panoramu, nekada je bila jedan od glavnih faktora što je sa velikim turopoljskim šumama na jugu ujednačavao kolebanja zagrebačke kontinentalne klime, štiteći je od sjevernih vjetrova i nagloga nadolaska južnih monsunskih kiša. Tako se stvarao najljepši ugodaj podneblja staroga Zagreba: cvjetna proljeća i bojama išarane jeseni, što su kao prelazna razdoblja topla ljeta izmjenjivala sa hladnim snjegopadnim zimama. Još prije stotinu i pedeset godina opisuju nam velike hrastove turopoljske šume odmah preko Save, nadomak Zagreba, spisateljica Therese von Artner na svom putu iz Zagreba u Glinu, a još se ja sjećam duboke hladovine koja te je okupila kad si polazio još prije prvoga rata bilom Medvednice prema istoku sve do cvjetnih livada pod Lipom ili do sela Laza, na prelazu za Mariju Bistricu.

Od 13. stoljeća na ovamo, otako možemo pratiti historijska zbiravanja na ovom tlu i otako su Arpadovići, da učvrste svoju vlast u novo stčećem krajevima na jugu, osnovali zagrebačku biskupiju i u širokom opsegu oko Zagreba veliki feudalni posjed podarili plemenu Ača da pruža vojničku zaštitu novoj biskupiji, šume na Medvednici bile su podijeljene, uz male iznimke, između triju velikih posjednika: zagrebačkog biskupa, zagrebačkoga Kaptola i plemena Ača, odnosno poslige dijeljenja toga velikoga posjeda, njegovih naslijednika. Tek mnogo kasnije uklopio se kao četvrti sudionik sa jednom manjom površinom na sjeveru Gračana i slobodni grad na Gričkim Goricama, jezgro budućega Zagreba. Ti su se posjedovni odnosi bili zadržali gotovo sve do propasti stare Monarhije, 1918. godi-

ne. Glavni su posjednici bili u središnjem najvišem dijelu gore gospodar Lužnica Rauch, gospodar negdašnjega medvedgradskoga feuda Kulmer i gospodari negdašnjega veleposjeda Gornje Stubice Steeb i Gjurgjević, te Bistre Gorjan, svi kao posljednji nasljednici Ačine baštine, pa Kaptol oko Gorščice i u Vrabečkoj gori te nadbiskup oko Lipe. Oko Drenove u istočnom dijelu i nad Kominom glavni su dio šume vjerljivo još od najstarijih vremena držali članovi okolnih slobodnih plemićkih općina, te nakon raspada zelingradskog imanja pojedine seoske zajednice, koje su također držale i veće komplekse na krajnjem zapadu same gore, već tada uglavnom pretvorene u šikare.

Nekada su južni obronci Medvednice u svojoj najnižoj regiji bili pokriveni šumama pitomoga kestena, čiji je plod u jesen služio uglavnom za uzgoj svinja. Takove su se velike šume još prije prvoga rata prostirale u Vrabečkoj dolini, iznad sela Mikulića, Šestina, Gračana i Markuševca, te iznad Trnavе, gdje se je ona djelomično sačuvala sve do danas. Glavne šumske komplekse činila je bukova gora, koja je u posljednje vrijeme sve dalje napredovala prema bilu, sve više potiskujući crnogoricu. Planinsko bilo je pak pokrivala miješana šuma jele, smreke, javora i bukve, koja je na sjevernim padinama, naročito oko Bistre, zahvaćala i u niže regije. Sudeći po velikim panjevima jele, koji su se ponegdje još nalazili usred čistih bukovih sastojina, ta je miješana šuma u ranija stoljeća morala sezati znatno dublje, u niže regije. U Ponračevu šumu bilo je i nešto već veoma prorijenjenih hrastovih sastojina. Najljepše bukove sastojine bile su u Kulmerovoj šumi na Breštovcu, na mjestu gdje je kasnije bio izgrađen sanatorij, u kaptolskoj šumi u Pušnjaku i Koprivnjaku, i u biskupskoj šumi oko Roga u skupini Lipe. Ova poput svjeće ravna bukova stabla dosezala su i do 50 m visine. Na pojedinim mjestima, gdje su izbijale vasprenačke stijene, bilo je još nekoliko prastarih tisovih stabala, koja su sva posjećena u posljednjih dvadesetak godina.

Tada su i potoci u gori bili mnogo bogatiji vodom nego danas, a hranili su ih brojni izvori, od kojih su mnogi sada posve presušili. Šuma je sprečavala i jaču eroziju, koja je tada samo u degradiranim šumama seoskih zajednica zauzimala veće razmjere. Danas, u osakaćenoj planini, erozija predstavlja veoma istaknuti i važan faktor dalje degradacije zemljišta.

SLIKE NA STRANICI 223

Gore: Netaknuta šuma u području Markovčak—Bistra na Medvednici

Foto: R. Kevo

Dolje: Stovarište bukovih trupaca u rezervatu Pušnjak — Gorščica na granici odjela 26. i 27. (8. veljače 1964)

Foto: I. Bralić

U Rakovoj Nozi prije pola
stoljeća (B. Gušić, R. Ba-
djura i M. Gušić-Heneberg

Zivotinjski svijet bio je već tada na čitavom području Medvednice veoma prorjeđen. Stalno izložen progonima brojnih krivolovaca iz okolišnih sela na podnožju planine srneća divljač postala je izrazito rijetka, dok su medvjedi, koji su planini dali i ime, već davno prije bili posve istrijebljeni na njenom području. Jako su bile izložene progonima i lisice, kune i lasice, jer je njihovo krvnzo već i u ono vrijeme donosilo dobru zaradu. Pogotovo je to vrijedilo za vidre, kojih je znalo biti u većim potocima, naročito na sjeveru gore. Zečeve se mnogo lovilo u zamke, a u jesen skupljala se puhova mast, kao traženo ljekovito sredstvo. Jelena već davno nije bila u šumama Medvednice, a ni divljih svinja, koje su se tek ponovno počele javljati pod kraj prvoga rata. Od pernate divljači bilo je dosta divljih golubova i jarebicica, a od grabežljivaca kobaca, ptičara i kokošara. Sasvim rijetko znao je zalutati i koji orao, vjerojatno iz prostranih pokupskih šuma. Jednom smo vidjeli i supa kako je kružio nad livadama na Gorščici. Pod kraj prvoga rata dolutao je bio, vjerojatno iz susjedne Slovenije na kratko vrijeme, i veliki tetrijebi, ali se nije mogao održati. Bilo je u velikim šumama oko Gorščice povremeno i divljih mačaka, a različitim vrstama glodavaca u nekim godinama upravo u ogromnim količinama. Iznimno je znao zalutati i po koji vuk. Ptičji svijet bio je obilno zastupan od sitnih ptica pjevica najrazličitijih vrsta pa do velikih sovuljaga, što su se uveće zajedno sa čukom javljale svojim neugodnim zovom iz duboke šume.

Cvjetana Medvednice bila je osobito bogata i bujna. Prve proljetnice javljale su se u dolinama uz potoke, uz čiju je bistru vodu snijeg najprije počeo da kopni. To je bio žučkasti nizanjan (Hacquetia) sa modrim jetrenkama i pasnjem zubom, a posve uz rub snijega koji je nestajao, izbijali su bijeli zvončići visibaba i modri i svijetli Šafrani (Crocus) u velikim

prostranstvima. U najvišim dijelovima gore, na Kozjem hrptu, pod visokim krošnjama miješane šume, isprepletala su se široka polja žučkastobijelih drijemovaca i krstastih zubatki (Dentaria), crvenih i svijetlih koridalisa, koji su svojim opojnim mirisom punili šumu, što je mirisala od smole prastarih smrekovih i jelovih stabala. Uz potoke se pojavljivao i lopuh sa svojim žučkastim neuglednim cvjetovima, a čiji će ogromni listovi ljeti prekriti vir, gdje se u njihovo sjeni sakriva mala crvenozvjezdasta gorska pastrva. Na jače vlažnim mjestima izbijale su kroz lisnatno tlo preslice koje su sa svojim neobičnim stabljikama podsjećale na svoje velike preteče u davno minulim periodima zemljine prošlosti. Na sunčanim proplancima zažutilo se tlo od cvjetnih glavica kopitnjaka i maslačka, što će ih doskora zamijeniti brojni žabnjaci, a na rakom bogatim potočićima na Ponikvama veliki zlatnožuti cvjetovi mnogobrojnih kajužnica. Na šumskom tlu, na više suncu izloženim mjestima su bijele glavice šumarica u širokom prostranstvu prekrivale strme strane, čiju su jednoličnost, ali samo ponegdje, znali prekidati žuti cvjetici Anemone ranunculoides.

Trajalo je obično tri do četiri nedjelje dok je mlada šuma propupala od južnoga podnožja pa sve do najvišega bila gore. Kroz to vrijeme različite vrsti vrba, što su se smještale osobito oko brojnih izvorišta, prve su sa svojim žutim i sivim macicama najavljuvale skoro proljeće. A brojne divlje trešnje sa svojim bijelim cvjetnim krošnjama predstavljale su najljepši ukras prirode, koja se budila iz zimskog sna. Crveni cvjetovi likovca izbijali su uz šumske staze, kojima su prolazili tek rijetki prolaznici. Bile su to ponajviše drvo-kradice iz susjednih sela, osobito Vidovca, sa kupljujući građu za izradu svojih drvenih igračaka što su ih donosili na zagrebačko tržiste.

U maju i junu izbijala je ljetna cvjetana, možda manje bujna, ali još mnogo raznovrsnija i bogatija vrstama. Osobiti njen ukras činili su brojni različiti kačuni, od kojih su se neke rijetke vrste pojavljivale u malenom broju primjeraka na svojim stalnim staništima poznatim samo dobrim poznavaocima i ljubiteljima tih osebujnih ukrasnica naše flore. U velikim količinama one su sa svojim crvenim, žutim i bijelim grozdovima ukrašavale livade na istoku Medvednice oko Goršćice, na Rogu i oko Laza, gdje su zajedno sa zvjezdicama krupnih ivančića oblikovale glavnu ljepotu ovih bujnih planinskih livada, tada jedinih na Medvednici. Ali oko Jurjeva i Ivana, pored brojnih mirisavih đurdika što su izbijale naročito na onim grebenima kosa gdje su iz zemljinog pokrivača počele se javljati gole stijene, na nekim osamljenim proplancima, kao npr. na vrhu Oštrca na Goršćici, pa na još nekim mjestima na istoku gore, pojavljivala se osobita skupina cvijeća, u kojoj su kraj različitih vrsti modrih i bjelkasto išaranih mirisnih niskih perunika, dvije vrsti ljiljana: crveni martagon i žućkasti carniolicum, predstavljalji poseban ukras naše flore. Šumsko je tlo sada pokrivala sa svojim sitnim mnogobrojnim bijelim cvjetićima mirisna lazarkinja (*Asperula*), iz koje smo osušene pravili odličan čaj, i brojne žute zlatice, a uz šumske putove su kupine i maline svoje mreže posule sa brojnim bijelim i ružičastim u skupine sabranim cvjetovima, obećavajući u julu i avgustu, ukoliko ne bude odviše sušno ljetno, obilan plod.

Pred jesen livade su se pokrile pokraj bijelih zvijezda velikoga strička ili kravljaka (*Carlina*), što su poput najpreciznijega meteoroologa sa apsolutnom sigurnošću predskazivale hoće li biti sunčano vrijeme ili će okrenuti na kišu unutar sljedećih 8 sati, crvenim i bijelim kliničicima sa nizom majčinih dušica i njoj sličnih mirisnih trava, a na šumskom su se tlu u velikim količinama pojavile crvene ciklame sa svojim tvrdim potkovastim tamnozelenim lišćem. Tako je svako godišnje doba pružalo rijetkim posjetiocima svoje ljepote i svoje čari.

Ali je za sladokusca Medvednica u svojoj cvjetani čuvala i posebne sasvim izuzetne darove: veliki crveni božuri rasli su na proplancima Vternice, a na Vitelnica podno Oštrca u proljeće se okomita stijena zažutila od alpskoga jaglaca (*Primula auricula*), koju smo godinama uzalud pokušavali udomačiti i na nekim stjenovitim izdancima ove naše planine (na Strnopeči iznad Blizneca, na stjenovitom vrhu Oštrca, na Pećini u Koprivnjaku, na stijenama na istočnoj strani Roga itd.). Na nekima je od tih stijena u svibnju i grmolika petrovačka ili božja hruščica (*Amelanchier rotundifolia*) što sa svojim bijelim cvjetovima širi svoj opojan miris, a posebno velike tamnoplavе perunike krunile su stjenoviti proplanak iza samotne kapelice Marije Snježne više Cučerja.

Kad se šuma počela kititi jesenskim bojama, tada se tlo na proplancima više izloženim suncu posljednji put u godini okitilo bokori-

ma encijana ili kako ga domaći nazivaju svećice (*Gentiana asclepiadea*). Njezine često i preko 70 centimetara visoke stablike sa svojim intenzivno modrim cvjetnim čašicama, među kojima se samo vrlo rijetko zna pojavit i koji potpuno bijeli primjerak, zadnji su cvjetni pozdrav ljeta što nestaje.

Tako je priroda na Medvednici sve do kraja prvoga rata u svom daleko najvećem dijelu bila još u osnovnim linijama netaknuta od grubljih ljudskih zahvata. Rana što ju je u najvišem dijelu planine prouzročila bespoštredna sjeća jednoga dijela Kulmerove šume od Velikoga Plazura (Sv. Jakoba) pa sve do najvišega vrha Medvednice, do Sljemena, izvedena sedamdesetih godina prošloga vijeka, već se bila ponovno prekrila bukovom gorom, a samo su stare šume bile isječene u najzapadnijim i najistočnijim dijelovima planine, u Vrabečkoj gori i oko Ponikava, te na području Komina i Marije Bistrice, ali je i tu mlada šuma bila već poprilično ispunila saječene strane. Samo seoske šume uz sama sela na podnožju bile su već i tada pretvorene u guštike, a gdjegdje i u branjevine, glavna skloništa šljuke na njenim proljetnim i jesenskim prolazima kroz našu zemlju.

Prvu trajnu veliku ranu u posljednjih stotinu godina u šumskom plaštu središta Medvednice stvorilo je rušenje monumentalne bukove šume na Breštvcu za izgradnju novoga sanatorija za tuberkulozne bolesnike 1907. godine, ranu, koja ni do danas nije posve zaciјelila. Sjećam se tih stabala ravnih kao svijetla, što su sa svojom svjetlom korom kao sršeni divovi ležali na tlu. Sjećam se i onih dvaju jakih izvora koji su hraniли ova potoka Kraljevec i Bukolačec (Pustidolski potok) i iz kojih sam se kao dječak toliko puta okrijepio njihovom bistrrom i hladnom planinskom vodom. Njih su kasnije kaptirali za vodovod za novi sanatorij. I Pongratz je tada počeo sa nešto intenzivnijom sjećom u svom dijelu gore, uglavnom starih hrastovih i kestenovih stabala.

Ali je glavni šumski pokrivač središnjega dijela Medvednice još tada bio u cijelosti sačuvan. Glavna opasnost se nadivila nad šumsko bogatstvo naše gore negdje 1917. godine. Očekujući skor kraj rata i socijalne promjene do kojih će neminovno doći, veliki posjednici su nastojali da na vrijeme unovče svoje šume prije nego dode do agrarne reforme, o kojoj se već tada počelo govoriti. Pogotovo je taj proces ubrzala propast stare Monarhije i izmjena novca u novoj državi, kojom su tadašnji prečanski krajevi bili teško zakinuti. Prvo je to učinilo vlastelinstvo Lužnica, a iza njega nadbiskupija i Prvostolni Kaptol. Najbezobzirnija bila je sjeća u Rauhovojo šumi na sjevernim obroncima centralnoga bila, oko Rakove Noge i niže Rauhove lugarnice. Ovdje su na prostranim kompleksima čak i panjevi vadeni da bi se stvorile planinske livade koje su trebale poslužiti za osnivanje novoga planinskoga gospodarstva, za koje je tada podignuto i nekoliko zgrada. Bilo je žalosno vidjeti kako su sada ničim obuzdani zimski vjetrovi isčupali sa korijenjem ono nekoliko preosta-

B. Gušić, prof. J. Pasarić
("Japica") i ing. V. Čmelik
na Gorščici 1919. godine

lih prastarih smrekovih i jelovih stabala na samom bilu i onih par tobožnjih sjemenjača, ostavljenih u predjelima koji su ipak bili prestrmi da bi se pretvorili u livade. Izgrađena je bila i posebna šumska željeznička linija iz Stubice do u Rakovu Nogu, čiji su odvojci duboko ulazili u najviše dijelove sjevernih obronaka Kozjega hrpta, da bi se olakšala eksploatacija. Slično je stradala i biskupska šuma oko Lipe, a pale su žrtvom i jedinstvene sastojine bukve u kaptolskoj šumi na Gorščici u Pušnjaku i Koprivnjaku. Snažna erozija zahvatila je sve ove opustošene krajeve, pa su nabujale vode počeće plaviti livade i polja u selima gdje su te pojave dotada bile nepoznate. Sva je sreća što je zagrebačka gradska općina već prije prvoga rata počela sistematski povećavati kompleks svojega u početku vrlo skromnoga šumskoga posjeda u Medvednici, koji je u to vrijeme zahvaćao tek 420 hektara površine. Postepeno su otkupljene šume od veleposjeda Gjurgjević u Stubici i Gorjana u Bistri, a kasnije i najveći dio šestinskoga Kulmerova posjeda: predjel Puštadol, Sljeme, Kraljičin zdenac, Supljak i Sv. Jakob. I čitav šumski areal posjeda Pongratz iznad Mikulića došao je u gradsko vlasništvo. Kako je gradska općina bila poučena gorkim iskustvom čestih šteta što su ih u središtu grada prouzrokovalle poplave potoka Medveščaka poslije sjeće Kulmerovih šuma na Malom Sljemenu još u prošlom stoljeću i na Brestovcu za gradnju sanatorija, Gradska je skupština već 1890. donijela zabranu svake oplodne sjeće i svoje šume stavila u red zaštitnih šuma. Time je usklađena i nova gospodarska osnova koja je 1908. godine stupila na snagu. Tako su središnji dio južnoga podnožja i Bistranska gora sjeverne strane ostale kroz to kritično vrijeme sačuvane od daljnje pustošenja.

Prvi su bili planinari koji su pred sam prvi svjetski rat 1913. godine, ponovno oživjeli raspravu o zaštiti šume na Medvednici. Glavni inicijator bio je tadanji tajnik Hrvatskog planinarskog društva V. Čmelik i sam ugledan šumarski stručnjak. Njega su u tome poslu

zdušno podupirali predsjednik društva grof Kulmer, tada još i sam vlasnik velikih šumskih kompleksa na Medvednici, potpredsjednik prof. J. Pasarić i prof. Vj. Novotny, koji je živeći tada već kao umirovljeni nastavnik srednje škole u Zagrebu, gotovo svakoga dana i zimi i ljeti krstar i najsckrovitijim predjelima Medvednice. Sjećam se onih živih i beskrajnih rasprava, što su ih ova četvorica velikih humanista i obožavaoca prirode vodila o gospodarenju šumama kod nas, kad najveći dio našega šumskoga blaga nije uopće ni potpadao pod našu kompetenciju, nego su njime upravljali mađarski šumari ili velike gospoštije crkve ili, najviše, strani feudali. Za naših izleta po visovima Gorskoga kotara, Čmelik me je u prostranim i tada gotovo još nedirnutim šumama Turn-Taxisovoga posjeda prvi uvodio u ljepote naše cvjetane i upućivao me u biološku važnost šumskoga pokrivača u našim kraškim područjima. A prof. Novotny, mršav starčić sa bijelom kozjom bradicom, otvarao mi je tajne sljemenskih šuma, kojih je tada bio svakako naš najbolji poznavalac. Oni su dakle zajednički izradili prijedlog po kojemu je trebalo, barem u gradskoj šumi, energično prestati sa svakom prekomjernom sjećom i dozvoliti samo ograničenu prebornu sjeću uz detaljno razrađenu i revidiranu novu gospodarsku osnovu. Tadašnji gradski načelnik arh. J. Holjac saglasio se sa tim prijedlogom, pa ga je bilo prihvati i Gradsko zastupstvo. Tada je izbio prvi svjetski rat i sve ove dobre zamisli pale su u zaborav. Još se najdulje općem pustošenju šume othrvala gradska šumarija, koja se tek 1926. godine ponovno vraća na oplodnu sjeću, premda samo u ograničenim razmjerima.

To je vrijeme kad se grad Zagreb počinje naglo razvijati i kad s eksplozivnim porastom pučanstva uporedno raste i broj posjetilaca na Medvednici. I tada se pojavljuje u krugovima gradskih zastupnika fantastična ideja o parcelaciji oko 200 jutara gradskoga zemljišta na Medvednici od Puntijarke do Sv. Jakoba da bi građani na tako kupljenom terenu mogli podizati svoje vikendice i ljetnikovce, pa i

ugostiteljske objekte, a počelo se razmišljati i o daljnjoj izradnji velikih zdanja, kao sanatorija i oporavilišta. Predlagalo se stovješće da se na sjevernoj strani planine, prema Stubici, velikim zahvatima pregradi jedan potok i tako stvori umjetno jezero, koje bi služilo za kupanje i bilo posebna atrakcija Medvednice! Tako bi se iz Sljemena stvorila neka vrsta »Zagrebačkoga Semmeringa« kako je to napisao autor članka u zagrebačkom Jutarnjem listu od 19. aprila 1930. godine.

I opet su bili planinari prvi koji su reagirali na ovakve fantastične i neostvarive planove, i opet je bio prof. J. Pasarić, tada predsjednik HPD, glavni pokretač energičnoga protesta upućenog tadašnjem gradskom načelniku dr. Stjepanu Srkulju, da bi se otklonila i ova nova opasnost koja se nadvila nad našu goru (vidi Hrvatski planinar 26: 319, 1930). U borbi protiv takvoga projekta uključili su se i tadašnji najistaknutiji šumarski stručnjaci, pa i sam upravitelj gradske šumarije ing. Albin Leustek. Njegove su izjave u zagrebačkom Jutarnjem listu (vidi članak: »Naglo iščezavanje šuma u gorskom pojusu grada i njegove posljedice« u broju od 16. augusta 1930) ukazale na svu štetnost što ju grad već sada trpi zbog stalnoga nestajanja i prorjedivanja i onih najbližih prigradskih šuma na Prekrižju, Jelenovcu, Kraljevcu i oko Gračana i Remeta, zbog čega su učestale bujične poplave i odronjavanje tla, te sve brojnije zatrpanjanje gradskih kanala. On izričito upozorava građane na hidrološku funkciju šume, jer »jedino ona na strmim obroncima zadržava oborine i sprečava prenaglo oticanje vodenih masa«. Kako je kratko vrijeme prije toga i gradska šumarija oplodnom sjećom ogolila niz predjela upravo uz samu sljemensku cestu, osobito niže Brestovca, te nad Mikulićima i u pozadini Bistre, ne govoreći o vandalizmu što ga je u nekadašnjoj Rauhovoј šumi ostavila Fröhlihova sječa, uključili su se u ovu protestnu akciju i naši tada vrhunski stručnjaci, profesori na šumarskom fakultetu zagrebačkog Sveučilišta, dr. Andrija Petračić i dr. Aleksandar Ugrenović (vidi članak: »Sudbina Zagreba vezana je o Zagrebačku goru i njenim šume«, zagrebački Jutarnji list od 1. 3. 1930), te šumarski inspektor ūg. Josip Grünwald (»Zagrebačka gora u ozbiljnoj opasnosti«, zagrebačke Novosti od 13. 5. 1930), a njima se veoma energično pridružio i prof. dr. Gjuro Nenadić, tada rektor i prorektor našeg univerziteta, naročito negodujući na posvemašnju zapuštenost prigradskih šuma, a posebno Zelengaja, Tuškanca i osobito Maksimira. I dok je gradsko zastupstvo, najviše zalaganjem tadašnjega gradskoga načelnika dr. Ive Krbeša, konačno na sjednici od 9. novembra 1932. prihvatio prijedlog svojega ekonomskoga odbora »da se u gradskoj šumi na Sljemenu ima napustiti dosadašnje gospodarenje na osnovi oplodne sječe i da se uvodi konservativno preborno gospodarenje kao u zaštitnoj šumi, koja ima biti park grada Zagreba i služiti općinstvu kao odgojno sredstvo« (vidi zagrebačke Novosti od 12. 11. 1932.

i Hrvatski planinar 28: 342, 1932) privatni poduzetnici i dalje su nastavili nemilosrdnim haračenjem kaptolskih i biskupskih šuma na istoku. Potaknut upravo ovakvim bezočnim iskoristavanjem, a zamoljen od glavnoga urednika, ja sam u zagrebačkim Novostima (vidi br. 317 od 16. 11. 1932) dao izjavu u kojoj podvlačim da je doduše odluka Gradskoga zastupstva o prestanku oplodne sjeće u gradskoj šumi iako kasno donesena ali svakako za svaku pohvalu, ali da je ona nedovoljna jer je sada već nužno provesti »zaštitu šume na čitavom području Medvednice kako bi se spasili od posvemašnje propasti još oni ostaci stare šume koji postoje«. Jer uništavati šumski pokrivač Medvednice »znači počinjati zločin nad prirodnim uslovima što nam ih Medvednica pruža, znači upropastavati prosperitet sela na njenom podnožju, a konačno znači i povredu vitalnih prava onih tisuća građana grada Zagreba, što svake nedjelje i praznika traže u ovim šumama svoj zasluzeni odmor«. »Važnost cijele Medvednice kao pluća Zagreba«, naglašuje ponovno i ūg. Grünwald u svojem predavanju što ga je održao dne 9. maja 1935. u Pučkom Sveučilištu (vidi Hrvatski planinar 31: 277, 1935). On osobito ističe kako je »potpuno naravno, gusto pošumljena Zagrebačka gora osnovni uvjet za razvoj grada Zagreba«.

I zaista je tada za neko vrijeme popustio pritisak na šumski fond Medvednice, pogotovo otkako je gradsko zastupstvo na svojoj sjednici od 16. septembra 1937. usvojilo jednoglasan zaključak, da se svih 16.000 hektara gradskih šuma proglaši zaštitnim područjem, a troškovi te provedbe i uzdržavanja podmire iz gradskog budžeta. Gradska je šumarija sada znatno smanjila sječu, posjećene površine počela postepeno pošumljivati, a kupnjom novih šumskih kompleksa (Stubica, Slatina i Markovićak od posjeda Gjurgjević u Donjoj Stubici 1926. i »Kulmerove gore« i Supljaka od šestinskoga vlastelinstva 1928. godine ustrajno povećavati svoj posjed na Medvednici. Na isječenim kompleksima na sjeveru i istoku gore na kaptolskom i biskupskom posjedu počela je pod zaštitom kupine i maline također postepeno nicati nova mrlja šuma. Samo one posve ogljeli najstrmije strane i dalje su bile izložene sve snažnijoj eroziji. U takvom stanju je Medvednica dočekala i raspad stare Jugoslavije i njemačku okupaciju, kad je čitava planina povremeno postajala ratno poprište.

Nakon rata, kad je godine 1945. donešen Zakon o eksproprijaciji šumskih veleposjeda, svi su veći šumski kompleksi privatnih vlasnika, kao i zemljišnih zajednica stavljeni pod upravu državnih organa odnosno na području grada Zagreba pod upravu Narodnog odbora grada. Tada je također čitava Medvednica izlučena iz općega lovнoga područja i obrazovana kao posebni lovni rezervat. Ipak nisu šume na Medvednici ostale poštovane od općeg haračenja naših šuma što se nemilosrdno, neshedice, nerazumno, a za mnoge predjele i krajnje neodgovorno, počelo provoditi u bez-

malо čitavoj našoj zemlji. I zaštita divljači u tom lovnom rezervatu ostala je bez nekoga praktičnoga efekta.

I ponovno su bili planinari prvi koji su, zbog posvemašnjega uništenja što je prijetilo i ovom jedinstvenom rekreacionom području Zagreba, počeli i u svojim organizacijama i u javnosti sve bučnije dizati svoj glas (Lipovščak, Ž. Poljak, Pražić itd.), naročito kad su još i dva šumska požara u bivšoj kaptolskoj šumi do kraja zatrla i posljednje ostatke šume na zahvaćenim arealima. U međuvremenu kad su se ovim protestima pridružili i šumarski stručnjaci (Anić, Badovinac itd.) i kad je i Konzervatorski zavod Hrvatske, Odjel za zaštitu prirodnih rijetkosti, u junu 1950. konačno i službeno pokrenuo pitanje zaštite Medvednice kao cjeline, Narodni je odbor grada obrazovao posebnu komisiju koja je trebala izraditi prijedlog za Gradsку skupštinu. Nakon izvršenog očevida na terenu komisija je na sjednici dne 3. novembra 1950. zaključila da Konzervatorski zavod uz prethodnu saglasnost Narodnog odbora grada predloži Ministarstvu šuma NRH da se čitavo šumsko područje Medvednice proglaši nacionalnim parkom s time da njime upravlja zaseban organ grada Zagreba. Gradska skupština je međutim taj prijedlog na sjednici od 19. maja 1951. odbacila. Prevagnuli su neposredni financijski interesi nad pravilnim vrednovanjem rekreativno-kultурне uloge, koja se pred snažnim povećavanjem Zagreba kao najvećega i kulturnoga i industrijskoga centra Hrvatske, sve snažnije nametala.

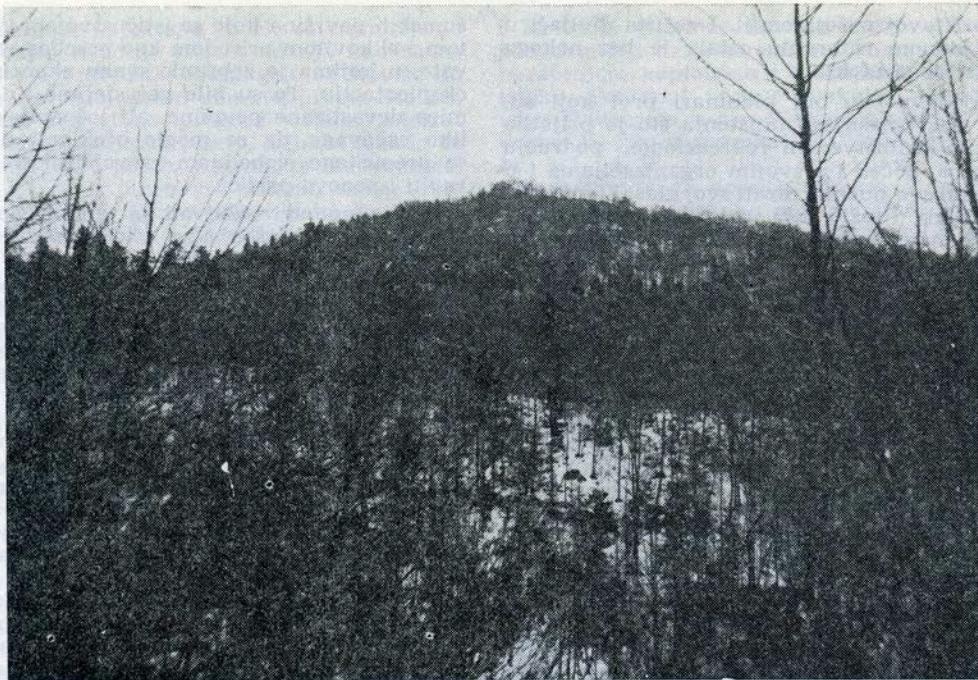
Tako je eksplotacija šume i dalje nastavljena. Kad su pak 1953. godine posjećene i one još do sada u staroj gradskoj šumi sačuvane stare bukove sastojine i uz samu sljemensku cestu, izazove to ponovni revolt građana i proteste u javnoj štampi. To je ponukalo Planinarski savez Hrvatske da on, sada već ne znam po koji put, ponovno zatraži od Gradske skupštine da se odmah obustavi svaka daljnja sjeća, da se sve šume na Medvednici proglaše Narodnim parkom grada Zagreba i da se izradi nova gospodarska osnova o upravljanju ovim šumama, vodeći računa o njihovoj prvenstveno rekreativnoj namjeni. Tek sada je Narodni odbor grada Zagreba na prijedlog svojega Savjeta za komunalne poslove donio »Odluku o park-šumama na području grada Zagreba« koje »se stavljuju pod naročitu zaštitu«, a u aprilu 1954. osnovano je i zasebno operativno tijelo Ustanova za upravljanje park-šumama na području grada Zagreba »Sljeme«. Njoj su predane na gospodarenje sve šumske površine na Medvednici koje su pod upravom grada, s ukupnom površinom od 8550 hektara. Izrađene su i »Opće smjernice za uređenje i unapređenje park-šuma na području grada Zagreba« što ih je na sjednici od 13. juna 1955. usvojio savjet za komunalne poslove grada. Povrh toga je taj isti Savjet na svojoj sjednici od 19. oktobra 1957. (Sekretarijat za komunalne poslove grada Zagreba br. 4151-III-2-1957 od 30. X. 1957) još posebno izdvojio oko 1100 hektara onih

šumskih površina koje se ističu svojom ljepotom i slikovitim prirodom kao posebne rezerve, u kojima je zabranio svaku ekonomsku eksplotaciju. To su bile već sjećene i djelomice devastirane površine, ali još uvijek toliko sačuvane, da se moglo očekivati da će se prepustene slobodnom razvoju moći oporaviti i ponovo pridići.

I kada smo svi očekivali da je konačno nadeno pogodno rješenje za očuvanje zelenoga pokrivača na Medvednici, donesena je u Jugoslaviji 1960. godine »Uredba o organizaciji šumarstva« i »Uredba o osnivanju poduzeća«, po čemu su prestale djelovati dosadašnje šumarije, a upravljanje šumama je prenešeno na »šumska gazdinstva«, posve privredne organizacije. Tako je Narodni odbor grada morao na sjednici od 10. juna 1960. osnovati svoje »šumsko gospodarstvo«, kao posve šumsko-privrednu organizaciju i njoj predati na upravljanje i gospodarenje svoj šumsko zemljište na području grada, pa čak i parkove u samome Zagrebu, tobože »jer sve to zajedno sačinjava jedinstvenu šumsko-gospodarsku cjelinu«. Kraj toga zvuči kao ironija kad se u rješenju kaže da »objzirom na zaštitni, rekreativni i turistički značaj park-šume i ovo novo osnovano šumsko gospodarstvo »kao organ upravljanja ovim šumama ima se pridržavati svih smjernica, koje su organi Narodnog odbora grada davali ustanovi »Sljeme« i koje će se ubuduće davati za ostvarenje navedenih ciljeva«.

Sa kolikim su nepovjerenjem gradski zastupnici prihvatali ovu reorganizaciju dokazuju i činjenica što je već na idućoj sjednici Gradskoga vijeća, 17. juna 1960, izabrana posebna »Komisija za proučavanje problematike upravljanja područjem Zagrebačke gore« sa zadatkom da predloži mjere što bi ih gradsko općina trebala poduzeti za korištenje Medvednice u rekreativne i turističke svrhe, kao i da sastavi prijedloge za izradu regulacione osnove toga područja i eventualnoga osnivanja posebne samostalne ustanove koja bi rukovodila tim radom. Pošto je »Biro za turističko-ugostiteljsku izgradnju« izradio naručenu studiju »Medvednica kao rekreativno područje grada Zagreba« (izdano kao rukopis na 320 str. teksta i sa 19 karata i grafičkih priloga), komisija je Gradskoj skupštini dne 7. juna 1961. podnijela svoj izvještaj koji se može sažeti u stavu: Medvednica predstavlja za gradane grada Zagreba rekreativni objekt od najvećeg društvenog interesa koji ne može služiti kao šuma za privrednu eksplotaciju. Cjelokupna šumska zona Medvednice od 12.935 hektara treba ostati pod osobitom pažnjom kao zaštitna šuma grada Zagreba, a najvredniji i najljepši središnji dio od 7.675 hektara treba izlučiti kao nacionalni park, u kojem treba oko 1000 hektara sačuvati kao posebne biljne rezerve gdje bi bila dozvoljena samo najstroža sanitarna sjeća«.

Ali prijedlog ove komisije kao što i ova veoma savjesno napisana studija »Biroa za turističko-ugostiteljsku izgradnju« ostali su nažlost do danas, kao što i svi raniji slični

Degradirana šuma Oštrea na Medvednici u odjelu
27, rezervat Pušnjak — Gorščica Foto: I. Bralić

prijedlozi, samo »glas vapijućega u pustinji«. I u lovnom pogledu Medvednica je ponovno podijeljena prema općinskim međama i dana u zakup pojedinim općinskim lovačkim društima, pa je tako i u tom pogledu prepusteno nekontroliranoj eksploraciji. Sjeću se naravno ponovno nastavljene, pa je zbog znatno pojačane erozije na posjećenim površinama Narodni odbor grada prisiljen da već 22. septembra 1961. donese posebnu odluku, kojom se južne padine Medvednice proglašuju erozivnim zaštitnim područjem.

Zbog takove dalje nastavljene devastacije šuma na Medvednici sve češće se pojavljuju u dnevnoj štampi protesti građana, pa je Republički zavod za zaštitu prirode ponukan da svojim rješenjem od 26. novembra 1963. (br. 56/13) stavi pod posebnu zaštitu osam odijeljenih šumske površine u sveukupnom rasezanju od 997 hektara kao rezervate šumske vegetacije. Na ovo rješenje ne samo da je zagrebačko šumsko gospodarstvo uložilo žalbu, koju je Republički sekretarijat za kulturu kao neosnovanu odbacio (rješenje Republičkoga sekretarijata za kulturu br. 396/2 od 8. VII 1964), nego je prije ičije dozvole, usred zime, takoreći na prepad, posjeklo dobar dio jedinstvene bukove šume u predjelu Gorščice, jedine još preostale oaze nekad velikih bukovih sastojina, a vjerujem posljednje takove vrsti u Hrvatskoj. Sjeću je naravno izvršilo šumsko gospodarstvo ne iz obijesti, nego da bi stvorilo sredstva za svoje uzdržavanje i što

se zaista radilo o prestarjelim stablima po principima ekonomskoga gospodarenja, već davno zrelima za sjeću!

Bio je to upravo klasičan primjer sukoba dvaju nepomirljivih gledišta: ekonomskoga gospodarenja šumom privredne organizacije na samofinanciranju i prirodne zaštite rekreaciono-estetskoga objekta životnoga značenja za tako veliku urbanu aglomeraciju u kakvu je sada izrastao grad Zagreb. Prema tome krajnje krive ne treba tražiti među šumarskim stručnjacima poduzeća »Gradskog šumskog gospodarstva« nego među onim našim političkim faktorima koji su opet jedanput brzopleti i bez dovoljnoga poznavanja stvari prišli ovakvoj »reorganizaciji« naše šumarske službe. Sva štetnost ove nepromišljene reorganizacije očitovat će se na širokom planu tek mnogo godina kasnije, osobito u šumama naših primorskih oblasti i našega kraza. Tu je ona uzrokovala brojne, danas već nepopravljive propuste. Jer bukova šuma, kakova je tom prilikom na Gorščici, a ranije već na Brestovcu i u Koprivnjaku bila posjećena, može se uzgojem za 80 do 100 godina na istim ovim mjestima vjerojatno ponovno uzgojiti, ali opustošene kamene strane naših primorskih šuma na kojima je poslijе ovakovih sjeća izbio ljt goli kamen, ostaju lišene svake vegetacije za uvijek.

Razumljivo je, da je ovakav postupak »Gradskoga šumskoga gospodarstva« doveo do snažne reakcije i u najširim redovima zagre-

Proljetna bukova šuma kod Adolfovca

Foto: R. Kevo

bačkih građana. Planinarski savez Hrvatske je prisiljen da objavi javni protest u novinama (odštampan i u »Našim planinama« br. 3—4, god. 16, 1964, str. 95), a Republički zavod za zaštitu prirode protestira i javno i službeno protiv takvog postupka. Pokrenuta je i rasprava u Gradskoj skupštini, koja povodom toga donosi 26. aprila 1963. rješenje kojim se sve šume na Medvednici, što se nalaze u društvenom posjedu, proglašavaju »izletničkim šumama« (Službeni glasnik grada Zagreba od 27. IV 1963, god. XVII, br. 8). Bile su to samo lijepe riječi koje su trebale smiriti duhove, jer šume i dalje ostaju privredni objekt. Štoviše, sjeća se iz godine u godinu povećava, pa u godini 1969. dosiže čak i 28.123 kubična metra. O osobito su devastirani odjeli 26. i 27. na Goršćici te kesteni i hrastovi oko potoka Lonjičine. Ovo izazivlje ponovni revolt građana (članci u zagrebačkom Vjesniku: »Čitaci iz Gračana alarmiraju. Sjeće se sljemenska šuma«, 4. II 1969. br. 7889 i 5. II 1969. br. 7890). Zbog članka uglednoga našega planinarskog radnika i pisca dr. Željka Poljaka pod naslovom: »Opet sjeća šume na Medvednici! Podrugivanje ili još nešto gore?« objavljenog u »Našim planinama« (br. 3—4, god. XXI 1969, str. 83) došlo je čak i do objašnjavanja pred sudom na tužbu Gradskoga šumskoga gospodarstva, šumarije »Zagreb« (vidi zagrebački Vjesnik br. 8154 od 29. X 1969. pod naslovom: »Radi brige za Medvednicu pred sud«). Rasprava završava platonskom izjavom

tuženoga u »Našim planinama« (br. 5—6, god. XXII, 1970, str. 138) i pozivom tužitelju da u našem planinarskom časopisu »pokuša jednim člankom dokazati kako sjeća koju provodi na Medvednici nije štetna nego korisna«.

U isto vrijeme zaošturuje se i pitanje lova na gradskom području. Kad je pred Gradsku skupštinu krajem 1969. godine bio iznesen i plan odstricela divljači na području Medvednice za godinu 1969/70, neki su odbornici tražili da se u centralnom, najviše frekventiranom dijelu gore, zbog opasnosti za brojne posjetioce zabrani svaki lov. Naročito je takovu odluku zagovarao odbornik ing. Pavao Ungar, naš poznati urbanist i borac za zaštitu prirode, jedan od tvoraca ranije odbačenoga prijedloga da se Medvednica proglaši nacionalnim parkom (zagrebački »Vjesnik« od 23. X 1969. pod naslovom »Lovački pucnji cijelom Medvednicom«). Kad je većina, i opet gluha na takav kulturni zahtjev, ipak prihvatala predloženi plan odstricela, javio se, pored mnogih protesta građana, opet i Planinarski savez Hrvatske s energičnim zahtjevom da Gradska skupština svoju odluku revidira i »da se središnji dio Medvednice od doma na Glavici do Kaptolske lugarnice izdvoji iz svake lovne djelatnosti (zagrebački »Vjesnik« od 30. X 1969). Nakon toga je Gradska skupština na svojoj idućoj sjednici 29. januara 1970, ali naravno samo »zbog sigurnosti mnogobrojnih izletnika«, a ne zbog zaštite divljači, zabranila lov u tom dijelu Medvednice (zagrebački

»Vjesnik« 30. I 1970. i »Naše planine« br. 3—4, god. XXII, str. 95).

Jasno, da se sredstva Medvednice kao rekreacionog centra i plućju Zagreba ne može riješiti nekom sudskom odlukom, a niti dopisima gnjevnih građana ili protestima Planinarskog saveza, pa ni interpelacijama pojedinih gradskih odbornika. Jasno je također da je Gradsko šumsko gospodarstvo i dalje primorano da vrši redovitu sjeću u sljemenskim šumama, dok god se ono vodi kao privredna organizacija i dokle god se izdržava od vlastitih prihoda, a sljemenske šume, pa čak i parkovi samoga grada kao što su Tuškanac, Zelengaj i Maksimir, čine osnovna sredstva ove privredne organizacije. Kod toga je također jasno da sjeća iz godine u godinu mora postajati sve intenzivnija ukoliko se povećavaju troškovi šumskoga gospodarstva zbog ši-

renja njegova djelovanja, a koje je opet u stalnom porastu zbog sve većih zahtjeva što ih upravljanje Medvednicom sa sobom donosi. Prema tome uzroke zla treba liječiti u korienu a ne u periferiji.

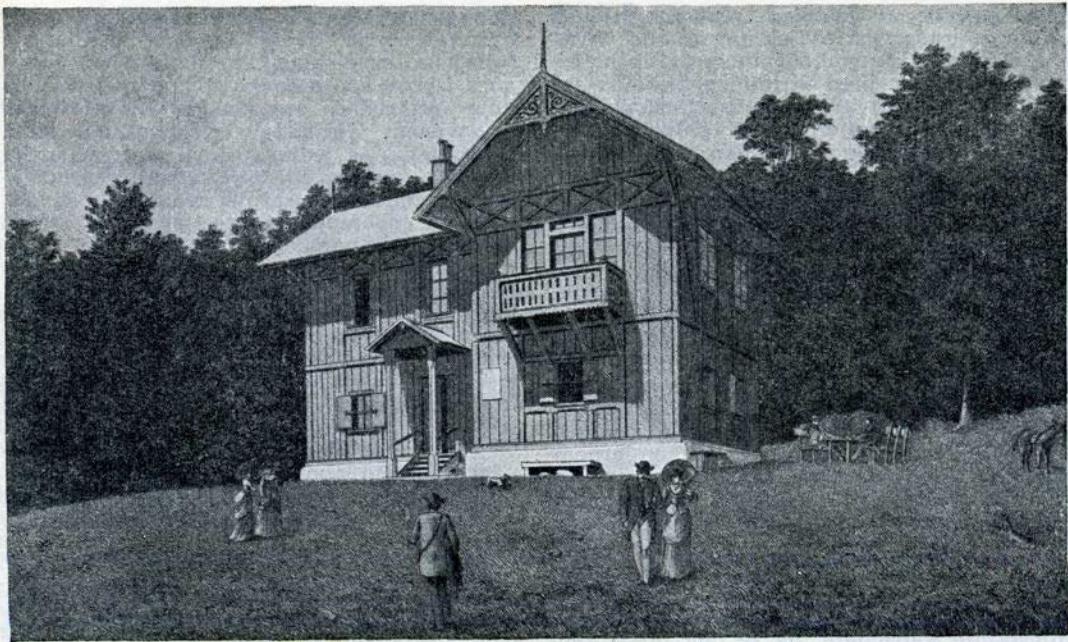
Ukidanje sanatorija na Brestovcu prije dvije godine i napuštanje Tomislavova doma ispod piramide poslije požara otvorili su nove probleme i ponovno ozivjeli stare apetite za izgradnju i velikih objekata na Medvednici. Naša stara boljka da se rado iživljavamo u predimenzioniranim investicijama, ne vodeći dovoljno računa o realnoj svršishodnosti i mogućnostima prirodnih uvjeta, zaprijetila je evo i našoj Medvednici. Kad je požar 5. februara 1934. uništio stari Tomislavov dom kraj Gradske lugarnice na Sljemenu (zagrebačke »Novosti« i »Jutarnji list« od 7. II 1934, te »Hrvatski planinar« 30: 36, 132 i 167, 1934) uprava tadašnjeg Hrvatskog planinarskog društva (HPD) odlučila se uprkos protivljenju niza svojih najistaknutijih članova (»Hrvatski planinar« 30: 294, 1934), među kojima je bio i začasni član i mnogogodišnji predsjednik društva prof. Josip Pasarić, popularni »Japica« (J. Pasarić: »Gdje da se gradi novi Tomislavov dom«, zagrebačke »Novosti« br. 171. od 20. VI 1934) da napusti dosadašnju vanredno povoljnu lokaciju i da novi mnogo veći planinarski dom podigne na samom grebenu planine, neposredno zapadno ispod same piramide na glavici zvanoj Bliznica (»Hrvatski planinar« 30: 291, 1934). Da se HPD upustilo u izgradnju tako velikoga objekta (sa 200 normalnih ležaja i sa blagovaonicom za 500 gostiju) sigurno je utjecala okolnost, što je upravo u toj godini broj posjetilaca na Sljemenu znao u neke dane dostignuti i impozantnu cifru od 1200 osoba (zagrebačke »Novosti« br. 137 od 17. V 1934. i »Hrvatski planinar« 30: 215, 1934), a i činjenica što je u neposrednoj blizini starog Tomislavova doma bio još 1928. podignut moderan Dom gradskih činovnika sa prostranim restoranom i 50 ležaja, svakako već tada uneškoliko ozbiljna konkurenčija mnogo skromnije uređenom »Tomislavcu«.

Već tada je bilo jasno da životne potrebe traže druga rješenja a da smještajne mogućnosti na Medvednici ne mogu ostati samo na brizi planinarima, pa ni onda kad je PD »Rulolist« nešto istočnije od doma gradskih činovnika 1936. sagradilo svoj dom, ukusnu drvenu dvokatnu zgradu na malom proplanku, usred guste šume, na zaklonjenom položaju, sa dvije blagovaonice, 16 soba i 30 ležaja. Taj nedostatak smještajnih kapaciteta još se jasnije pokazao poslije rata, a pogotovo kada je 1963. sagradena žičara i rekonstruirana za motorni promet i asfaltirana sljemenska cesta, prije rata produžena sve do novogoga To-

Stara Tisa kod Patuljkove spiljice na Horvatovim stubama 1960. g.

Foto: V. Horvat

»Gradska kuća« na Sljemenu 1874. godine

mislavova doma. Središnji je dio Medvednice na taj način posve približen Zagrebu. On je praktično izgubio karakter planinarskog objekta i postao izletište i park velikoga grada.

I premda su takav razvitak, kao što smo vidjeli, prof. Pasarić i naši vodeći planinarski stručnjaci predviđali već 1934. godine, ipak su nadvladala primitivna gledanja i sve je prepusteno stihiji, ne samo prije rata, nego i sada u našoj socijalističkoj zajednici. Bez dubljega razmišljanja i bez sagledavanja cjeline te bez jasno zacrtanoga plana izgrađen je niz objekata i prometnica što sve danas usprkos njihovoj veoma velikoj raznolikosti i vrijednosti, ne može zadovoljiti ni najosnovnije zahtjeve građana. Jedan takav nekoordinirani pokušaj prije rata, da se u tada Ponogračevom šumi posve sasijeće 70 hektara šume i tamo sagradi moderan hotel i urede razni sportski tereni, spriječilo je HPD uplašivši se očito konkurenциje za svoj novi Tomislavov dom (»Hrv. planinar« 31: 237, 1935). Raskorak između stvarnih potreba novoga velegrada Zagreba i realnoga stanja na Medvednici postaja je sve veći, poprimajući danas već i zabiljejavajuće dimenzije.

Izgleda da naše društvo još nije sazrelo da shvati, da nove promjene u našoj socijalnoj strukturi zahtijevaju i nova rješenja, ne samo na čisto ekonomskom nego možda još i više na kulturnom planu. Takova rješenja traže i znatna financijska sredstva, a ona se ne mogu amortizirati na brzu ruku. Ekonomsko podizanje životnoga standarda širokih radnih masa mora ići uporedno sa razvijanjem

kulturnih navika ako se želi stvoriti zaista jednu pravu socijalističku samoupravljačku zajednicu. Nije dovoljno izgradivati samo industrijske kapacitete, često neminovno i deficitarne, nego je nužno uporedo razvijati i njegovati kulturne potrebe i za njih osnovati i adekvatna finansijska sredstva. Samo obrazovana sredina sa razvijenim kulturnim navikama može da s uspjehom izrasta u samoupravljačko društvo, svjesno svoje snage i svoje moći. A čini se da upravo ovu osnovnu istinu mi još uvijek nijesmo shvatili. Nerazumljivo je, da trideset godina poslije svršetka rata, kraj sve brojnijih i sve znatnijih podavanja naših građana, mi još uvijek polazimo od stanovišta da svaka organizaciona jedinica, jednak u društvenom kao i u ekonomskom sektoru, mora da u okviru vlastite djelatnosti osigurava prihode za svoje uzdržavanje. I dok smo mogli investirati sa manje ili više uspjeha vlastita sredstva u osnivanje brojnih sumnjivih naših poduzeća u inozemstvu, izostalo je plansko razvijanje kulturnih potreba širokih slojeva naših radnih ljudi. Zanemarili smo upravo njegovanje kulturnih potreba prilagođenih našim specifičnim uvjetima, a otvorili smo široko vrata najgorem šundu, koji stihiski prodire i poplavljuje po malo i našu zemlju.

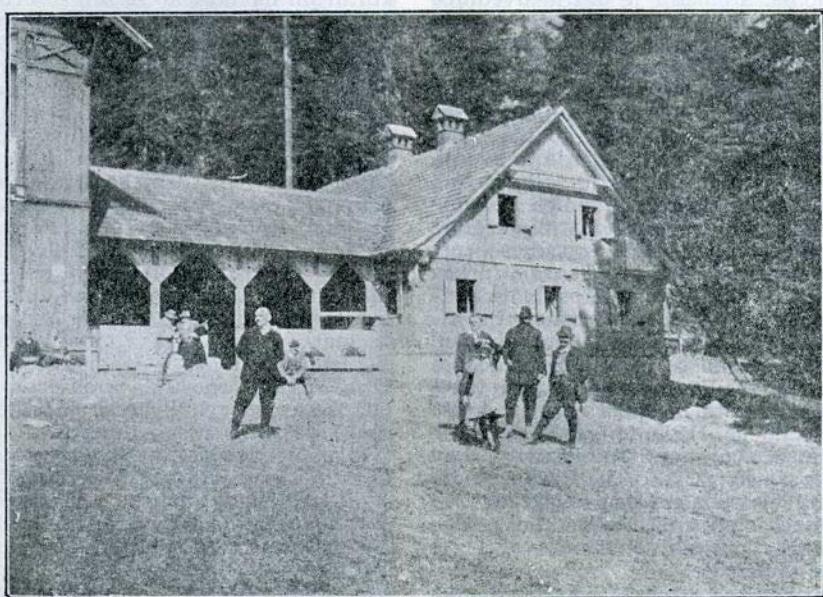
Problem Medvednice upravo je karakterističan za takav naš stav! Nerješavanjem zaštite prirodne okoline Medvednice u cjelini kao osnovnoga zadatka, svjesno zatvaranje očiju pred danas već više nego bjelodanom potrebom razumne eksploracije upravo te

njene osobine za dobrobit građana jednoga velikoga grada, još uvijek primitivno čuvanje nekih sitnih pojedinačnih časovitih materijalnih interesa pred trajnim potrebama zajednice, sve to otvara mogućnosti zloupotrebama širokih razmjera onih pojedinaca ili struktura, kojima je neposredan profit osnovni zakon djelovanja.

U toj dugo borbi za sačuvanje Medvednice kao neophodnih pluća velikoga Zagreba kroz punih stotinu godina, a naročito u posljednjih pola stoljeća, otkako i sam sudjelujem u njoj (od 1924. godine, kada sam napisao svoj vodič po Medvednici), nas je vrijeme već pregazilo. Medvednica ne može više služiti kao planina sačuvana za planinarenje, jer je njena frekvencija već davno prešla granice planinarskog pokreta. Ona nam je već možda izmakla i kao pogodan objekt za stvaranje nekog nacionalnog parka, a stalnom prekomjernom šumskom eksploatacijom sigurno će izgubiti sve osnovne osobine jednoga nacionalnoga parka. Modernizacija prometnih veza čitavu je goru toliko približila Zagrebu, da ona sve više postaje dio samoga grada, upravo zračni rezervoar za zagadenu gradsku atmosferu. Život traži da se na njoj izgradi niz modernih smještajnih kapaciteta, da se ona uredi kao široki park lako pristupačan svim radnim lju-

dima novoga Zagreba. Da bi se pak to postiglo nužno je prije svega posvema prestati sa šumskom eksploatacijom, definitivno čitavu goru izuzeti kao osnovno obrtno sredstvo bilo koje privredne organizacije, sav prostor u društvenom vlasništvu obuhvatiti u veliki park grada, sa jedinstvenom upravom urbanističkih, šumarskih i hortikulturnih stručnjaka, da, upravo pejzažnih arhitekata, sa dovoljnom ingerencijom specijalista za zaštitu prirode, Planinarskog saveza i skijaša, a sve to pod vrhovnom kontrolom Gradske skupštine i sa dotacijama koje će bar u prvih dvadeset godina omogućiti uredajne investicije neophodne za veliki posao što bi za revitalizaciju degradiranih površina i uređenje parka trebalo izvršiti. Nakon dobro promišljene uredajne osnove, što bi je Gradska skupština trebala prihvati, ta bi novoformljena uprava morala da sklapa ugovore sa pojedinim ugostiteljskim poduzećima, prepustajući njima izgradnju i korištenje tih novopodignutih, a danas već prijeko potrebnih ugostiteljskih objekata.

Mislim da će samo na takav način biti moguće spasiti Medvednicu od posvemašnje degradacije i privesti je svrsi za koju je po svom prirodnom položaju i svojoj konfiguraciji predodređena.

Prigradnja »Gradskoj kući« na Sljemenu 1912. godine

Tri nove transverzale u BiH

MEHMED ŠEHIC

Komisija za transverzale pri Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine

TRANSVERZALA PO PLANINAMA BOSNE I HERCEGOVINE

U uspostavljanju Republičke planinarske transverzale u BiH govor se više godina. To pitanje bilo je spomenuto i na skupštini Planinarskog saveza BiH prije više od desetak godina, kada su u Republici postojale samo dvije transverzale: Bjelašnička i Sarajevska. Od tada u čitavoj našoj zemlji uspostavljene su brojne transverzale, međutim, uspostavljanje Republičke transverzale u BiH bilo je daleko složenije nego što se obično misli. Uspostaviti Republičku transverzalu na principu na kojem su uspostavljene, recimo Bjelašnička ili Sarajevska, gdje su pojedine planine povezane markiranim putem, kojeg se svaki obilaznik mora pridržavati, bilo bi jako teško, s obzirom na veliko područje koje bi transverzala obuhvatila. Mora se također uzeti u obzir da je planinarstvo u pojedinim krajevima Bosne i Hercegovine slabo razvijeno, da nema planinarskih društava, pa prema tome ni planinarskih objekata ni markiranih

staza. Sve su to bili razlozi, da i ne spominjemo one finansijske prirode, da se pitanje uspostavljanja Republičke transverzale odgadalo.

Početkom 1969. godine dolazi do osnivanja Komisije za transverzale pri Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine. Još nešto ranije, s obzirom da je osnivanje Republičke transverzale postalo aktuelno, sekretar Saveza Franjo Zrinušić napravio je plan kontrolnih tačaka Republičke transverzale, koji je odmah po osnivanju Komisije za transverzale upućen svim planinarskim društvima u Bosni i Hercegovini, kako bi se ispitalo njihovo mišljenje o uspostavljanju transverzale. Naime, po ovome planu za Republičku transverzalu je predložen niz planinarskih i turističkih tačaka koje bi bile potpuno samostalne, a izbor pravca i redoslijed obilaska prepušten slobodnoj volji obilaznika. Svaka kontrolna tačka nosi određeni broj bodova, zavisno od uda-

Zelengora i vrh Lelije

Foto: M. Šehić

ljenosti, težini pristupa, potrebi popularisanja pojedinih predjela itd. Tako obilaznici nisu obavezni da se kreću po nekoj određenoj stazi, nego sami biraju prilazne puteve sakupljajući bodove.

Preko jednog vikenda obilaznik odlazi na Prenj, drugi put na Treskavicu, treći put možda posjeće neku turističku tačku itd. Cilj, da planinari i ostali ljubitelji prirode što bolje upoznaju ljepote naše zemlje time je postignut, a da nije ograničena sloboda kretanja. Predviđeno je da se uspostave tri stepena priznanja: bronzana, srebrna i zlatna značka.

Odziv planinarskih društava na ovakav prijedlog za uspostavljanje transverzale bio je potpun. Stizale su brojne primjedbe, predlagane su nove KT, što je Komisija za transverzale svakako imala u vidu. Osim toga planinarska društva su se obavezala na obnavljanje postojećih i markiranje novih puteva. Od posebne važnosti je to bilo kod planina zapadne Bosne, gdje je član PD »Klekovača« iz Prijedora Junuz Karadžić preuzeo obavezu da markira Grmeč, Klekovaču, Šator i Dinaru. PD »Plješivica« iz Bihaća preuzima obavezu markiranja Plješivice i Osječenice, PD »Enegoinvest« iz Sarajeva markiranje Vitoroga i Cincara, PD »Famos« iz Hrastnice markiranje Vrana, Ljubuše i Raduše, radničko-mladinsko planinarsko društvo »Igman« markiranje Crvenja. Markiranje spomenutih planina po prvi put je izvršeno prošle i pretprešle godine. PD »Prenj« iz Mostara radi na obnavljanju markacija na Prenju, Čvr-

snici, Veležu, a po prvi put isto društvo markira i Čabulji. I ostala planinarska društva rade na obnovi markacija na čemu im se Komisija za transverzale pri PS BiH najtoplje zahvaljuje.

Osim toga planinarska društva šalju opise prilaznih puteva do KT. Naime, Planinarski savez BiH namjerava da izda »Vodič po planinama Bosne i Hercegovine« u kome će prema ostalim zanimljivostima biti opisani prilazni putevi do svih kontrolnih tačaka transverzale »Po planinama Bosne i Hercegovine«. Do tada obilaznici mogu koristiti opise koji su do sada štampani u časopisu »Naše planine«.

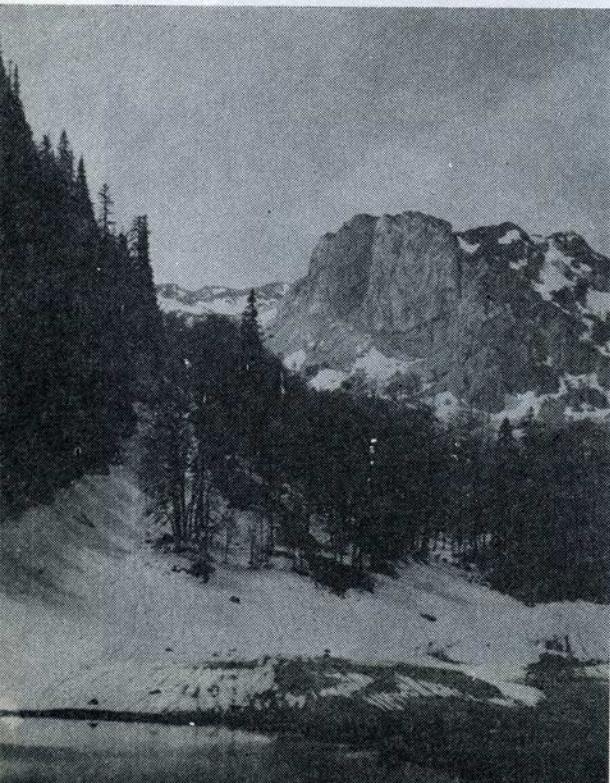
Transverzala »Po planinama Bosne i Hercegovine« puštena je u obilazak na Kozari prilikom otvorenja XI sletu planinara Jugoslavije (26—29. 7. 72.) uz prisutnost velikog broja planinara iz cijele naše zemlje. Planinarsko društvo »Bjelašnica« iz Sarajeva premilo je za tu priliku izložbu planinarske fotografije sa stotinjak fotografija, na kojima su bile prikazane kontrolne tačke transverzale.

Dnevnik transverzale može se dobiti u Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, 71000 Sarajevo, Sime Milutinovića 10 i u svim planinarskim društvima Bosne i Hercegovine, po cijeni od 10,00 dinara. Svaku značku obilaznik će plaćati nakon obilaska po cijeni koštanja, izuzev Počasne zlatne značke Planinarskog saveza BiH. Cijena pojedine značke bit će objavljena naknadno u časopisu »Naše planine«. Ukoliko obilaznik ispuni uslove za bronzanu, srebrnu i zlatnu značku, može užeti sve tri značke, ili samo zlatnu, ili ih može tokom ispunjavanja uslova za pojedinu značku odmah uzimati.

U toku uspostavljanja transverzale »Po planinama Bosne i Hercegovine«, u protekle tri godine, članovi PD »Bjelašnica« iz Sarajeva Zvonko Skoković i Mehmed Šehić obišli su sve kontrolne tačke i tako stekli uslove za sva predviđena priznanja. Tom prilikom snimili su i brojne diapositive koji će poslužiti za propagandu transverzale.

VELIKA TRANSVERZALA »SUTJESKA«

Na XI sletu planinara Jugoslavije na Kozari (26—29. 7. 1972. god.) puštena je u obilazak i transverzala »Sutjeska« čija je trasa markirana 1968. godine. O uspostavljanju transverzale bilo je govora u časopisu »Naše planine« u napisima Ešrefa Korjenića. Ovoga puta još nekoliko riječi o transverzali. Uspostavljena je Velika i Mala transverzala »Sutjeska«. Velika transverzala »Sutjeska« ima 10 kontrolnih tačaka, a možemo je podijeliti u nekoliko etapa:

Urdenski dō na Zelengori

Foto: M. Šehić

MRATINJE — HADŽIĆA RAVAN

Transverzala počinje u Mratinju, naselju na teritoriji SR Crne Gore, koje je od Nikšića udaljeno 80 km, a od Foče 38 km. Sa oba grada povezano je automobilskom cestom i redovnom autobusnom vezom.

U početnom dijelu transverzala vodi šumskim putem kojih 6—7 km, a zatim blagim usponom do Police, malog proplanka oivičenog šumom. Tu su i dva katuna, a poviše njih izvor hladne vode. Markacija nas dalje vodi u serpentinama na zaravni Stubica ispod Maglića, odakle produžava do planinarske kuće »Sava Kovačević« na Hadžića ravni. U ovoj etapi KT su: Mratinje, Police i plukuća na Hadžića ravni. Put traje oko 5 sati hoda.

HADŽIĆA RAVAN — PERUĆICA — SUHA

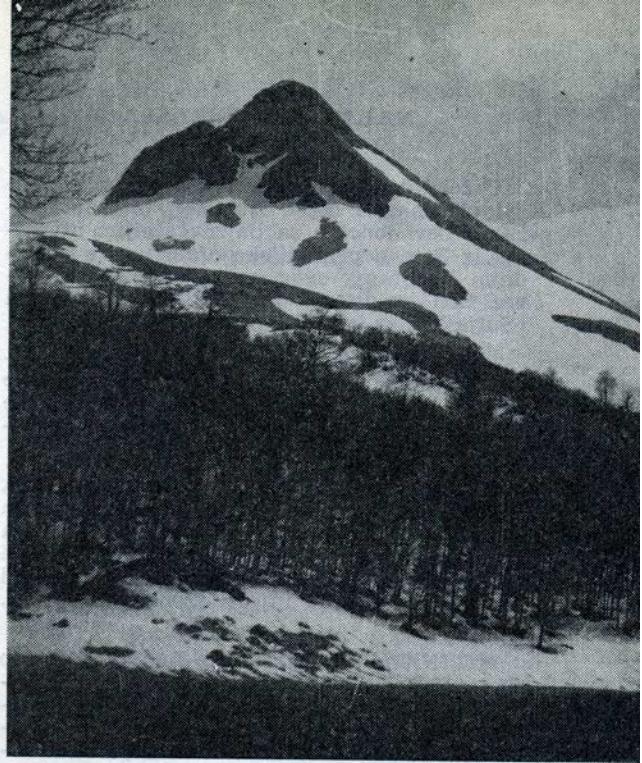
Od kuće na Hadžića ravni transverzala vodi u početku cestom u pravcu vrha Maglića, a zatim na označenom mjestu skreće desno u šumu do Suhe gore, gdje ponovo izlazi na cestu i skreće lijevo spuštajući se do Mrkalj Klada. Od katuna na Mrkalj Kladama napušta cestu i dalje nastavlja markiranom stazom niz šumu, pa kod Dragoš-sedla ponovo izbjiga na cestu. Na Dragoš-sedlu, s lijeve strane puta, uz sam rub prašume Perućice je grob Nuriye Pozderca, lovačka kuća i izvor vode. Tu se ulazi u Perućicu, odmah iza lovačke kuće. Posjetiocima se preporuča da se u prolazu kroz Perućicu ne odvajaju od markirane staze. Kada se uspnemo do Prijevora napuštamo Perućicu i spuštamo se u serpentinama prema Suhoj u kojoj je nekoliko kuća. Tu izlazimo na asfaltну cestu Foča — Dubrovnik. Kontrolne tačke u ovoj etapi su: Perućica i Suha. Put traje oko 6 sati hoda.

SUHA — TJENTIŠTE

Na ovoj etapi transverzala vodi asfaltnim putem slijedeći tok hućne i bistre rijeke Sutjeske. Za njen obilazak potrebno je oko sat i po hoda. Kontrolna tačka je na Tjentištu.

TJENTIŠTE — MILINKLADE — HRČAVKA

U spomen i slavu bitke na Sutjesci, na Tjentištu je izgrađen lijep i konforan hotel, a nekoliko stotina metara nizvodno od njega Omladinski centar sa nekoliko paviljona. Tu obilaznici mogu da nabave sve što im je potrebno za nastavak puta. Od spomenika na Tjentištu transverzala nastavlja usponom kroz šumu do mjesta na kome je junačkom smrću poginuo partizanski komandant Sava Kovačević, a zatim smjerom Milinklade — Hrčavka, gdje se nalazi privremena radnička nastamba sa prodavnicom. Ova etapa se može preći za oko tri sata hoda. KT je Hrčavka.

HRČAVKA — LUČKE KOLIBE — LJUBIN GROB — BORILOVAČKO JEZERO

Sa samog mosta, preko koga se prelazi potok Hrčavka, počinje jak uspon u dugim serpentinama kroz šumu i traje skoro do Lučkih koliba na Trebovi planini, odakle transverzala vodi prema Ljubin-grobu. Pola sata od Lučkih koliba je raskrsnica puteva, gdje treba skrenuti nešto udesno neutrptom stazom i doći do puteljka koji dolazi iz pravca Vrbničkih koliba. Sa tog mesta vidi se Ljubin grob. To je široka kamena pravokutna ploča ispod koje po predanju počiva mlađa nevjesta Ljuba koja je, ko zna kada, u sukobu dviju svatovskih grupa izgubila život. Par stotina metara odavde su ostaci kamene zgrade. Tu je nova raskrsnica puteva. Transverzala nastavlja u pravcu zapada uz dosta strm uspon između Orlovače i Kozje strane. Pod vrhom Orlovače prestaje uspon. Do lovačke kuće na Borilovačkom jezeru transverzala se stalno spušta krvudavom stazom zelengorskog kamenjara. Od Hrčavke do lovačke kuće na Borilovačkom jezeru potrebno je oko 7 sati hoda. KT su Lučke kolibe i lovačka kuća na Borilovačkom jezeru.

BORILOVAČKO JEZERO — KALINOVIK

Od Borilovačkog jezera transverzala vodi u početku trošnim kolskim putem do Konjskih voda, a dalje uglavnom cestom do sela Jelašca, gdje se odvajamo lijevo i starom cestom spuštamo u Kalinovik. Ovo mjesto je sjedište opštine, nalazi se na putu Sarajevo — Nevesinje — Mostar, udaljeno od Sarajeva 66 km. KT je u stanici milicije. Ova etapa se može preći za oko 6 sati hoda.

MALA TRANSVERZALA »SUTJESKA«

U želji da se djeca, omladina, manje iskusi planinari i ostali ljubitelji prirode upoznaju bar donekle sa najznačajnijim mjestima iz Pete neprijateljske ofanžive i s prirodnim ljepotama ovog kraja, Planinarski savez BiH uspostavio je i Malu transverzalu »Sutjeska« sa šest KT.

TJENTIŠTE (KT-1) je malo naselje, središte šireg područja Sutjeske. Kroz Tjentište protiče rijeka Sutjeska, a ishodište je za sve kontrolne tačke Male transverzale »Sutjeska«.

MJESTO POGIBIJE SAVE KOVAČEVIĆA (KT-2). Od kosturnice na Tjentištu markirana staza vodi usponom kroz šumu do mjesta na kome je junakom smrću poginuo legendarni komandant Treće divizije Sava Kovačević. Od kosturnice do ovog mjesta treba oko 45 min. hoda.

MILINKLADE (KT-3) su šumovit predio (kota 1001 m). Od mjesta pogibije Save Kovačevića markirana staza vodi kroz nekadašnje selo Krekovi, koje su neprijatelji potpuno spalili, do kote Milinklade, gdje su drvene klupe za odmor. U ovom reonu je 9. juna 1943. ranjen drug Tito od avionske bombe. Od mjesta pogibije Save Kovačevića do Milinklade potrebno je oko 30 min. hoda.

DRAGOŠ SEDLO (KT-4) je prijevoj između doline Sutjeske i Vučeva, ispod visokih li-

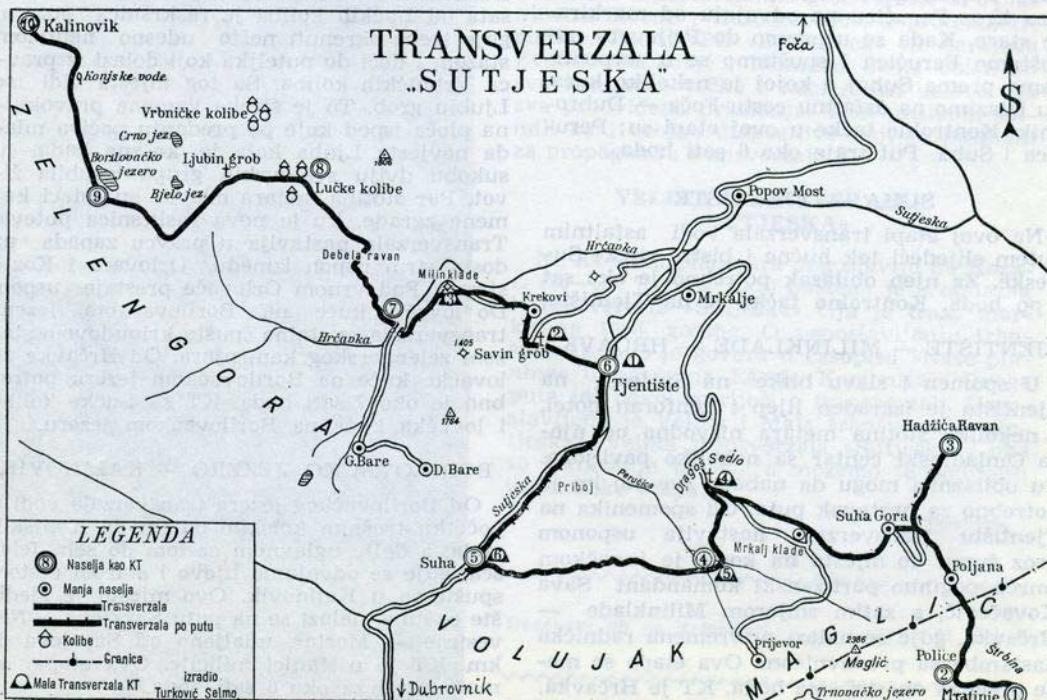
tica Sniježnice, na samom rubu prašume Perućice. Od Tjentišta (sa žičanog mosta na Sutjesci, koji se nalazi u blizini hotela Sutjeska) počinje markirana staza kojom se do Dragoš-sedla može stići za oko 2.30 sati hoda. Na Dragoš-sedlu je grob Nurije Pozderca potpredsjednika AVNOJ-a koji je tu izdahnuc od posljedica ranjavanja u toku Pete neprijateljske ofanžive. Pored groba je lovačka kuća i izvor vode.

PERUĆICA (KT-5) je jedinstvena prašuma Evrope i pod zaštitom je države. Kroz Perućicu su u toku bitke prošle mnoge naše jedinice. Pješačka staza počinje iza lovačke kuće, a KT je u potoku, oko 30 min. od Dragoš-sedla.

PARTIZANSKI MOST (KT-6) nalazi se okc 1 km uzvodno od Suhe, a od Tjentišta asfaltnom cestom potrebno je do mosta oko sat i po hoda.

Primjedba

Za obje transverzale »Sutjeska« štampani su posebni vodiči koji su ujedno i dnevnični transverzala. Mogu se dobiti u Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Sime Milutinovića ulica br. 10 i u svim planinarskim društvinama Bosne i Hercegovine. Vodič Velike transverzale »Sutjeska« košta 20,00 dinara, a vodič Male transverzale »Sutjeska« 10,00 dinara. U gornje cijene uračunate su i značke koje obilaznik dobija po obilasku transverzale.

Šetnje Maglićem i Zelengorom

(Transverzala »Sutjeska«)

IVO OTT

KARLOVAC

Putnika za fočanski motorni vlak bilo je na Čengić Vili tog nedjeljnog jutra vrlo mnogo, pa se unatoč rezervaciji sjedišta valjalo pogurati za svoje mjesto. Srebrni vlak krenuo je u minuti točno i zakrenuo velikim lukom preko nadvožnjaka kroz šumu nebodera Čengić Vile i Grbavice — preko ceste i Miljacke do obronka Trebevića, odakle se Sarajevo pruža putniku neskrivenom ljepotom svoje cjelevite panorame. Dan lijep, sunčan i poželjan, a takovih dana u posljednje vrijeme bilo je malo, o čemu ponajbolje svjedoče podnama mutno crvene i nabujale vode Miljacke i Prače. Tek od Ustiprače, međutim, kad stigemo u dolinu Drine, kao da tih dosadnih kiša i nije bilo, sudeći po zelenomdroj rijeci i kupačima koje smo zatekli začudno mnogo tog poslijepodneva na njezinim obalama sve do Foče.

Foča nas pozdravi sunčana i topla, a mi požurimo do autobusne stanice da uhvatimo popodnevni autobus za Mratinje u Crnoj Gori. Prema informaciji »Centrotransove« službenice u Sarajevu, autobus je trebao svakog časa krenuti i mi se dobro uznojimo žureći da ga stignemo. Međutim prometnik na stanici, hladeći se u obližnjem bifeu, ohladi začas i nas: sarajevska informacija je nepotpuna, autobus za Mratinje u 16 sati vozi samo na radne dane!

Odlučimo pronaći konak za tu noć u Foči, jer slijedeći autobus za Mratinje kreće tek sutra zorom, u pola pet. Hotel »Bosna« je nekadašnji han, u čijem su se prizemljju, gdje je danas restauracija, nalazile staje, a na katu je nekoliko velikih soba s po desetak kreveta. Gornji dio hana građen je iz drva i, premda prepravljen, on još uvijek nastoji pokazati stil stare bosanske građevine s drvenim stepeništem, koje kao i nekada vodi izravno s ulice. Odmah do hana podignuta je 1750. kamena sahat kula, sada modernizirana ugradnjom suvremenog mehanizma da vrijeime pokazuje »a la franca«, ali čiji sat ne otukcava više onako nježno i melodiozno neko čudno i nepoznato vrijeme, što se još uvijek u toploj sarajevskoj noći čuje s baščarskih kule, sanjivo i meko, kao da netko nevidljiv udara u žice zaboravljenog spineta.

¹ Kratica: RT = Republička transverzala BiH; VTS = Velika transverzala »Sutjeska«; MTS = Mala transverzala »Sutjeska«

Na Zelengori ima jezero, kažu,
očima smo ga vidjeli.

Na Zelengori ima jezero,
putevi mu bjelinom zavijani.
(J. Kaštelan: »Jezero na Zelen-
gori«)

Foča je mala bosanska varošica na ušću Čehotine u Drinu, s par tisuća stanovnika, i spominje se već 1368. godine kao stanica na putu dubrovačkih trgovaca karavana. Trgovačko i zanatsko mjesto, nekad čuveno po izradi noževa i handžara s intarziranim drškama i radovima u zlatnom i srebrnom filigranu, danas već sasvim živi od obližnje industrije. Smještena na obje strane Čehotine i povezana mostovima, Foča pruža romantičnu sliku s obližnjeg brežuljka na Zabrani, gdje fočanski planinari podišu svoje kuću (RT)¹. Na žalost, kuća je zatvorena i propada usprkos lijepom smještaju u borovoš Šumi i neposrednoj blizini samog mjesta. Da utučemo vrijeme do noći, razgledavamo nekoliko džamija i muzeju (RT), ali sve izvana, jer sve to je zatvoreno i nedostupno namjerniku u fočansko nedjeljno poslijepodne.

Ustadosmo još za noći i, da ne budimo ostale goste što spavaju s nama nepoznati u istoj sobi, odosmo bez pranja u tihu i sneno praskozorje kaldrmisanog sokaka. »Tarin« autobus stajao je postavljen i zaključan, a nekoliko krmeljivih putnika, što očito provede noć na klupama obližnjeg parka, strpljivo su čekali na ulaz. Šofer je stigao upravo na vrijeme i važno vršio pripreme za bezuspješno paljenje motora da bi onda, odjednom, pojutriši niz brdo i preko mosta na drugu stranu Čehotine tako upalio motor, vratio se i projurio pored strpljivih putnika, zaustavivši se na sasvim drugom mjestu. Kao bujica pojurišmo za njim i svi u jednom neobzirnom zaledu zaglavismo na vratima, pa već prema snazi rasporedismo se na sjedišta i — autobus kreće asfaltom. Prve kapi kiše orosiše šoferovo staklo, a malo zatim začu se sve jači i jači miris bosanske šljive, koja pođe šišom iz ruke u ruku...

Asfaltne ceste koja vodi prema Sutjesci i Gackom uskoro nestaju, a mi krenusmo na lijevo, visoko i pogibeljno iznad Drine, do njezina početka, Šćepan Polja, nekadašnje ljetne rezidencije hercega Stjepana, gdje Drinu radaju lijeva, svjetlosiva Piva i desna, modra Tara. Kiša pada već sasvim dobro, putnici se izmjenjuju, a autobus sve puniji i bučniji, pa ga tako i miris rakije, ljute škije i isparavanja odjeće prokislih, novoprdošlih putnika ispunjava već toliko, da se kroz prozore gotovo više i ne vidi. Prolazimo mo-

stom visoko iznad Tare i produžujemo obalom Pive i dobro je što ne vidimo mnogo, jer straha je manje. Šofer, pravi majstor, a tako tamo i zovu vozače, vozi razrovaniom cestom kroz tunele, pored kablova i kompresora što buše gradeći novu hidrocentralu kod Mratinja.

U 6 sati smo u Mratinju. Lica zaraštena bradom, Cico otvara stražnja vrata autobusa i grli nas obojicu. Čeka ovde Mehu i mene još od sinoć, stigavši zajedno s Asimom sa Sinjaljevine i Durmitora, gdje provedoše nekoliko ružnih, kišnih dana u planinarenju. Od Mratinja put će nam biti zajednički: po transverzali »Sutjeska«, preko Maglića, Tjentišta i Zelengore, sve do Kalinovika. Kiša nas potjera u radnički restoran gdje uz čaj čekamo da se vrijeme popravi. Tu je sve živo i bučno kao u košnici — radnici u šljemovima i prašnim radnim odijelima odlaze i dolaze sa svojih udaljenih gradilišta. Teško je među njima razlikovati radnika od inženjera, svi su nekako izjednačeni težinom posla i mratinjskom čamotinjom. Mratinje, to planinsko raštrkano selo, gotovo da se i ne vidi od radničkih baraka u kojima je smješteno sve: kancelarije, trgovine, menze, konaci i stanovi, čitavo novo naselje baraka — filmski, umjetni, drveni grad s bijelim krovovima i praskom mina što odjekuju iz doline Pive.

U pola 9 kiša prestaje i nekoliko svjetlijih oblaka obećava da će ostatak dana biti lijep, te mi krenusmo kroz Mratinje (VTS 1) po prečnom stazom užbrdo do šumske ceste visoko nad lijevom obalom mratinjskog potoka. Sve više otvara se panorama Mratinja i kanjona Pive, nad kojim se već ukazuje uklešana nit buduće ceste. Stara cesta što povezuje Mratinje s Plužinama ostat će dovršenjem brane neuporabiva, pa mratinjski neimari, po red hidrocentrale, grade i novu saobraćajnicu. Dva sata već hodamo cestom i nalazimo dobar izvor, a odmah zatim i odvojak markiranog puta desno užbrdo kroz šumu, koji će nas odvesti do katuna Police. To je prva markacija i oznaka TS (Transverzala »Sutjeska«), jer na cesti je marka izbljedila i nestala, ali ovdje, u šumi, sigurno nas vodi do katuna crnogorskih stočara na Policama (VTS 2). Kiša ne pada više, obaci i magle se komеšaju i ovdje je hladno. Stočari nisu suviše razgorni, možda zato što smo u katunima zatekli samo žene i djecu. Nad katunima, pod stijenom — odličan izvor; odmaramo se neko vrijeme, jer od Mratinja do Polica hodali smo nešto manje od tri sata. Magle još uviđek skrivaju visoke stijene nad nama, preko kojih treba uskom stazom prilično strmo izbiti gore na pašnjak Stubice. Odmah po dolasku na pašnjake, ugledamo markiranu označku smjerova: lijevo na Carev do i Maglić (od Careva dola desno na vrh Maglića — ravno na Trnovačko jezero), a ravno za Hadžića ravan. Još nekoliko koraka i stižemo do prvih katuna Stubice (1,30 h).

Lijevje je Maglić sav u oblacima, što u nama stvaraju dilemu: da li se uopće isplati na Maglić po takovom vremenu. Stočari na ka-

tunu nisu bili voljni da spremimo naprtnjače u njihove katune, pa da pođemo na Maglić bez tereta. To je još više otežavalo našu odluku. Krenuli smo do idućeg praznog katuna, razgledali mogućnost eventualnog noćenja u njemu, ukoliko se uspnemo na Maglić. Tu sjedimo i čekamo. Magle se trgaju, kovitlaju i kroz nešto više od sat vremena ugledamo vrh. Kažu da je Maglić često zavijen maglom — pa otuda mu i ime — i sada uvijesmo da smo ipak pogriješili što nismo krenuli. Ne preostaje nam ništa drugo, već da pašnjakom kroz kleku prošetamo do ruba mratinjskog cirka, da bismo još jednom ugledali, sada još ljepšu panoramu Mratinja i Pive, Pivske planine i Durmitora. Suprotna strana Mratinjske uvale i stijena Mratinjske gore (1576 m) bile su zahvalan objekt naših fotoaparata. U svom glasnom divljenju probudismo i prekrasnog poskoka koji se korak dalje sunčao na toplu kamenu. Odlučisimo, ipak, poći na noćenje u planinarsku kuću na Hadžića ravne.

Vrlo blagim spustom prolazimo sredinom travnate doline okružene katunima i već smo stigli na teritorij Bosne i Hercegovine, no stočari su još uvijek Crnogorci, što zaključujemo po odzdravu jedne kršne čobanke: »Dobra vi sreća, ljudi!«

Za nepuni sat stigli smo na cestu što sa Tjentišta preko Dragoš sedla i Mrkalj klada vodi do šumskog radilišta, nekih četiri kilometra dalje od Hadžića ravni. Tu, gdje se naš put utapa u cesti, na bukvici stoji planinarska tablica s oznakom smjerova i vremena: lijevo cestom — Mrkalj klade 1 h; Dragoš sedlo 2 h; Tjentište 3 h i natrag na pašnjak Stubice 1 sat. Šteta što aktivni planinari Goržda nisu uz smjer Stubica postavili i natpis: »Maglić — 3 i pol sata«, a desno cestom: »Planinarska kuća na Hadžića ravni — 5 minuta«, pa ne bi bilo nikakovih nedoumica.

Ključ planinarske kuće »Sava Kovačević« na Hadžića ravni (1520 m, VTS 3, RT) drži seljak u katunu odmah ispod ceste kad se krene njome užbrdo — no, rekoše nam da je kuća otvorena i da možemo do nje produžiti. U kući zatekosmo sedamdesetgodišnjaka Nikolu Leru iz Bileća i ženu mu Ljubicu, koji ovde već nekoliko dana skupljuju usput trave i korijenje da »uzdrže« zdravlje u tegobnim zimskim danima. Razgovaramo s Nikolom, nekadašnjim stočarom i zemljoradnikom iz Trebišnjice, kojem je gradnja hidrocentrale potopila i zemlju i kuću i pretvorila ga u bilečanskog građanina. A on, vičan da od svoje desete godine potjera ovomo ovce na ispašu preko ljetnih mjeseci, jer baš tu, na Kamenom bijahu nekada katuni porodica Lera i Dodijera, dolazi i danas, poput njegovog praiskonskog slavenskog imenjaka, promatrati život stočara — život kakovog je nekad i sam provodio i od kojeg se teško odvikava. I sutra će Lero, po tko zna koji put, poći na Ilindansko zborovanje na Stubice na kome će se skupiti sve stočarske skupine magličkog masiva, da razmijene vijesti i da se uz piće, jelo i kolo pozabave i porazgovore.

Na spavanje podosmo rano, na tavanskoj prostoriji zavukosmo se u naše vreće i uskoro nastade tišina. Još za mraka, tih pred zoru, probudi nas grmljavina i daleko sijevanje, a po krovu »državnog katuna«, kako stotčari na Stubicama nazivaju danas ovu kuću, poče najprije udarati kiša, a zatim sve krupniji grad. Zamračilo je kao da je ponovno nastupila noć, a mi se povukosmo još dublje u naše vreće, jer izgleda za uspon na Maglić više upocene nije bilo. I kada je nevrijeme prehajalo nad Hadžića ravni, bilo je već 9 sati i krajnje vrijeme da krenemo dalje cestom i prečacem prema Mrkalj kladama i Dragoš sedlu. Pred nama su, svježe od ljetne oluje, iskrsnule Tovarnica i Bare na Zelengori. Od vremena na vrijeme začusimo iza sebe, lijevo, rafale strojnica i nadljetanje aviona, pa nam je to još više upotpunjavalo predodžbu o bitkama vođenim na ovom prostoru za vrijeme Pete ofanzive. Na Mrkalj kladama čobani nas salijetahu s pitanjima gdje se sklonismo za jutarnje oluje i raspitahu se koliki je bio grad. Imali su za to i mnogo razloga, jer tu kao da je bio centar jutarnjeg nevremena, a grada je bilo mjestimice u šumi još uvijek veličine debela lješnika.

Na Dragoš sedlu podosmo odmah na vidi-kovac da snimimo slap Perućice i njezinu prašumu iz ptiće perspektive. Na cesti kod parkirališta čitamo još jednu tablu sa smjernovima:

Mrkalj klade, 1600 m, 1 sat
Hadžića ravan, 1540 m, 2,30 sati
Stubica, 1700 m, 3,30 sati
Vrh Maglića, 2388 m, 6 sati
Prijevor, 1620 m, 3 sata
Trnovačko jezero, 1517 m, 5 sati
Tjentište P. most, 1,30 sati

I dok čitamo smjerove, s Prijevora se spustio mali turistički autobus, prazan. Sofer, razgovoran i dobar čovjek, uze Cicu, kojem je planine već bilo dosta i poveze ga sve do Foče, a mi, onako usput, saznadosmo da on prevozi »filmadžije« gore na Prijevor, gdje uz štekstanje mitraljeza i nadljetanje aviona upravo snimaju »Sutjesku«.

Ostadosmo trojica. Malo podalje, odmah ispod ceste, grob je Nurije Pozderca, ranjenog na Vučevskoj strmini, čiji se život ugasio tu, na Dragoš sedlu, iznad same Dragoš česme. Tu je i lovačka kuća lovišta »Zelengora«, otvorena i kao napuštena, a odmah iza nje strmom kamenom nizbrdicom put nas odvodi u bespuće Perućice, u stravičnu divljinu netaknute prirode.

Od Suhe, nekadašnjim dubrovačkim putom, a danas modernom asfaltnom cestom, preostalo je u predvečerju dana stići još do Tjentišta. Cesta bez vidika, ukliještena s obje strane, prati Sutjesku i samo za trenutak, visoko u škrbini, ukazuje se vrh Maglića, ozaren zlažećim suncem i ništa više sve do uklesanog herojskog sjećanja u živi kamen Sutjeske:

»I ovdje kraj legendarne Sutjeske herojskom smrću padoše borci desete hercegovačke proleteriske brigade boreći se do zadnje kapi krvu za slobodu domovine.
Juna 1942. — Maja — Junu 1943.
4. jula 1958. — Narod Hercegovine.

I zatim Sutjeska danas: hotel, camping, omladinski centar — mjesto odmora, uspomena slavne prošlosti. Tu turisti predahnu na putu s mora ili na more, a tamo dolje u Omladinskom centru: logorska vatra i pjesma brigadira namijenjena smjeni jedne radne akcije. Visoko nad bijelim spomenikom, spomen kosturnicom, na putu prema Zelengori, nad okukom ceste, crvena se zastava vijori iznad groba legendarnog komandanta Save (MTS 2). Navraćaju turisti, pješice i motorizirano, tom slavnom grobu Sutjeskine epopeje, da odaju počast.

Tog jutra Asim zbog žuljeva napušta naše šetnje, a Meho i ja produžujemo cestom od Savina groba uz potok Hrčavku s vidicima na dolinu i stijene što podupriješe visoravan na koju nam se valja ispeti. Prolazimo nekadašnje selo Krekovi, kome je trava i korov zarašlo temelje, a tek poneka voćka odaje da je ovdje zamro život iza Pete ofanzive, a malo poviše, na Milin kladama (MTS 3), još jedan povijesni sat: od krhotina bombe bačene s »Dorniera«, ranjen je u ruku drug Tito. Uskoro mostom prelazimo Hrčavku (VTS 7), sada sasvim blizu, i malo u desno nalaze se radnički stanovi šumskog radilišta s trgovinom, a nešto niže od mosta na cesti je raskršće lijevo za Donje Bare. Kod radničkih baraka napuštamo cestu i strmim putom ulazimo u šumu. Što se više uspinjemo, put prelazi u stazu sve do pašnjaka Zelengore na Trebovi planini — to su Lučke kolibe (VTS 8). Veličko zeleno i pitomo prostranstvo prekriveno katanima i načišćano stadima ovaca. U sredini tog nezaboravnog prizora, na omanoj uzvisini pored nekoliko većih kamenih grobnih ploča, sakupilo se veliko mnoštvo naroda. Stigli su čobani sa svih pašnjaka Zelengore, a i seljaci iz doline, da zajednički tu proslave Alidžun-Ilijin dan (2. kolovoz). Za Muslimane je to Alidžun, jer do podne je kažu, vladao Ilij, a poslije podne Alija. Pošli smo najprije do vrela, što je odmah s naše strane, kod kolibe Tođevac na Zapuljku, u kojoj zatekosmo Hatidžu Lojo s djecom i čovjekom koji stiže na Alidžun na Trebovu planinu sa sjevera Njemačke, s pečalbe. Hatidža, koja je upravo pospremila kolibu poslije ručka iz brojnih gostiju, čim je ugledala putnike, odmah nas pozove u kolibu da odmorimo, premda se i sama već svečano obukla da i ona stigne na Alidžun. Iznijela je kiselog mljeka, kajmaka, salate (kiselo mljeko s krastavcima), bijela hljeba ispod sača i masla — da bi sve to zasladiла vješto ispečenom kafom na otvorenom ognjištu. Iz razgovora ispadne Hatidža kao neka Mehina rodbina, pa to bi još jedan razlog da se divno provedemo u neobično čistom katunu. Uz obavezno slikanje pred

kolibom, krenusmo svi zajedno na zbor. Harmonike, kolo, šatra s pićem, šarenilo najljepše odjeće što se cijelu godinu skriva u škrinjama lepršalo je na povjetarcu Trebove planine i davalо još ljpev ugodaj ovom skupu. Djevojke u grupama šeću i pokazuju se momcima u haljinama maštovitih dezena i orijentalnih boja na svili i brokatu. Nesvakidašnja slika, pa ne znaš što bi prije snimio, da li stare hanume, što posjedaše u krug, te vode divan ili momka i djevojku što podoše malo u stranu, no ipak na »videlu«, ili momke što dalje uz potočić umjesto kamena s ramena, kao nekad, igraju na dva provizorna gola pravu utakmicu. U kolu momci i djevojke — a podalje muškarci puše i piju rakiju i pivo i vode svoje razgovore. Sve staro posjedalo, a mladež šeće, pleše, igra.

Put nam je još dalek i treba nam se ponovo uspinjati na sedlo Orlovaču, pa napustimo teška srca Alidžunsko zborovanje. Za nešto oko pola sata blagog uspona, stigosmo na sedlo do poveće kamene ploče, do groba pastirice Ljube koja, nekad davno, pade kao žrtva svađe dviju čobanskih grupa. Sa tog mjesta šalju borci druge čete trećeg bataljona četvrte proleterske svoju čuvenu poruku: ... »dok god budete čuli pucnje naših pušaka, Nijemci neće proći...«

Tu je raskršće putova: prema zapadu Borilovačko jezero, na istok za Lučke kolibe na Trebovi planini pod Košutom, a na sjever vodi staza za Balinovac.

Ulagimo u središnji dio Zelengore, te planine visoravnog tipa, s nekoliko izrazitih vrhova, kao Todorovac (1900 m), Kalelija (1975 m), Orlovac (1956 m), Orlovača (1960 m), Kozje strane (2014 m) i najviši Bregot (2015 m), planine koju ne bez razloga nazivaju ljetopicom sa devet jezera (najveće je Štrinsko, a onda slijede Borilovačko, Kladopoljsko, Biđelo, Crno, Kotlaničko, Malo jezero, te Donje i Gornje Barsko).

Malo podalje od Ljubina groba nalaze se ruševine nekadašnje žandarmerijske stanice kojih je na Zelengori nekoliko podignula austrijska vlast početkom ovog stoljeća. Te stanice ili, kako ih narod naziva, karaule, služile su za smještaj oružnika koji su sprečavali krijućenje hercegovačkog duhana i rješavali stočarske sukobe. Kod ruševina karaule na Ljubinom grobu počinje uspon starim vojnim putom, koji je mjestimično dobro uščuvan i vodi nas obronkom Orlovače do prijevoja između nje i Kozjih strana u kamenjar prema Borilovačkom jezeru (VTS 9) sve do lovačke kuće. S prijevoja ukazala se Lelija, a nad Borilovačkom kućom uzdigla se Kalelija. Kad ugledasmo kuću, odlučismo da se malo otpočinemo u hladu jednog kamena. Pogled nam luta planinom, bijelom od stada ovaca. Svuda je mir i tišina. Iznenada prolomi se tutanj iznad naših glava. To šest aviona vrši

pingirani napad na Prijedoru, bruje i obrušavaju se, a mi se zabavljamo kao da smo na aeromitingu.

Lovačka kuća na Borilovačkom jezeru zastita je prijatno sklonište s urednom kuhinjom, blagovaonom i još boljim spavaonicama i stjecište je lovaca, ribiča i planinara. Jusufova hanuma trudi se da kuća bude čista. U kuhanji može se pripraviti hrana, ima pića svih vrsta. Odmah do kuće je jako Jablan vrelo hladne pitke vode. Lovci tu nalaze divljači u izobilju: medvjeda, divokoze, divlje svinje i sitne divljači. Ribiči se spuste za par minuta na jezero i uživaju u lovnu na pastrmke. Planinarima je ova kuća izvanredno ishodište za brojne ture po Zelengori.

Pred kućom nekoliko klupu, sjedimo na predvečernjem suncu, čistim vrganje što ih usput nabrasmo u šumi iznad Hrčavke, imat ćemo divnu večeru. Lovci iz Bileća nabrali su krupnih bijelih pečuraka, pa će ih ispeći uz kobasicu. Jedino ribiči moraju se zadovoljiti ribom »Mardesić Brand« zalivši je litrom »badelovke«. I tako, uz jelo i zaljev, prođe i posljednja večer naših planinarskih šetnji po dvjema lijepim bosanskim planinama.

Već u šest sati spremni smo za polazak. Oblačno nebo i jak vjetar upućuju da je bolje odmah izravno niz potok Džafer preko Konjskih voda i Jelašca sputiti se u Kalinovik (6 sati efektivnog hoda), nego preko Štrinskog jezera u Leliju. Potražimo lovopazitelja Jusufa u njegovom stanu, u nekadašnjoj austrijskoj kasarni, plaćamo račun i odlazimo.

Starom vojnom cestom za dva i pol sata stižemo do prvih livada Konjskih voda. U planini sve živo od kosaca. Sijeno se tovari na kola s teškim drvenim kotačima, koje ovdje tek stidljivo zamjenjuju gumenjaci. Čitav sat prolazimo sjenokošama i cestom. Uz rub šume, na livadi odmah uz cestu, beremo odlične primjerke tvrdih i zdravih vrganja — ponijet ćemo ih kući u Sarajevo, a Meho bere i ljudi se na mene da će ga zaraziti s tom novom aktivnošću.

Cestom se gotovo neprimjetno spuštamo do pred sam Kalinovik kroz svih šest sati hoda, tako da mi se ona mala užvisina pred Kalinovikom učini kao da je Kalinovik na većoj visini od Borilovačkog jezera. Dolazak na posljednju kontrolnu točku transverzale proslavljamo uz »žilavku«, čekajući sarajevski autobus. I sve što je iza nas bilo teško, zaboravljeno je i nestalo zajedno s umorom iz našeg tijela.

A sada, već odmorni i svjesni jednog novog značenja jedne pjesme, što ne stoji više u knjizi već šumi vjetrometinom zelengorskog, »šumom spasiteljicom«, putovima kojim prođosmo mi, ljudi sadašnji, slušamo:

»Svi putovi su sada otvoreni,
Mrtvaca nema. I život caruje.«

(V. Nazor: »Na Vučevu«)

Dr Rastko Stojanović

1926—1972

28. aprila 1972. godine zauvek je prestalo da kuca jedno plemenito srce. Za one koji su ga poznavali, a takvih je bilo mnogo i kod nas i u svetu, to je bio težak udarac i veliki gubitak. U svojoj 46. godini tragično je izgubio život u saobraćajnoj nesreći na autoputu Beograd — Zagreb dr. Rastko Stojanović, redovni profesor Prirodnno-matematičkog fakulteta, katedra za mehaniku, u Beogradu.

Dr. Rastko Stojanović je rođen 1926. godine. Kao dobar dok od prvih dana, po završetku gimnazijskog školovanja upisao se na Prirodnno-matematički fakultet. U vanrednom roku od tri i po godine završava studije i diplomiра 1949. Zapažen još kao student biva pozvan da svoje radeve nastavi na fakultetu. Godine 1955. uspešno brani svoju doktorsku disertaciju i postaje doktor. Od prvih dana bavljenja naučnim radom dobija visoke ocene i priznanja od poznatih američkih i japanskih naučnika. Asistent postaje 1955., a već 1958. docent, da bi 1965. bio proizveden u vanrednog profesora Univerziteta. Objavljeno mu je oko 60 radova i desetak udžbenika i monografija. Svoj rad počeo je problemima iz mehanike čvrstog tela i pitanjem geometrizacije mehanike. Poslednjih godina je radio na problemu mehanike kontinuma. Na polju stručne delatnosti posebno se afirmisao u rukovođenju naučnim radom mlađih. Na prvo mesto je stavljao timski rad. Poslednjih desetak godina bio je motorna snaga Jugoslovenskog društva za mehaniku. Držao je predavanja i na univerzitetima van zemlje i bio veoma tražen.

Njegova delatnost na planinarskom polju počinje 1947. godine kada je postao član PD »Gorje«. Pre toga je bio skaut. Oduševljen tim vidom sporta, iste godine upoznaje Juliske Alpe i masiv Triglava, da bi se već godinu dana kasnije našao u »Severnoj triglavskoj«

sa čekićem i klinovima u rukama. Od tada počinje njegov neumoran rad na propagiranju i širenju planinarstva i alpinizma ne samo na beogradskom, već i širem području. Sudeluje 1949. u organizaciji prvog alpinističkog tečaja u Srbiji, a 1950. u osnivanju Alpinističkog odseka Beograda. Kao načelnik Odseka u prvo vreme, a kasnije i kao načelnik komisije za alpinizam Srbije i Gorske službe spasavanja, učestvuje u izdaju temelja alpinizma u Srbiji. Puno pažnje poklanja podizanju mlađih kadrova. Među prvima je završio ispiti za gorske vodnike Planinarskog saveza Slovenije, koji su bili organizovani na visokom nivou i pod veoma strogim kriterijumima. Imao je brojne prijatelje u zemlji i van nje, svuda je želeo da pomogne. Njegovo delovanje je bilo veoma uspešno, diskusije konkretnе i bez fraziranja, rad energičan i dinamičan. Ta neiscrpana energija, konkretnost, skromnost i neposrednost, stvorile su mu mnoge prijatelje, pomagače i sledbenike.

Danas Rastka više nema. Ostala je njegova radna soba i vredni radovi. Kako je to tužno kada je njegov radni sto i dalje u jednoj dinamici, kao da ne želi da se pomiri sa sudbinom. Leže na njemu pisma, koja neprestano stižu, sa pozivima da drži predavanja u SSSR, SAD, Japanu, mole se stručna mišljenja o problemima, traže se pregledi radova, stižu zahvalnice i divljenja za štampane knjige i radove, a niko od tih ljudi ne zna da Rastka više nema, da će dobiti samo teške i kao mermer hladne reči obaveštenja o istini.

Nažalost igra sudbine nam ga je otela iz redova, odnena nam je ne samo prijatelja, planinara i alpinistu, već i blistavu ličnost današnje nauke. Njegovo ime ne će pasti u zaborav, jer ga beleže i svetski anali, a u našim srcima leži duboko.

Miroljub Arandelović

Jedan uspon s Rastkom

MIROLJUB ARANDELOVIĆ

BEOGRAD

I danas se dobro sećam kada sam jedne letnje subotnje večeri ušao u polumračnu sobu, obasjanu samo svetlošću stone lampe, pod kojom su ležale hrpe ispisanih papira, gomile knjiga i pepeljara puna opušaka. Zidovi su do tavanice bili u knjigama, tim famoznim ljudskim tvorevinama, koje kada čovek počinje da čita i sve ih više i više čita, shvata koliko malo zna, koliko je svet interesantan i tajanstven. U drugom delu sobe bio je mali skroman otoman i kutak sa sitnicama koje podsećaju na planine. Tu je vladala stroga radna atmosfera. Na momenat sam se osetio zbunjeno a u isti mah i nelagodno, što mojim upadom remetim ovaj red. Međutim, kafa, obilje crne kafe i prijatan razgovor, povraćaju mi raspoloženje. Bio je to poslednji dogovor s Rastkom pred turneju po Centralnim Alpama.

Danas smo se po dogovoru probudili u šest časova. Lenjo sam se izvukao iz toplog kreveta i izašao ispred kuće da skuvam kafu. Veoma mi je neprijatno bilo da onako sanjiv stojim na hladnom jutarnjem vetrui koji se valjao preko glečera, tako da sam odmah po obavljenom poslu ponovo legao. Obzirom da je protekla i poslednja noć našeg boravka u Hofmannshütte pod Grossglocknerom, čekajući ne bi li se vreme popravilo, Rastko i ja sa zadovoljstvom zapalismo cigarete uz kafu, što nam je inače bilo uskraćeno zbog zabrane. Toliko smo bili pažljivi ovih dana, a sada, eto, niko to da ne primeti.

U Lienzu smo se sastali sa Janezom Krušcem i njegovom družinom iz Jesenica, a zatim svi zajedno krenuli preko Innichenia, gde smo prešli granicu Austrije i ušli u Italiju. Odatle smo preko Bolzana stigli do masiva Presanella (3556 m), čija severna padina obiluje mogućnostima za glečerske uspone. Najlakša glečerska tura vodi preko glečera Presanella do sedla Freschfield, odakle se gornjim rubom glečera Nardis izlazi na vrh sa njegove južne strane. Jugoistočno ispod samog vrha nalazi se bivak za slučaj nevremena. Masiv ima nekoliko manjih glečerskih jezera, od kojih se jedno nalazi na ponumentom putu pored kuće Rifugio Denza (2298 m). Prvi logor smo podigli u dolini Vermiglio, na 1250 m nadmorske visine, nedaleko od mesta Pizzano, gde smo se odvojili od glavnog puta. Dalji plan je bio da se ispitaju mogućnost daljeg prolaska kolima do visine od 1800 metara. Tu bismo podigli naš drugi i poslednji logor. S obzirom da je već bilo kasno, ispitivanje te mogućnosti smo ostavili za sledeći dan.

Bilo je sedam sati kada su me probudili jer je opet bio nekakav red na meni da kuvam

kafu. Bilo je lepo sunčano jutro. Dobro raspoloženi brzo se dogovorimo i počesmo da se pakujemo. Taj nekakav put, bolje reći nikakav, ipak nam je pomogao da ne teglimo čitavu opremu još 600 metara visinske razlike. Troja kola s kojima smo raspolažali polako su osvajala dragocene metre puta. Bio je to jako užan i strm put sa vrlo oštrim serpentinama. Sa jedne strane tog puta bio je dubok ambis, a sa druge kamenje, korov ili stena. Dogovorili smo se da Rastko pređe u jednog fiću, jer je vlasnik slabo »baratao« komandama ovog tehničkog sredstva. Ja sam preuzeo folksagen i mala kolona krema u nepoznato. Najinteresantnije je bilo kada nam je u susret došao jedan fića. Mimoilaska nema, jedino smo mogli jedni preko drugih. Srećom, fića je bio meštanin, te dobro poznavao put, vrati se par desetina metara. Posle ovoga bilo je još susreta, ali ne sa kojima, već oborenim stambima i kamenjem. Najzad smo stigli do jedne veće travnate zaravni gde smo podigli naš drugi logor. Obzirom da je tek prošlo podne, a iz našeg logora se nije video vrh, imali smo vremena da prošetamo i razgledamo sa jedne uzvišene tačke ceo masiv. Za razliku od ovoga pitomog terena po kojem smo hodali, obrazlog travom, cvećem i šumama, onaj koji nas sutra očekuje delovalo je hladno i ozbiljno. Meni je ovo trebalo da bude prvi vrh preko tri hiljade metara, te je razumljivo da je sve to na mene delovalo dosta uzbudjujuće. Po povratku u naš logor II. počela je kiša. Bez obzira mi smo sve pripremili za sutrašnji uspon.

Sat nisam čuo, možda namerno, jer ga svaki dan slušam, ali sam čuo Rastka kada je rekao: »Tri sata je, ustajmo!«. Ustao sam mada ne rado, pogotovo što je još bio mrak, hladno i sve mokro od kiše. Najzad, to je tako normalno za nas planinare, da sam uspeo sebe da ubedim. Dok smo se kretali, u jednom delu uske šumske staze spazili smo dole u dubini malo mesto Pizzano koje je još uvek bilo pod okriljem noći i dubokog sna. Jedino smo mi, visoko gore nad njima, čitke grabili ka vrhu. Već je bilo svanulo pre nego što smo stigli do Rifugio Denza. Ta kuća na oko 1,5 časa hoda od našeg logora je na lepom mestu, ispod samog završetka glečera Presanella, pored malog ledeničkog jezera, ali ostavlja utisak zapuštenosti. Možda je razlog tome kako težak prilaz. U kući nije bilo nikoga, svih su već bili po padinama vrha, razbacani po navezama ili su milili po ogromnom belom prostranstvu glečera.

Nastavili smo dalje. Put odavde vodi krijuvadim stazama preko kamenjara do početka glečera. Tu smo pričvrstili dereze, navezali se i upotrebili sve moguće zaštitne kreme koje

smo imali protiv jakog sunčevog zračenja. Za mene je to bilo »glečersko krštenje«, ako izuzmem šetnje po Pasterze glečeru ispod Grossglocknera. Dobio sam tu čast da vodim na vezu. U početku je sve išlo lako i bezopasno, dok se nismo upustili među brojne pukotine. Mnoge se nisu videle od snega, ali ja bih ih uvek »pronašao«. Na visini od 3000 metara smo napravili kratak predah, te se malo potkreplili. Dalje je već bilo lakše sa nekom kalogrijom više. Put preko glečera je bio veoma dug i naporan, jer je na nekim mestima bilo puno napadalog snega. Na Passo Cercen (3045 m) sreli smo Italijane koji su rano ujutro krenuli iz Rifugio Denza, pa su se već vraćali. Do prevoja Freshfield smo imali još oko sat i po hoda, ali je uspon postajao sve strmiji, a pukotine češće i veće.

Vodič naveza je najveći problem predstavljalica pukotina od oko četiri metra širine. Kada smo se primakli ivici, iz dubine je bila čudna zelena boja leda, ogromne kolice leda koje su se tu videle. Preko njega nije bio sloj firna, bio je to čist led. Srećom jedan veliki snežni most u blizini uspeo je da izdrži nalete naših malenkosti. Brinuo sam se samo što će biti popodne kada ga razgreje sunce. Kada smo izašli na Freshfield napravili smo odmor da bismo jeli. Dalje smo nastavili grebenom između vrhova Cima Vermiglio i Cima Presanella, da bismo neposredno pred izlazak na vrh morali jedan deo da pređemo preko stene. Na vrhu je metalni krst, oznaka trigonometrija i kutija za upisanje. Sećam se dobro, upisali smo: »28. 07. 1968. Dr. Rastko Stojanović, Branka Savić,

Miroslav Arandelović — A. O. BEOGRAD, Jugoslavija.«

Na dole smo malte ne trčali. Kako je sunce ojužilo firn preko leda, dešavalo se da nam ostar vrh dereza poklizne po glatkom ledu. Naše gojzerice nisu položile glečerski ispit, bile su potpuno mokre i prokvašene. Posle petnaestotasanove ture stigli smo oko 18 časova u logor. Ja sam dobio nazeb, verovatno od mokrih cipela, pa smo odmah skuvali čaj, ali ništa više nije moglo pokvariti moju neizmernu radost što sam ušao u svet visokih Alpa, što sam stekao prava iskustva sa glečerima, što sam znao da nas sutra očekuje ponovan pokret i susret sa novim masivom, sa novim doživljajima.

* * *

Danas je letnje subotnje veče. Sedim u polumračnoj sobi obasjanoj svetlošću stone lampe moga pisaćeg stola, sa neizbrisivim sećanjima koja nadiru. Razradujem planove za Julijske Alpe, a preda mnom je opet slika sobe sa knjigama do tavаницi i pepeljarom punom opuščaka, zapisnika i sastanaka Alpinističkog odseka, belog folksvagena i šatora sa malim okruglim ulazom.

Tek sada razmišljjam o tome šta znači dobro organizovati i izvesti jednu ozbiljnu turu, kada sam svo vreme bezbrižno uživao, ne razmišljajući ni o putu ni o usponu. Tek sada shvatam koliko je to obiman odgovoran i složen posao kada se rađa ideja za uspon na Mont Blanc.

I već sutra će osvanuti novi dan, na nekom drugom vrhu, jer vreme neukrotivo teče, a ostaju samo uspomene.

Tužna desetogodišnjica

ANTE GRIMANI

SPLIT

Ove godine se navršava tužna 10-godišnjica tragedije na Bjelašnici*. Osvrnut ću se na nju kao stari planinar i vrlo često voda puta na izletima. Pratio sam ondašnje novinske izvještaje i kasnije sudski proces. Uvezao sam to sve u posebnu fasciklu i dao joj komentar pod naslovom »Svi smo mi krivi«. Taj moj komentar pisan još onda iznašam danas bez promjene.

Vodenje. Ovaj me slučaj osobito interesira, jer sam mnogo puta vodio pionire, omladince i starije u bližu i dalju okolicu, na naporne pa i opasne izlete (nisu bili alpinistički). Mnogo sam puta strahovao od mogućnosti nesretnih slučajeva, od svih poglibli kojima planina obiluje. Znalo se tko vodi, koga treba slušati, ali sam zato često dolazio kući psihički iscrpljen. Takva je bila dužnost vođe puta.

Grupa. Kako se vidi, bili su neiskusni, neopremljeni, u dobi od 15 do 21 godinu, osim vođe koji je imao 31 godinu, ali koji je radi

ostvarenja zamišljenoga svog filma »Bijela smrt« potcijenio opasnost. Svi su precijenili sebe i svoje mogućnosti. Nisu poznavali atmosferske prilike, snijeg, temperaturu, vjetar, vidljivost, udaljenost — nisu bili svijesni kamo idu. Teško je odustati od izleta, jer je to nalik na kapitulaciju.

Voda grupe. Izgleda da nije poznavao čudi Bjelašnice, da je "onom nevremenu izgubio moć rasuđivanja i mišljenja. Tako nešto se dogodilo i Moricu Herzogu pri osvajanju Anapurne. Kad mu je vjetar odnio rukavice, on nije cijelu noć izvadio iz torbe rezervne vunene čarape, nego je pustio da mu se smrznu prsti. Ujutro je bio udaljen samo par stotina metara od šatora (u ovom slučaju od opservatorija). Postavljaju se zapravo pitanje kad netko može dobiti naslov vode puta, kada netko »ima bogato planinarsko iskustvo«, tako da mu se mogu dati na vođenje djeca zimi na Bjelašnicu?

Roditelji. Kako oni mogu pustiti zimi svoju djecu u ovakvu avanturu? Jedna je majka pošteno priznala, da je ona kriva što je sina pustila. Ali odakle roditelji poslije devet mjeseci traže da se voda kazni, traže odštetu u vrijeme kad je ovaj slučaj bio već nekako zašporavljen?

Društva. Uprave društva moraju imati vodstvo u svojim rukama i svoje pravo veta. To vrijedi kako za planinarsko društvo iz ravnog Zemuna, tako i za sarajevska koja bolje poznавaju prilike u planini.

Savezzi. Oni moraju imati stroža pravila ili dopune pravila, a svoj glas bi trebali pronijeti kroz planinarsku i javnu štampu. Na članskim sastancima i godišnjim skupštinama premašimo smo se osvrnuli na ovaj događaj.

Stariji planinari. U ovakvim slučajevima trebaju energično istupiti, a mladi ih moraju poslušati. Sjećam se, da mi je jednom konduktor u vlaku kod prepunog hodnika rekao, da će ja kao stariji biti odgovoran, ako bi tko mladi ispašao iz vagona, iako dotičnog ne poznajem.

Domari domova i opservatorija također morali bi imati pravo na neki veto i u ovakvim ih se slučajevima treba slušati, jer oni imaju iskustva. Znamo da su neke planinare prije par godina opominjali i odvraćali. Prijedlog da se postavi svjetlo i sirena na opservatoriju bila bi dobra stvar, ako je to moguće.

Gorska služba spasavanja. Izgleda da su osim slovenske druge slabo opskrbljene. Posebno su pitanje njihovi troškovi, u ovom slučaju oko pola milijuna. Sad se postavlja pitanje tko će ih platiti. GSS moraju biti renomirane i dobro opskrbljene ustanove, slično kao vatrogasci, a ne samo loše opremljeni dobrovoljci.

Narod. U Zemunu se (neobično!) preko SSRN sakuplja na hiljade potpisa, da se op-

tuženi vođa puta pusti. Prije sudenja bilo je »raspni ga«, a kad je bio miješen optužbe »buran aplauz«. Zamislite kako je bilo u srcu roditelja, tužioca i branilaca.

Na koncu. Da je pothvat uspio, svi bi udarili u talambase i hvale. Znači li da postoji pravo na rizik? Ipak treba sve preduzeti da se nesreće ne dogode. Kao što kod drugih sportova postoje mjere osiguranja, to bi kod planinara trebao biti planinarski odgoj. Mi to često ističemo, ali malo znamo i malo primjenjujemo. Voda puta je rekao nešto vrlo značajnoga: »Kamo sreće da nas je netko odlučno i određeno odvraćao«, što drugim riječima znači: »naredio« ili »zabranio«.

Kroz štampu je rečeno da je ovo momenat za »raščišćavanje« situacije, zajedno sa planinarskim organizacijama, roditeljima i ostalim faktorima, da se to drugi put ne dogodi.

Nije mi poznato ili nisam kroz štampu čitao što je stvarno poduzeto. Jesu li doneseni neki propisi, pravila, uredbe, upute, zakoni? Je li što poduzeto kroz školu, nastavnike, predavanja, filmove, vježbe na terenu, planinarske organizacije i druge faktore? Je li možda uspostavljena liječnička služba, tečajevi prve pomoći, pojačana GSS i druge mjere opreza? Jesmo li u društvinama uspostavili kao nešto najvažnije poslušnost, organizirali tečajeve, predavanja?

Tragedija na Drini, Bjelašnici i druge imaju za posljedicu da članovi vodiči izbjegavaju vođenja ili izabiru ona najlakša. Nema jasnih pravila, nedostaju upute i zakonske odredbe. Često sam ih tražio, ali ih nisam dobio.

Pa zar smo uistinu: »svi mi krivi?« Ako jesmo, u pitanju su ne samo životi nego i naš ugled. Dokle ćemo tako?

* U snježnoj mečavi na Bjelašnici je 2. XII 1962. izgubilo život sedam mladih planinara (vidi NP 1963, br. 1—2, str. 3—10).

Stanko Štambuk

1894—1971

U prosincu 1971. g. u 77. godini života preminuo je u Vinkovcima Stanko Štambuk. Iako rođen u Selcima na otoku Braču, svoje djetinjstvo pa sve do 45. godine života, proveo je u Sarajevu.

Još iz mlađih dana bavio se raznim sportovima, ali je ipak bio najpriruženiji planinarstvu. Planine su bile u stvari njegova velika ljubav i njima je on poklonio veći dio svoga života. U traženju nepoznatih planinskih motiva i ljepota, više puta je prokrstario sve bosansko-hercegovačke planine, a obišao je mnoge planine u Hrvatskoj i Sloveniji. Bio je jedan od pionira bosanskog planinarstva, zaslužan za markiranje mnogih do tada nepoznatih planinskih pravaca, kao i aktivni učesnik u izgradnji planinarskih domova, osobito onoga na Prokoškom jezeru, Pogorelici i Vlašić planini. Radi toga rada bio je vrlo cijenjen član raznih planinarskih društava i to:

Društva planinara u BiH, Skijaškog kluba, Hrvatskog planinarskog društva, skri sekcije, Radničko-turističkog društva »Prijatelj prirode« te Planinarskog društva »Mosor« iz Splita.

Kao posebno zaslužan član, imenovan je od Društva planinara u BiH u Sarajevu za počasnog člana, a neko vrijeme je bio i njihov potpredsjednik.

Posljednjih godina, zbog zdravstvenog stanja, manje se bavi aktivno planinarstvom, ali je bio viđen na sletu planinara 1964. g. prigodom proslave 80. godišnjice hrvatskog planinarstva u Modriću docu u sjevernom Velebitu.

Uvijek je sa velikim interesom pratilo svaki planinarski pothvat, posebno se radujući uspjesima mlađih generacija.

Njegovom smrću, naše planinarstvo, a pogotovo starija generacija, gubi svog samoprijeđegornog člana.

Josip Plaček

Orijentacijski sport

PRVENSTVO SLAVONIJE

U nedjelju 3. 9. 1972., u sklopu X Sleta planinara Slavonije, održano je prvenstvo Slavonije u orijentacionom natjecanju. Staza je bila postavljena kružno oko sletišta, a imala je 5 kontrola. Vrijeme je bilo pogodno za trku, tako da se razvila velika borba između domaćih i dvije zagrebačke ekipe. Može se slobodno reći da su slavonska natjecanja doista napredovala. Kontrolne točke bile su točne i dobro odabранe. Čini mi se da će slavonska orijentaciona natjecanja uskoro biti jednako kvalitetna kao i ostala natjecanja u Hrvatskoj. Natjecanje se odvijalo u dvije konkurenkcije. Ukupno je startalo 15 ekipa, 7 seniorskih i 8 omladinskih. Postignuti su slijedeći rezultati: u seniorskoj konkurenkciji: 1. PD »Vihore« iz Zagreba, I. Mesić, F. Židan i S. Mesić (249 min.); 2. PD »Orahovica« iz Orahovice, voda Tomšić (263 min.); 3. Odred izvidača »Bratstvo i jedinstvo« iz Osijeka, voda Balog (307 min.). U omladinskoj konkurenkciji: 1. Odred izviđača »Vladimir Nazor« iz Našica, voda Holjevac (277 min.); 2. OI »Vladimir Nazor« iz Našica, voda Adžić (280 min.); 3. OI »Bratstvo i jedinstvo« iz Osijeka, voda Petrović (305 min.). Na natjecanju se moglo okupiti daleko više ekipa. Krivac za tako slabi odaziv, ne samo na ovom natjecanju, može biti jedino Komisija za orijentaciju PSH, koja u zadnje vrijeme radi nedopustivo slabo, gotovo nikako. Uspješnim natjecateljima dodijeljeni su pokali i zastavice u trajno vlasništvo.

Ivica Mesić

PRVENSTVO BOSNE I HERCEGOVINE

Još jedna sportska manifestacija šireg značaja održana je u Zenici. Naime, deseto republičko orijentaciono prvenstvo planinara u organizaciji Planinarskog saveza BiH i Planinarskog društva »Zeljezara« izvedeno je na terenima Smetova, Ve-

pra i Gornje Gračanice 24. 9. 1972. godine. U prvenstvu je učestvovalo 16 ekipa iz planinarskih društava Jahorine, Energoinvesta, Maglića, Bjelašnice, Viličca, Ozrena i Zeljezara. Od zeničkih društava učestvovali su planinari Tajana, Poštara i podmladak ekipa Zeljezare. Za takmičenje je bilo prijavljeno 22 ekipa, šest ekipa se nije pojavilo na startu. U nedjelju ujutro u 5 sati sudije su pod rukovodstvom republičke takmičarske komisije krenule na kontrolne tačke. Sat poslije sa starta su puštene ekipa jedna za drugom u razmaku od 10 minuta. Počela je trka s vremenom i borba s reljefom Bosne po čemu je ona svima poznata.

Koliko je ovo takmičenje bilo teško i zanimljivo, dovoljno je reći da je prvu kontrolnu tačku istovremeno tražilo 5 ekipa. Kad su svi već misili da će pobijediti ekipa PD »Bukovik«, dogodila joj se neprilika. Kiša i klizav teren uzrokovali su da je jedan njen član pred samim ciljem isčašio nogu, pa su zauzeli tek osmo mjesto. Odmah je priskočio dežurni ljekar dr Sadiković, ali je sve dobro završilo. Jedna ekipa je putem izgubila olovku pa nije mogla prepisati tekst sa spomenika palim borcima, što je bilo među propozicijama natjecanja. Voda ekipe se snašao, pa je odredio da svaki član zapamti dva retka natpisa. Putem su ponavljali riječi iz natpisa i čak se jedanput vraćali da provjeraju točnost pamćenja, ali su na cilju ipak sve pobrkarali i dobili kaznene poene, što ih je koštalo boljeg plasmana.

Na cilj su bez kaznenih bodova prvi stigli planinari iz Jahorine III, zatim Jahorine II, Tajana II, Tajana I itd. Trima prvoplaširanim ekipama je predsjednik PS BiH Sefko Hadžić predao nagrade: vreće za spavanje, ručne satove i planinarska kuhalja. Prve ekipе su stekle i pravo sudjelovanja na Saveznom prvenstvu. Opširnije u idućem broju.

Abdulah Hodžić

»PLANINSKI VESTNIK« O »NAŠIM PLANINAMA«

»Planinski Vestnik« iz Ljubljane, ugledno glasilo Planinarskog saveza Slovenije, redovno donosi osvrte o izlaženju »Naših planina«. U broju 5, na str. 248, suradnik PV-a Tone Strojin ovako ocjenjuje prošlo godište NP-a:

»Ako bismo pri listanju XXIII godišta NP htjeli upozoriti na nove vidike glasila, onda su to nesumnjivo učestali opisi nejugoslavenskih planina. Pri tome nemam na umu samo dra Ž. Poljaka i njegov članak o Himalaji, nego prije svega opise tura u skupini Mont Blanc, na Matterhorn, ekspediciju na Grenland itd. Bez sumnje se u tim člancima odražava ambicija za samostalne hrvatske ekspedicije u Himalaju, Ande itd, koje bi sa svoje strane trebale proslaviti 100. obljetnicu hrvatske planinarske organizacije.

Pažnje je vrijedna literarna kvaliteta nekih stalnih suradnika tog glasila. Casopisu ne nedostaje odličnih fotografija, ali one radi kvalitete papira ne dolaze do izražaja koji bi za-

služile. Izgleda da je tiskarska tehnika slaba točka jugoslavenske, pa i slovenske planinarske literature, koja je nedopustivi nedostatak uz sve veće turističke zahtjeve. Sredstva s kojima raspolaže planinarska organizacija, dakako, ne može učiniti čudesa, sve dotle dok je jedva svaki 15. član PSJ preplatnik neke planinarske revije ili kupac planinarskih knjiga.

Medu gradivom je zanimljiv članak »Petnaest godina slovenske transverzale« s podacima koliko je dobitnika značke po starosti i po PD izvan Slovenije. Kao kuriozitet navodimo da je najstariji dobitnik značke za prođeni put ing. Vojteh Fugina iz Beograda o svojoj 86-godišnjici. Za mnoge ni to nije prekasnito!

U šest dvobroja i u prošloj godini imamo ugodno planinarsko štivo kojemu ne nedostaju novosti iz planinarskog života u Jugoslaviji.«

RADOŠ: »PAKLENICA«

Ing. Drago Radoš: »Paklenica Nacionalni park. Vodič.« Izdavač: Uprava nacionalnog parka »Paklenica«, Starigrad-Paklenica 1972. Broširano, omot u boji, 2 geografske skice i 15 slika, sažetak na engleskom, njemačkom, francuskom i talijanskom jeziku. Naručuje se kod izdavača. Cijena 15 dinara.

Nakon publikacije o Plitvičkim jezerima, Mljetu i Risnjaku, sada je i četvrti nacionalni park u Hrvatskoj dobio svoj vodič. Radi se o knjižici džepnog formata koju je napisao dugogodišnji upravitelj parka i opskrbio je s geografskim skicama, dok je autor većine fotografija akademik Branimir Gušić. Vodič je štampan na finom papiru i grafički posve uspio, tako da posjetiocima parka sada možemo pružiti izdanje dostojno fenomena Paklenice. Naročito je efektna naslovna stranica na kojoj je prikazan nazuš dio Klanca. Izdavanje vodiča pripomogli su Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti, Republički zavod za zaštitu prirode i Fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti općine Zadar.

U uvodnom dijelu knjižice prikazano je značenje Paklenice i reproduciran je tekst Zakona o proglašenju Paklenice nacionalnim parkom, zatim su obrađene prirodne osobine

regije (smještaj, klima, geologija, vegetacija i fauna). Nakon toga slijedi praktični vodič u kojemu su obrađeni prilazi, obilazak Klanca, Manite peći i planinarskog doma, a u posebnom poglavlju su opisani izleti koji se mogu poduzeti iz planinarskog doma u više dijelova parka. Težište edicije je na slikovnom dijelu (većina reprodukcija preko čitave stranice), dok je tekst sažet na ono najbitnije. Nas planinare jedino začuđuje to što u knjizi nema slike našeg planinarskog doma, jedinog objekta u čitavom parku koji može prihvatiti turiste, dok je uvrštena snimka daleko manje važnog jednostavnog skloništa na Ivinim vodicama. Opis uspoma na najviše velebitske vrhove Vaganski vrh i Sv. brdo pokazuje ispravno stanovište autora da i oni trebaju biti obuhvaćeni granicama parka, makar to do danas još nije ostvareno.

Dr. Zeljko Poljak

IX SLET PLANINARA JUGOSLAVIJE

Sekretarijat glavnog odbora Planinarskog saveza Jugoslavije prihvatio je prijedlog Planinarskog saveza SRBIH da se u okviru opće narodne proslave kozaračke epopeje organizuje slet planinara Jugoslavije na Kozari 27. jula 1972. godine, na Dan ustanka naroda i narodnosti SRBIH. Organizacija sleta povjerena je Planinarskom savezu BiH i Planinarskom društvu »Klekovača« iz Prijedora.

Između ove dvije organizacije kao i organizacionog odbora za proslavu 30-godišnjice bitke na Kozari održavali su se pripremni dogovori, pa je izvršena i raspodjela poslova kako na organizacije tako i na pojedine članove. Obrazovan je sletski organizacioni odbor od slijedećih drugova:

Anićić Milan ispred pokrovitelja sleta, preduzeća »Nikola Tesla« iz Tuzle i »Bosnamontaže« iz Prijedora

Horozović Osman, predsjednik PD »Klekovača« iz Prijedora

Grublješić Vlado, član upravnog odbora PD »Klekovača«

Karadžić Junuz, član Upravnog odbora PD »Klekovača«

Nikić Stojan, član Upravnog odbora PD »Klekovača«

Denanović Mladen, član Upravnog odbora PD »Klekovača«

Kapetanović Alardin, član Upravnog odbora PD »Klekovača«

Mirković Vlado, član Upravnog odbora PD »Klekovača«

Mešanović Enver ispred Planinarskog saveza BiH

Debeljak Mićo ispred Planinarskog saveza BiH

Zrinušić Franjo ispred Planinarskog saveza BiH

Posteljnik Aleksandar, ispred Planinarskog saveza Jugoslavije.

U sletski štab ušli su slijedeći drugovi: Mićo Debeljak, komandant štaba, a kao članovi štaba Ismet Bakarević, Vlado Grublješić, Junuz Karadžić, Damir Kulenović, Nenad Meandžija, Enver Mešanović, Stojan Mikić i Minka Muratović.

Konačno je osvanuo 26. juli 1972. g. kada je trebalo ostvariti sve što je programom sleta predviđeno. Svi članovi sletskog organizacionog odbora sa svojim izvršnim organom, Sletskim štabom, bili su na licu mjesta i obavljali svoje dužnosti. Do 18 časova kada je počelo svečano otvorenje sleta sačupilo se je 352 planinara i planinarki iz 69 društava iz čitave Jugoslavije, taj broj je registrovan u štabu sleta. Osim planinara i planinarki svečanom otvorenju prisustvovalo je veći broj gostiju iz Prijedora i Banje Luke. Otvorenje sleta izvršio je predsjednik PD »Klekovača« iz Prijedora, drug Osman Horozović. Ispred pokrovitelja sleta pozdravio je goste i učesnike drug Milan Anićić. Zatim su govorili predsjednik Planinarskog saveza Jugoslavije dr. Marijan Breclj i predsjednici republičkih i pokrajinskih saveza. Na kraju je predsjednik Planinarskog saveza BiH Šefko Hadžalić pozdravio prisutne i tom prilikom otvorio Republičku planinarsku transverzalu pod nazivom »Po planinama Bosne i Hercegovine«, a istovremeno je otvorio i Veliku i Malu transverzalu »Sutjeska«. Radi upoznavanja sa ovim transverzalama planinara Mehmed Sehić je priređio izložbu sa 102 fotografije. Upravo pri završetku svečanog otvaranja sleta kiša je spriječila odvijanje daljeg programa, što organizatori sleta nisu mogli predvidjeti. Međutim, u ostale dane sve se dalje odvijalo po utvrđenom programu.

Učesnici sleta, predvođeni predsjednikom Planinarskog saveza Jugoslavije dr. Marijanom Brecljom, posjetili su Mrakovicu gdje se dovršava veličanstveni spomenik u znak sjećanja na herojsku

borbu prije 30 godina. Kod spomenika je održao čas historije preživjeli borac sa Kozare drug Pero Baškot. Poslije održanog predavanja i razgledanja spomenika jedan dio učesnika se vratio na sletište, a drugi su krenuli u obilazak Kozaračke transverzale.

Izvršavajući zadatke predviđenog programa organizatori su priredili niz zanimljivih natjecanja: orijentaciono takmičenje, gadanje iz puške, kviz znanja iz historije kozaračke borbe i planinarstva, te kviz »Pokaži što znaš!« Za sva takmičenja vladalo je veliko interesovanje, a osobito je bilo živo prilikom održavanja kviza znanja i kviza »Pokaži što znaš!« Jedna grupa alpinista demonstrirala je penjačke vještine na stjeni koja se nalazila neposredno do tribine. U večernjim satima načelnik GSS Sarajevo Drago Božić prikazao je kolor-dijapo positive pod naslovom »Ljepote bosansko-hercegovačkih planina«.

Takmičarske komisije imale su pune ruke posla, a svoj zadatci izvršile su u potpunosti, jer su sva takmičenja prošla bez žalbi. Podjelu nagrada za službeni takmičarima izvršio je predsjednik PD »Klekovača« iz Prijedora. Ovim je iscrpljen program sleta, pa je 29. VII 1972. godine u podne zaključen XI slet planinara Jugoslavije.

Nakon sumiranja svih uspjeha i propusta može se sa sigurnošću reći da je realizacija sleta u potpunosti izvršena i da će učesnicima ostati u ugodnom sjećanju iako im nisu bile naklonjene vremenske prilike.

Što se tiče discipline i drugarstva na sletu, ono je bilo na zavidnoj visini što se može zaključiti iz knjige dojmova u kojoj su mnogi učesnici izrazili želje za održavanjem sličnih planinarskih skupova kao i to da se ovakav slet ponovi baš na Kozari.

Potrebitno je dati posebno priznanje planinarama iz PD »Klekovača«. Prijedor na svemu onome što su uradili da ova velika planinarska manifestacija dobije svoj pravi smisao i sadržaj. Za posebno zlaganje i osobni doprinos u ostvarenju zadataka Stab sleta je svojom Naredbom u pismenom obliku pohvalio zasluzne drugove i drugarice:

Bakarević Ismet iz Sarajeva

Bakarević Muhamed iz Sarajeva

Barle Peter iz Kranja

Božić Drago iz Sarajeva

Dermanović Mladen iz Prijedora

Gešović Spomenka iz Prilepa

Grublješić Vlado iz Prijedora

Hilčić Petar iz Sarajeva

Horozović Osman iz Prijedora

Karadžić Junuz iz Prijedora

Kovačić Zvonko iz Zagreba

Kulenović Damir iz Sarajeva

Meandžija Nenad iz Sarajeva

Mešanović Enver iz Sarajeva

Mikić Stojan iz Prijedora

Milenović Nevenka iz Novog Sada

Muratović Minka iz Sarajeva

Obradović Branka iz Prijedora

Pejak-Terzić dr Olga iz Prijedora

Silajdić Muhamet iz Sarajeva

Sehić Meho iz Sarajeva

Iako je ovaj izvještaj o sletu dovoljno opširan, ipak bi jedan statistički podatak o učesnicima sleta dobro došao:

Socijalistička Republika	Broj društava	Broj sudionika
Slovenija	3	10
Hrvatska	10	50
Srbija	9	28
Makedonija	7	44
Crna Gora	1	4
AP Vojvodina	13	31
Bosna i Hercegovina	26	185
Svega :	69	352

Iz ovih podataka odmah pada u oči da u AP Vojvodini postoji veliki interes za planinarstvo, što pokazuje veliki broj planinarskih društava. Možda bi ovaj statistički podatak dobro došao za razmišljanje onima koji smatraju da je nastala stagnacija u planinarstvu ili, možda i suprotno tome, da potstoje interesi tamo gdje smo se najmanje nadali.

No za organizatore sleta ovim nije završen posao. Istini za volju mora se reći da se mnoga društva nisu disciplinovano pokazala u pripremnim radnjama pa nisu na vrijeme prijavila svoje učesnike kao ni uplatila odgovarajuće iznose, što otežava organizatorima da isplate dospjele dugove. Također, neka društva nisu poslala na vrijeme svoje konačare, kako bi se logor mogao blagovremeno postaviti, što je stvorilo nepotrebnu gužvu na sam dan otvaranja sleta. Stoga bismo preporučili svima onima koji će se u buduću upustiti u slične pothvate da zahtijevaju mnogo više discipline i odgovornosti od društava i organizacija u ispunjavanju pripremnih radova.

Josip Bačić

SLET OMLADINACA PSJ

Ovogodišnji slet omladinaca Jugoslavije trajao je od 8. do 10. 9. 1972. godine, a organizirao ga je PS Slovenije. Za taj slet odabrali su dolinu Završnice ispod Stola. Ove godine bilo je na sletu čak 24 omladincia iz Hrvatske, koji su uz omladince iz Bosne i Hercegovine bili najbrojniji. U ekipi Hrvatske bilo je zastupljeno nekoliko društava i to: »Ravna gora«, »Stubičan«, »Paklenica«, »Jankovac«, »Krndija«, »Runolist«, »Zeljezničar« i »Vihor«. Svi učesnici iz Hrvatske okupili su se 8. 9. 1972. na autobusnom kolodvoru u Zagrebu, odakle su autobusom krenuli prema dolini Završnice.

Kada smo popodne stigli na sletište, tamo je već bila pristigla nekolica omladinaca. Vojska je već odavno podigla šatore i počela kuhati večeru. Tokom popodneva stigli su i ostali planinari omladinci. U subotu ujutro bio je predviđen uspon na Stol ili na Begunjščicu. Nažalost noć je počela padati kiša koja je poremetila čitav program, jer je padala i čitavu subotu. Organizatori su se snašli i odvezeli nas autobusima na VRšić.

Slijedećeg dana nebo se razvedrilo, te smo odlučili da se uspremo na Stol. Skupilo smo se više od 30. uglavnom omladinaca iz Hrvatske i BiH. Na vrhu Stola došli smo, nažalost, po gustoj magli. Nas 17 iz Hrvatske vratili smo se preko Klagenerfurter hütte i ispod planine Vrtače spustili se bez markacija, vododerinom, prema Završnici. Bilo je dosta strmo, ali zahvaljujući iskustvu naših vodiča iz Zagreba, sretno smo stigli na sletište. Tu je zatim održana svečanost, koja je bila povezana s »Milovanovićevim memorijalom«, ali je i ona poremećena lošim vremenom. Krešo Ormanec, naš voda puta, zahvalio se organizatoru na gostoprimgstvu, nakon čega smo se vratili kući.

Stipica Mesić

X SLET PLANINARA SLAVONIJE

Ovogodišnji uobičajeni skup planinara Slavonije održan je na dane 2. i 3. rujna 1972. kao X jubilarni slet u okolini Planinarsko-lovačkog doma iznad sela Zoljana na sjeveroistočnom dijelu Krndije. Slet je održan u čas 80. rođendana druge Titu, a povodom proslave 10-godišnjice poslijeratne obnove Planinarskog društva »Krndija«, koje je društvo bilo i domaćin sleta.

Proslava je počela u subotu 2. IX dočekom gostiju, otvorenjem sleta i prigodnim govorom predsjednika društva »Krndija« Josipa Valera, te pozdravima predstavnika društava, Planinarskog odbora Slavonije i tajnika Planinarskog saveza Hrvatske Nikole Aleksića.

Osim domaćina sletu su prisustvovala planinarska društva Slavonije, i to: Psun — Pakrac sa 59 članova i omladine, Papuk — Virovitica sa 4, Sokolovac — Požega sa 28, Jankovac — Osijek sa 18, Zanatlija — Osijek sa 14 i Orahovica sa 24 člana i pionira, te predstavnici PD »Vihor«, PD »Zeljezničar« i PD »Sljeme« iz Zagreba, PD »Ravna gora« iz Varaždina i gosti iz Zadra.

U nedjelju 3. IX održano je orientaciono natjecanje za Slavoniju na kojem su sudjelovale senioriske i omladinske ekipe planinarskih društava Jan-

kovac, Sokolovac, Krndija, Orahovica, Sljeme, Vihor i izviđači iz Osijeka, Našica i Siska. Osim natjecanja u orientaciji održano je i natjecanje u gadanju zračnom puškom ekipa iz Požege, Pakraca, Orahovice i Siska. Od senioriskih ekipa prvo mjesto u orientaciji osvojilo je PD »Vihor« iz Zagreba, a u omladinskim odred izviđača iz Našica.

Istoga dana održao je i Planinarski odbor Slavonije svoju sjednicu, na kojoj su prisustvovali članovi odbora i delegati društava, i to: A. Petković, predsjednik i V. Simunović, tajnik POS-a, dr K. Firinger, M. Matosić i M. Tramš PD »Jankovac«, M. Jalžetić i J. Muha, PD »Zanatlija«, J. Valer, N. Pavlović PD »Krndija«, M. Mitrović PD »Orahovica«, B. Pruginić i S. Pavlović PD »Psun«, D. Švedl i R. Pavoković PD »Papuk« i Z. Bačkić PD »Sokolovac«. Govoreno je o manifestaciji održanoj 21. V 1972. na Zvečevu povodom akcije Planinarskog saveza Jugoslavije »Na 80 vrhova za Titov rođendan« na kojoj je sudjelovalo 250 planinara Slavonije, zatim je raspravljano o održavanju Slavonskog planinarskog puta, o saveznom orientacionom natjecanju koje će se održati na Papuku, o zaštiti prirode i proslavi XII. slavonske brigade. Sjednici je prisustvovao i predstavnik »Zagorskog planinarskog puta« drug V. Sarac, s kojim su izmjenjena iskustva u radu i pozivi na suradnju.

A. P.

PREDAVAČKA DJELATNOST OSJEĆKIH PLANINARA

Osječki su planinari, kao i obično, vrijeme izvan glavne sezone planinarenja iskoristili za održavanje brojnih planinarskih predavanja, odnosno prikazivanja kolor-dijapo pozitiva uz tumačenje. Značajno je za minulu sezonu predavanja da se u aktivnost uključi veći broj organizatora ili suorganizatora, pa tako PD »Jankovac« nije više jedino društvo koje radi na propagiranju planinarstva. U mnogo slučajeva kao partneri uključene su i neplaninarske organizacije.

PD »Zanatlija« prvi put se pojavilo kao organizator planinarskih priredbi održavši uz Foto-kino-klub Osijek, u njihovim prostorijama, neobično zanimljivu večer u kojoj je kolor-dijapo pozitive s ekspedicije na Grenland prikazivao član I. hrvatske alpinističke ekspedicije na taj otok, Marijan Čepelak. Večer je bila neobično zanimljiva, a za Osijek značajna i po tome što se prvi put s planinarama našao na istom poslu organizacije Foto-kino-klub.

Još jedna suradnja bila je između PD »Jankovac« i Esperantskog društva »Liberiga stelo«, kad je u prostorijama PD »Jankovac« održano predavanje uz dijapo pozitive »Esperantno u službi međunarodnih kontakata« sa snimkama iz naše zemlje i susjednih zemalja. Poslije su slijedila isključivo predavanja članova PD »Jankovac« kojom je prilikom najaktivniji kao predavač (i ujedno organizator) bio Miroslav Matosić. On je održao popodnevno prikazivanje dijapo pozitive iz slavonskih gora, Bosne i Hercegovine i s Velebita za učenike osnovne škole »I. G. Kovačić«, a navečer isto predavanje za članstvo društva. Zatim je prikazivao snimke s Velebitskog planinarskog puta u priredbi na kojoj je osim članova bio i lijep broj građanstva. Dvije večeri održao je i Ivo Slavićek: prva je nosila naslov »Dachstein i Stajerska«, a druga »Jug naše zemlje«.

Najzanimljivija i najposjećenija bila je večer koju je dao potpredsjednik PSH dr Z. Poljak, u organizaciji PD »Jankovac« i osječke podružnice Zbora lječnika Hrvatske, u velikoj dvorani Doma kulture. Pred optrijelike 400 slušalaca dr Poljak je pod nazivom »Kroz Indiju i Nepal na Himalaju« govorio ne samo o svom usponu na 5100 m visoki vrh u masivu Annapurne i o Himalajama, najvišem gorju svijeta, nego je nazočno izvrsnim snimkama i prisnom rječju upoznao s dijelom svijeta koji je i u današnje vrijeme veoma slabo poznat, na način koji je oduševio svakoga: planinare i neplaninare.

I. S.

OSJEĆANI NA TRESKAVICI

Prvi veči ljetni pochod PD »Jankovac« organizirao je na bosansku planinu Treskavicu. Krajem lipnja petoro članova društva provelo je šest dana na toj

planini uspevši se na Lupoč (1776), najviši vrh Paklješ (2008) i Oblik (1887). Baza bila je planinarska kuća »Josip Sigmund« u Kozoj Luci.

I. S.

OBNOVLJENE MARKACIJE U SLAVONSKIM GORAMA

Izvršavajući svoju obvezu preuzetu na sastanku Planinarskog odbora Slavonije, članovi markacijske sekcije PD »Jankovac« ovog su projekta i početkom ljeta obnovili markacije na svom dijelu slavonskog planinarskog puta. Prvo je obnovljena markacija između Loma i doma na Jankovcu, zatim od Jankovca na Lapjak, a kasnije i neki planinarski putovi koji ne pripadaju SPP-u. Markacije se ovdje moraju obnavljati svake godine zbog velike sjeće šume, koja se ne štedi čak ni u park-šumi Jankovac!

I. S.

PROSLAVA 20-GODIŠNICE »GREBEN-GRADA«

Prije 20 godina počelo je živjeti planinarsko društvo u Novom Marofu pod nazivom PD »Greben grad«, koje danas slavi 20 godina svog opstanka i uspješnog rada.

24. IX. 1972 okupilo se na Greben-gradu oko 400 planinara i ljubitelja prirode. Tom prilikom priređena su razne planinarske atraktivnosti. Predviđen je specijalni planinarski put sa 7 kontrolnih tačaka, na kojima svaka nešto dobiva, na koncu jednu prigodnu značku. Osim toga bio je priređen kviz u znanju. Nagradivan je posebnom nagradom najmladi i najstariji član-planinar, zatim planinar rođen toga datuma. Isto tako nagrađena je najatraktivnija grupa i najbrojnija grupa.

Svečani dio proslave počeo je pozdravom predsjednika, delegata Skupštine općine Novi Marof Slavka Ferenčine, Planinarskog saveza Hrvatske Kreše Ormanca, dok je pokrovitelj svečanosti bio Industrijski prehrambeni kombinat »Koka« Varaždin. Ostali delegati bili su: od JNA potpukovnik Savić, Trg, poduzeća, odjela za usl. djelatnosti »Vame« Vlado Remar, I. osmogodišnje škole Varaždin drug Ivezić, F.s. opć. odbor Maribor Jože Kumar i predstavnici trg. poduzeća »Crvena Zvezda« i »Veletrogovina« Varaždin. Od planinarskih društava bila su prisutna Stubičan, Ivančica, Slijeme, Zanatlija, Krndija, Željezna gora, Strahinšćica, Psunj, Slijeme (ogranač Varaždin), Petehovec, Kuna gora, Milen-grad, Željezničar, Dubovac, Ravna gora, Cesar-grad i drugi.

Iza toga je predsjednik društva Milan Andrašek prikazao historiju društva, nakon čega su govorili delegati. Poslije svečanih govorova počeo je zabavni dio sa nekoliko pionirskih muzičkih točaka pod vodstvom druga Sedlara, i dva skeća koje su izvodili Ilijotić, Jurinjak-Kosić.

Potom je nastalo planinarsko veselje.

Naročito hvalu za rad, organizaciju i uspjeh imaju brojni drugovi na čelu s drugom Milanom Turkaljom; Milan Andrašek, Zvonko, Nevenka Farkaš, Žorka Hegedić, Blaženka Makaj, Ignac Ilijetić, Franjo Sklepki, Bogdan Eremić i drugi.

Vrijeme je vrlo dobro poslužilo i čitava manifestacija bila dokaz da je planinarstvo još uvijek na visini, da je to jedna od najplemenitijih atraktivnosti u prirodi i na čelu sportskih aktivnosti, ako ga možemo ubrojiti među sportove.

Bili bismo vrlo zadovoljni ako bi ideje o atraktivnim planinarskim skupovima druga Turkalja, kao i slične akcije, osvježile zastarjele i jednolične planinarske manifestacije i tako se još više usavršio ovakav oblik planinarskih priredbi. Želimo što više ovakvih priredbi i uspješnih aktivnosti u planinskoj prirodi.

Vladimir Majnarić

U STIJEKI ŠPIKA PRONAĐENI MRTVI ALPINISTI

Njemački alpinist Erwin Hoffman otkrio je 14. kolovoza pod samim vrhom Spika dvojicu mrtvih penjača. Pretpostavlja se da su to Čehoslovaci koji su na Spik krenuli još 23. srpnja s većom skupinom čehoslovačkih alpinista. Drugovi iz grupe su

još 29. srpnja obavijestili miliciju o nestanku dvojice njihovih partnera. Obojica su visjela u stijeni na užetu. Pretpostavlja se da je uzrok nesreće bio pad jednog penjača, nakon čega je uže zapelo, tako da su obojica ostali bespomoćno visjeti u stijeni.

Z. P.

VELEBITSKI PLANINARSKI PUT

U toku ove godine do sada su stekli slijedeći planinarski značku »Velebitskog planinarskog puta«:

192. Matak Boris »Runolist« Zagreb
193. Schiavotto Mario »Torpedo« Rijeka
194. Skoković Zvonimir »Bjelašnica« Sarajevo
195. Marnico Fiorentino »Paklenica« Zadar
196. Petrić Milenko »Paklenica« Zadar
197. Stolljković Predrag »Paklenica« Zadar
198. Radmilović David »Paklenica« Zadar
199. Kramarić Ivica »Orahovica« Orahovica
200. Ormanec Krešo »Željezničar« Zagreb
201. Tomšić Zlatko »Orahovica« Orahovica
202. Jagarić Vlado »Zagreb — Matica« Zagreb
203. Barešić Bogislav »Paklenica« Zadar
204. Cimerman Zvonimir »Željezničar« Zagreb
205. Zagorac Zlatko »Mosor« Split
206. Drakulić Neboša »Mosor« Split
207. Leskovec Stjepan »Zagreb — Matica« Zagreb
208. Pongrac dr. Ivan, Koprivnica
209. Iskra Ivan »Grafičar« Zagreb
210. Luš Sonja »Grafičar« Zagreb
211. Majić Filip »Strahinjčica« Krapina
212. Hrelec Nevenka »Risnjak« Zagreb
213. Rukavina Ante »Visočica« Gospić
214. Nadu Bogumil »Zagreb — Matica« Zagreb
215. Luš Đarko »Grafičar« Zagreb
216. Iveta Nataša »Zagreb — Matica« Zagreb
217. Smačić dr. Berislav »Zagreb — Matica« Zagreb
218. Smačić Dražen »Zagreb — Matica« Zagreb
219. Eter Valentino »Sljeme« Zagreb
220. Eter Atila »Sljeme« Zagreb
221. Zupančić Lojze »Novo mesto« Novo mesto
222. Tomašević Jagoda »Dubovac« Karlovac
223. Travaž Dragan »Učka« Rijeka
224. Korlaet Josip »Željezničar« Zagreb
225. Pavšić Edo »Zanatlija« Zagreb
226. Klobučar Vlado »Strahinjčica« Krapina
227. Starčević Darko »Sljeme« Zagreb
228. Sošić Violeta »Željezničar« Beograd
229. Dimitrijević Duško »Pobeda« Beograd
230. Lukšić Olga »21 maj« Beograd
231. Protić dr. Tihomir »Pobeda« Beograd
232. Kirn Božidar »Avala« Beograd
233. Kalanović Bora »Naša krila« Beograd
234. Kalanović Zora »Naša krila« Beograd
235. Badža Danica »Javor« Beograd
236. Srećković Zaga »Pobeda« Beograd
237. Radović Jelena »21 maj« Beograd
238. Radović Miladin Buda »21 maj« Beograd
239. Dimitrijević Mitra »Pobeda« Beograd
240. Pešikan Zarko »Pobeda« Beograd
241. Trbojević Milka »Poštar« Beograd
242. Davidović Milan »Poštar« Beograd
243. Mratinović Milutin »21 maj« Beograd
244. Petrović Radoslav Rade »Zlatar« Beograd
245. Suković Draško »21. maj« Beograd
246. Ilinčić Pero »Naša krila« Beograd
247. Filotić Stanislava »Pobeda« Beograd
248. Pavao Rukavina »Visočica« Gospić
250. Božidar Stambolija »Zanatlija« Zagreb
251. Božidar Horbec »Zanatlija« Zagreb
252. Duško Milenković »Zanatlija« Zagreb
253. Perica Korića »Visočica« Gospić

NOVI OBILAZNICI HRVATSKE PLANINARSKE TRANSVERZALE

Od početka ove godine do sada osvojili su slijedeći planinarski značku republike planinarske transverzale »Po planinama SR Hrvatske«:

23. Ormanec Krešo »Željezničar« Zagreb
24. Denich Martin »Željezničar« Zagreb
25. Klaić Stjepan »Željezničar« Zagreb
26. Ott Ivo »Dubovac« Karlovac

27. Sattek Hans Klagenfurt Austria
 28. Sehić Mehmed »Bjelašnica« Sarajevo
 29. Majić Filip »Strahinjčica« Krapina
 30. Begović Mladen »Strahinjčica« Krapina
 31. Luš Đurđo »Grafičar« Zagreb
 32. Luš Sonja »Grafičar« Zagreb
 33. Jagarić Vlado »Zagreb — Matica« Zagreb
 34. Nadu Bogumil »Zagreb — Matica« Zagreb
 35. Perić Đuro »Paklenica« Zadar

MEDUREPUBLIČKI SUSRET NA ZAVIZANU

Radni sastanci između predstavnika planinarskih saveza Hrvatske i BiH postali su već tradicionalni. Od 1967. godine pa do danas održano je šest sastanaka: prvi 1967. g. na Trebeviću, drugi 1968. g. u Gorskom kotaru, treći 1969. g. na Vlašiću, četvrti 1970. g. na Platkutu, Hahlićima i Učki, peti 1971. g. na Boračkom jezeru u Prenju, i šesti 1972. g. u planinarskom domu Zavižan na Velebitu.

Na ovogodišnjem sastanku došla su i dva predstavnika Planinarskog saveza Slovenije, dok iz Planinarskog saveza Srbije nije niko došao, iako su bili pozvani.

Povod za održavanje prvog sastanka, iz kojeg su potekli svi ostali, bio je stvoriti što bolje uvjete za izlaženje planinarskog časopisa »Naše planine«.

Na svim sastancima, pa tako i ovom, osim ovog predmeta, bili su na dnevnom redu kao predmet razgovora i ostali zadaci saveza. Na tim sastancima predstavnici su iznosili svoje poteškoće kao i uspjeye oko razrješavanja zadatka, te su korisno poslužili jedni drugima da ih na isti ili sličan način ostvare. Tako je i ovoga puta predsjednik Planinarskog saveza Hrvatske drug Božo Škerl, kao prvu tačku dnevnog reda postavio časopis »Naše planine«.

U svom konciznom izlaganju glavni urednik dr. Željko Poljak postavio je da diskusiju slijedeće: finansiranje časopisa, sadržaj časopisa, saradnici i uređenje.

Troškovi oko štampanja časopisa svake su godine sve veći. Iza diskusije donesen je zaključak da se ne poveća pretplata za 1973. godinu, a da oba saveza pokušaju putem oglasa i reklama pokriti razliku u troškovima.

U pogledu sadržaja, glavni urednik je iznio da nisu adekvatno zastupljene sve teme iz planinarskog života, ali da on sam nije u stanju da to riješi, jer kako je poznato, on čitavo uredništvo obavlja volonterski, a objavljuje gotovo sve što primi od pisaca. Često puta dobiva članake koji su po sadržaju siromašni, a uz to pravopisno i gramatički pogrešni, pa je u nedoumici da li da takav članak vrati autoru ili ga sam preradi. Bilo je slučajeva da je neki članak vratio, što je saradnika uvrijeđilo, te ga autor više nije dostavio uredništvu. Također je bilo govor o objavljenju kvalitetnijih članaka iz strane literature. Razmatrano je i to da se eventualno poveća honorar saradnicima, no izneseno je da mnogi saradnici u stvari ne pišu radi honorara, kojeg se često i održu.

Glavni urednik postavio je mogućnost promjene u osobi s obzirom da on ovu dužnost obavlja već 14 godina i da bi se s izborom druge osobe dobio možda osvještenje u formi i stilu časopisa, ali taj prijedlog nije usvojen iz razloga što Planinarski savez Hrvatske uskoro slavi 100-godišnjicu planinarstva i u toj proslavi časopis treba da odigra jednu značajnu ulogu, stoga svaka promjena u uredništvu sada ne bi bila poželjna.

U razgovoru je primjećeno da se u par zadnjih godina pojavljuju sve češće pisci sa teritorije Socijalističke Republike Srbije, te je zaključeno da se predloži Planinarskom savezu Srbije trojnu saradnju kao i mogućnost sufinansiranja časopisa.

Na sastanku je također konstatovano da ima saradnika i iz SR Crne Gore i Makedonije, kao i AP Vojvodine; časopis je prešao uske republičke granice i danas predstavlja časopis na saveznom nivou.

U vezi sa izlaženjem časopisa predstavnici Slovenije upoznali su prisutne na koji način oni rješavaju troškove za njihov časopis »Planinski vestnik«. Iz njihovog izlaganja svakako bi mogla oba saveza naći slična rješenja.

U drugoj točci dnevnog reda postavljeno je pitanje izdavanja republičkog vodiča po plani-

nama. Diskutanti su iznijeli mišljenje da se vodič ne može urediti po šemi koju je dao Planinarski savez Jugoslavije. Predstavnici iz Hrvatske su obavijestili prisutne da republički vodič po planinama Hrvatske može biti pripremljen za štampanje iduće godine. Predstavnici iz BiH iznijeli su da kod njih postoji materijal, ali se nije mogla naći pogodna osoba da taj materijal pripremi za štampanje.

Planinarski savez BiH predao je u štampariju jedan vodič po planinarskim objektima u BiH, pa je na prijedlog glavnog urednika donesen zaključak da se svim pretpotinacima »Naših planina« koji uplate pretplatu za 1973. g. do 31. januara 1973. g. dostavi besplatno jedan primjerak ovog vodiča.

U trećoj tački dnevnog reda pod razno bilo je govora o specijalističkim aktivnostima i finansijskim pozvani.

Izneseno je mišljenje da vodiči amateri ne uživaju isti tretman kao članovi GSS, alpinisti i speleolozi. Također se razmatralo o povlasticama koje uživaju članovi navedenih specijalnosti u planinarskim objektima.

Jedno od aktualnih pitanja je finansiranje PSJ. Predstavnici prisutnih saveza iznijeli su da su primili neke informacije o tome, ali je ustanovljeno da je svaki savez primio različite upute, pa je stavljeno u dužnost predsjednika Planinarskog saveza Hrvatske da pribavi autentične upute i da ih dostavi svim savezima.

Osim službenog dijela razgovora koji je obavljen u planinarskom domu na Zavižanu, pojedinci su razmijenili mišljenja i u toku vrlo uspjeleg obilaska sjevernog Velebita, Premužićevom stazom od Zavižana do Alana. Za vrijeme obilaska Velebita vrijeme je bilo naklonjeno, pa je omogućilo da neki po prvi put vide i uživaju u ljetopatu Velebita.

Organizator, Planinarski savez Hrvatske, organizirao je učesnicima vrlo ugodan boravak koji će svima ostati u trajnom sjećanju.

Josip Bačić, Sarajevo

PLANINARI ZADRA NA KOZARI

Na XI sletu planinara Jugoslavije, koji je održan od 26. do 29. srpnja 1972. na Kozari u povodu 30-e obljetnice legendarne kozaračke bitke, učestvovali su i planinari Zadra.

U poređenju s drugim planinarskim društvima iz SR Hrvatske, pa i drugih republika, Planinarsko društvo »Paklenica« iz Zadra bilo je zastupljeno s najvećim brojem članova, zbog čega je, pored ostalog, na sletu bilo jako zapaženo. Ono se isticalo i po dobroj organizaciji života na sletištu, discipliniranom i pristojnom ponašanju. Osim toga dalo je svoj pun doprinos u izvođenju programa sleta: paljenju logorskih vatri, raznim takmičenjima (počakšto znaš, kviz takmičenja) Kozara u NOB i iz oblasti planinarstva, gadanje iz zračne puške, orientaciono kretanje, razne zabavne igre, itd. Prisustvovalo je i svim ostalim manifestacijama sleta: otvaranju, predavanju popraćenom s kolor-diapozićivima o ljepotama Jugoslavije, zabavnom planinarskom sijelu, evociranju uspomena iz kozaračke epopeje, planinarskoj večeri, demonstraciji penjačke tehnike i dr.

Učinjeno je i nekoliko kraćih izleta brojnim spomenicima nastalim u vrijeme historijskih borbi na planini, a posjećene su i mnoge prirodne ljepote ove pitome, relativno male, ali legendarne planine, čiji je centralni dio u površini od 3375 ha proglašen nacionalnim parkom.

Jedna od najinteresantnijih posjeta je bez sumnje posjeta monumentalnoj skulpturi — spomeniku revolucije (rad akademskog vajara Dušana Džamonje), koji se nalazi u centru Nacionalnog parka na Mrakovici. Spomenik je djelo radnih ljudi Kozare i gradana socijalističke Jugoslavije, koji su svojim novčanim prilozima omogućili njegovo podizanje.

Zapažen uspjeh postigli su planinari Zadra i time što su također u najvećem broju (12 planinara), za nepuna dva dana obišli kozarački planinarski put, tzv. »kozaračku transverzalu« u dužini od 74 km. Obideni su naime i najveći vrhovi Kozare: Lisisa (978 m), Mrakovica (806 m), Kozarački Kamen (659 m), Manlin Balro (591 m) i dr.

D. P.

I VAMA JE POTREBAN

Ručni dvogled 6×30 , 7×50 i 8×30 koji se odlikuje savremenom konstrukcijom i optikom.

Sve tipove dvogleda proizvodimo sa končanicom i bez končanice koja je smještena u desnom monokularu, namijenjena za mjerjenje horizontalnih i vertikalnih uglova od $+40\%$ do -40% .

Za sve informacije obratite se na
PODUZEĆE PRECIZNE MEHANIKE I
OPTIKE
»ZRAK«
Sektor prodaje.

SARAJEVO
Adema Buće 31

U ZNAKU TREFA

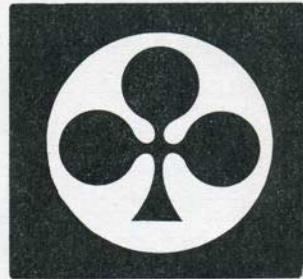
TREF ODJEĆA

»Slavonija«

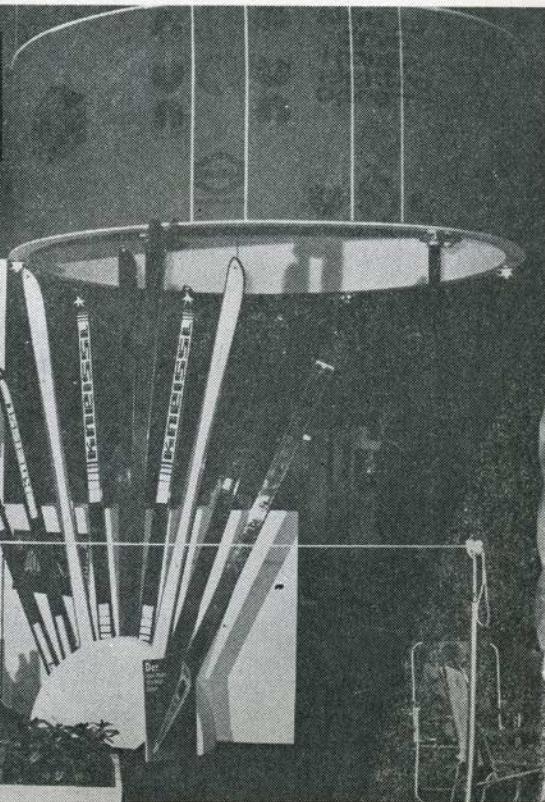
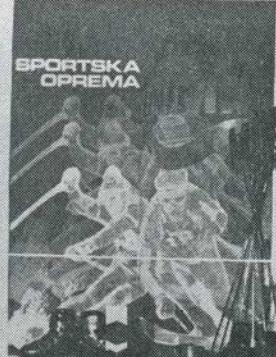
industrija modne konfekcije

Osijek

Vinkovačka 68

PREDUZEĆE
ZA UNUTRAŠNJU
I SPOLJNU TRGOVINU
SARAJEVO

Planinari!

Posebni odjeli sport-opreme
u robnim kućama NAMA
nude Vam opremu
i prikladnu odjeću:

NAPRTNJAČE

TORBE DOMAČE I UVOZNE

PLINSKA KUHALA I GRIJALICE

TERMOS-BOCE ZA PIĆE I HRANU

TURISTIČKE KUTIJE

KOŠULJE

HLAČE

VJETROVKE

KAPE

ČARAPE

I JOŠ MNOGO TOGA ...

Odaberite robu u najširem assortimanu, uz
non-stop radno vrijeme, specijalne kredite i
besplatnu dostavu u kuću.

ROBNE KUĆE

nama

ZAGREB